Robert Ištok

Moderné poľské geopolitické myslenie v kontexte poľskej štátnosti

UNIVERSITAS
OSTRAVIENSIS

Moderné poľské geopolitické myslenie v kontexte poľskej štátnosti

Robert Ištok

Recenzovali:

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešovw

Doc. PhDr. Peter Čajka, PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Copyright © Robert Ištok

ISBN: 978-80-7464-150-3 (Ostravská univerzita 2012, 1. vyd.)

OBSAH

1. Úvod 6
2. Geopolitické myslenie v poľskom intelektuálnom prostredí 8
3. Geopolitická diskusia o charaktere a funkcii poľského územia 12
4. Diskusia o geopolitickej orientácii Poľska 18
5. Geopolitická diskusia o vymedzení obnoveného poľského štátu a realizácia geopolitických koncepcií 23
6. Geopolitická diskusia o polohe Poľska medzi dvoma mocnosťami 32
7. Medzimorie ako poľská geopolitická koncepcia 36
8. Geopolitická diskusia o hraniciach Poľska po druhej svetovej vojne a ich vymedzení 47
9. Geopolitická interpretácia zmien geopolitického postavenia samostatného Poľska v priebehu 20. storočia 54
10. Geopolitická diskusia o postavení Poľska po roku 1989 62
11. Slovensko a Poľsko 66
12. Záver 71
13. Literatúra 73

Dejiny poľskej geopolitiky sú fascinujúcou históriou...
v škále Európy bezprecedentnou.

J. Kloczkowski

1. Úvod

Tradície geopolitického myslenia, ktoré sa sformovali v jednotlivých štátoch sa vo veľkej miere opierajú o ich históriu v kontexte vývoja ich politickogeografickej polohy, teritoriálneho vymedzenia, mocensko-politického postavenia, časovej kontinuity ich existencie a pod. V tomto kontexte môžeme hovoriť o istom etnocentrizme autorov geopolitických koncepcií, ktorý sa odráža v zameraní takýchto analýz, zameraných na obhájenie existencie a posilnenie národného sebavedomia. Špecifické národné školy geopolitického myslenia sa vyprofilovali hlavne v politickom prostredí veľmocí a veľkých štátov, ako aj štátov, ktoré majú komplikované medzinárodné postavenie a ich vývoj bol rozporuplný a zložitý. Takouto krajinou je aj Poľsko.

Podľa britského historika N. Daviesa (2003) je Poľsko „miestom, kde sa najostrejšie stretávali kultúry a filozofie nášho kontinentu a kde sa napätie európskeho konfliktu zarezávalo do mäsa a nervov veľkého národa. Poľsko nie je len kúskom pevniny, či dokonca vzdialeným výbežkom: je srdcom Európy“. Táto charakteristika významu Poľska výstižne odráža jeho geopolitické postavenie na exponovanom rozhraní Západu a Východu. Stabilita a mocenské postavenie poľského štátu výrazne ovplyvňovalo vývoj nielen v stredovýchodnej Európe, ale vzhľadom na jeho demografickú, ekonomickú a politickú váhu aj v širšom priestore.

Historický vývoj v tejto časti Európy hlboko ovplyvnil genézu poľského štátu. V tomto kontexte je potrebné poukázať najmä na viaceré špecifiká, ktoré sa odrazili v zameraní poľského politického diskurzu a následne aj vo formovaní praktickej politiky. Je nepochybné, že sformovanie modernej poľskej geopolitickej školy v druhej polovici 19. storočia a jej ideový vývoj boli poznamenané takými skutočnosťami, akými boli význam a teritoriálny rozsah poľského štátu (ktorý dosiahol vrchol v druhej polovici 17. storočia), jeho zánik po troch deleniach jeho územia medzi susedné krajiny v druhej polovici 18. storočia a neúspešnými pokusmi o obnovu samostatnej štátnosti v 19. storočí.

Tieto udalosti ovplyvnili poľské geopolitické myslenie v období pred geopolitickými transformáciami, ktoré nastúpili v 20. storočí a umožnili naplniť úsilie o obnovu poľského štátu. Geopolitické myslenie v Poľsku reagovalo na tieto tendencie, čo sa odrazilo v bohatej diskusii, týkajúcej sa vyhodnotenia funkcie a polohy poľského teritória, problému susedstva s dvoma európskymi mocnosťami – Nemeckom a Ruskom, a tiež teritoriálneho vymedzenia utvárajúceho sa poľského štátu (pozri Eberhardt 2004, resp. Ištok 2001). Búrlivý vývoj v priestore stredovýchodnej Európy, ktorý formoval jeho mocensko-politickú štruktúru v 20. storočí, nevyhnutne našiel odozvu v geopolitických analýzach z pera poľských autorov. Možno konštatovať, že poľské geopolitické myslenie sa v súvislosti so zmenami na konci minulého storočia a ich následkami dynamicky rozvíja dodnes.

Predložená monografia má za cieľ postihnúť vývoj myšlienkových prúdov poľskej geopolitiky v období od druhej polovice 19. storočia do súčasnosti, ako aj o analýzu zmien geopolitického postavenia Poľska, resp. poľského územia. V tomto kontexte sa zameriavame aj na geopolitické hodnotenie problémov vymedzenia poľského štátu, na otázky jeho polohy a funkcie v európskom priestore a tiež na niektoré špecifické témy, akými sú geopolitická koncepcia „Medzimoria“, alebo problém západnej hranice Poľska. Zároveň sa usilujeme o načrtnutie odrazu analyzovaných geopolitických koncepcií a ideí v politickej praxi. V neposlednom rade nám ide aj o prezentáciu pohľadov na poľské geopolitické koncepcie v štúdiách súčasných autorov. V závere sa zaoberáme aj špecifickým problémom poľsko-slovenských vzťahov v geopolitických súvislostiach.

Predložená štúdia by mala potvrdiť tézu, týkajúcu sa poľského geopolitického myslenia, ktorú prezentoval poľský politológ J. Kloczkowski (2008), podľa ktorej je „možné, že sme si neporadili celkom dobre s geopolitickými výzvami, ale určite zaujímavo sme o nich písali“.

Monografia je určená geografom a historikom, zameraných na problematiku Poľska a širšieho stredoeurópskeho priestoru, ako aj politológom, osobitne špecialistom na medzinárodné vzťahy.

2. Geopolitické myslenie v poľskom intelektuálnom prostredí

Počas svojich dejín zmenil poľský štát mnohokrát svoje priestorové vymedzenie a geopolitickú váhu a koncom 18. storočia sa viac ako na sto rokov stratil z politickej mapy Európy. Takýto vývoj určil nielen charakteristické črty histórie poľského štátu a národa, ale aj našiel a doteraz nachádza odraz nielen v národnej mentalite, ale aj v kultúrnej krajine. Bola to jedna z príčin, prečo sa poľskí myslitelia od druhej polovice 19. storočia zaoberali geopolitickou problematikou.

Poľské geopolitické myslenie od jeho vzniku ovplyvňovala skutočnosť, že Poľsko za približne jeden a pol storočia prešlo tromi obdobiami makroregionálnej geopolitickej konfigurácie, ovplyvňujúcimi poľský priestor, pričom meniace sa usporiadanie si v jeho špecifických podmienkach vyžadovalo pozornosť v podobe vypracovania geopolitických koncepcií a analýz. Podľa L. Moczulského (1999) išlo o obdobie rokov 1870 až 1945, charakterizované bezprostredným stretom východného a západného tlaku, obdobie rokov 1945 až 1989, keď sa celá stredovýchodná Európa ocitla v rámci ruského (sovietskeho) usporiadania a súčasným obdobím, keď sa formuje nová geopolitická konfigurácia.

Zameranie geopolitických analýz ovplyvňovala aj poloha poľského územia v páse severoeurópskych rovín, tiahnucich sa z Francúzska a Nemecka na východ, pričom bol tento priestor oddávna geopoliticky vysoko exponovaný. Prebieha tadiaľ hlavná európska strategická os, ktorá spája západnú a východnú Európu (Rusko). Fyzickogeografické podmienky tu nevytvárajú ťažšie prekonateľné bariéry (okrem veľkých riek), čo spolu s priestorovou otvorenosťou východným i západným smerom výrazne ovplyvňovalo históriu poľského národa. Tá veľmi citlivo reagovala na každú transformáciu geopolitickej situácie nielen v stredoeurópskom, ale v celoeurópskom meradle a to nielen zmenou hraníc poľského štátu, ale aj ohrozením či stratou poľskej štátnosti.

Moderné geopolitické myslenie sa v poľskom intelektuálnom prostredí začalo rozvíjať od druhej polovice 19. storočia. Jeho vznik a vývoj ovplyvnila najmä diskusia o geopolitickom charaktere poľského územia. V jej rámci sa vytvorili dva hlavné myšlienkové prúdy. Prvý z nich presadzoval interpretáciu jeho funkcie v podobe prechodného územia (jeho popredným predstaviteľom bol W. Nałkowski), kým druhý smer stotožňoval poľské teritórium s mostom medzi Baltským

a Čiernym morom (túto predstavu zastával najmä E. Romer, ktorý je považovaný za otca poľskej geopolitiky). Podrobnejšie sa týmito ideovými smermi zaoberáme v osobitnej časti práce.

Tieto spory viedli k vzniku mnohých publikácií a položili základ k utvoreniu a ďalšej genéze osobitnej poľskej geopolitickej školy. V jej rámci sa postupne presadili viacerí myslitelia, ktorí sa takmer do polovice 20. storočia koncentrovali na identifikáciu geopolitického charakteru poľského teritória. V praktickej politike sa presadzovala geopolitická koncepcia Poľska v podobe mostu, čo vyústilo koncom tridsiatych rokov minulého storočia v úsilí o vytvorenie bloku štátov medzi Čiernym a Baltským morom, ktorý bude vyvažovať mocenskú pozíciu Sovietskeho zväzu (Ruska) a Nemecka a ktorý eliminuje ohrozenie existencie poľského štátu.

Po druhej svetovej vojne sa Poľsko stalo súčasťou východného bloku a poľské geopolitické myslenie bolo v domácich podmienkach takmer potlačené (jednou z výnimiek bola práca M. Wolff-Powęskej *Doktryna geopolitiki v Niemcach,* vydaná v roku 1979, ktorá odsudzovala reakčný smer nemeckého geopolitického myslenia). Pestovali ho iba niektorí emigranti z radov poľskej inteligencie (W. Bączkowski, J. Mieroszewski, W. Wasiutyński a i.). V Poľsku sa rozvíjal najmä politickogeografický výskum, ktorý súvisel hlavne s teritoriálnou transformáciou poľského štátu po roku 1945.

Renesancia geopolitického myslenia v Poľsku bola spojená s politickými zmenami v poslednom desaťročí minulého storočia. Odrazilo sa to v množstve publikácií, zameraných na geopolitickú problematiku v rôznych súvislostiach, medzi ktorými dominovali analýzy transformácie postavenia Poľska v európskom priestore. Geopolitická problematika sa stala súčasťou vysokoškolskej edukácie politológie, geografie, histórie a vojenskej stratégie. V roku 2007 vznikol Inštutút geopolitiky (*Instytut Geopolityki*) so sídlom v Częstochowej, ktorého vedeckú radu vedie P. Eberhardt. V roku 2008 bola založená Poľská geopolitická spoločnosť (*Polskie Towarzystwo Geopolityczne*), ktorej predsedom je v súčasnosti L. Szykulski. Tieto inštitúcie sa podieľali na organizácii šyroch zjazdov poľských geopolitikov. Na činnosti týchto inštutúcií participujú viacerí významní poľskí geografi, historici a politológovia.

Priestor pre publikovanie geopolitických analýz vytvorili viaceré geograficky, historicky, politologicky a ekonomicky zamerané periodiká a zborníky. Za výrazný prínos pre rozvoj geopolitického myslenia v Poľsku možno považovať periodiká *Geopolityka* a *Przegląd geopolityczny,* ako aj monografie a preklady prác významných prác

svetových autorov, vydávaných Inštitútom geopolitiky a tiež Poľskou geopolitickou spoločnosťou. Okrem toho sa geopolitické myslenie royvíjalo aj v iných akademických strediskách (o. i. vo Varšave, Krakove, Gdaňsku a Lubline).

Výrazné oživenie poľského geopolitického myslenia v posledných desiatich rokoch je späté s aktivizáciou politických geografov, politológov, historikov a odborníkov z iných vedeckých disciplín. Tak vznikli viaceré zásadné práce, za ktoré možno pokladať publikácie L. Moczulského (1999), ako aj Z. Lacha a J. Skrzypa (2007), J. Potulského (2010a, 2011), L. Sykulského (2011) a A. Dybczyńského a kol. (2013). Vyšli tiež dve lexikografické diela od autorov M. Baczwarowa a A. Suliborského (2002) a L. Sykulského (2009a). Viacero prác sa zameralo na teoretické problémy geopolitiky v poľskom intelektuálnom prostredí. Takýmito sú štúdie S. Cenckiewicza (1996), T. Klina (2008), J. Potulského (2008) a L. Sykulského (2009b). Teoretické problémy geopolitiky analyzujú aj práce L. Moczulského (2009), J. Skrzypa (2010), A. Piskozuba (2010) a tiež štúdie, publikované v zborníku editovanom Z. Lachom a J. Wendtom (eds. 2010). Do diskusie prispeli aj významní poľskí geografi S. Otok (1999) a Z. Rykiel (2006), ktorí však geopolitiku považujú za súčasť politickej geografie.

Súčasné poľské geopolitické myslenie sa opiera hlavne o prístup tradičnej geopolitiky. V podmienkach zásadných zmien posledných dvoch desaťročí je táto orientácia pochopiteľná. Postavením Poľska sa zaoberajú práce M. Rościszewského (1993a), J. Stefanowicza (1993), T. Orlowského (2003), L. Moczulského (2008), Z. Lacha a J. Skrzypa (2008) a R. Domkeho (2010). Z iniciatívy geografov Poľskej akadémie vied vyšiel zborník pod redakciou P. Eberhardta (ed. 2008).

Osobitné miesto majú analýzy, venované problematike hraníc Poľska a jeho susedov. V tomto kontexte je potrebné spomenúť práce P. Eberhardta (1992), M. Rościszewského (1993b, 1994), E. Buchhofera a B. Kortusa (ed. 1995), T. Komornického (1999), M. Tomalu (2002) a M. Sobczyńského (2008). Viacerí autori sa zaoberajú geopolitickými aspektami poľskej histórie. V posledných rokoch boli publikované práce G. Tokarza (2008), T. Otrembu (2008), P. Kowala (2009) a P. Żurawského vel Grajewského (2009, 2010).

Viaceré analýzy sa zaoberajú postavením Poľska v celoeurópskej dimenzii. Medzi nimi môžeme vyzdvihnúť práce A. Kuklińského (1993), J. Kołodziejského (1997), L. Moczulského (2003), J. Wojtanowicza (2003) a A. Koniuszowského (2012), ako aj zborník štúdií, redigovaný J. Stefanowiczom (ed. 1997). Osobitné postavenie majú práce, zamerané na problematiku strednej Európy a jej geopolitických koncepcií

s dôrazom na postavenie Poľska v tomto priestore. Patria medzi ne publikácie M. Rościszewského (1992b), J. Kitowského (ed. 1996), M. Olbrychta (2002), P. Eberhardta (2005), J. Bańského (2008) a P. Bajdu (2010). Štúdia M. Rościszewského (1992a) sa zaoberá postavením Poľska v globálnom meradle.

Na problematiku vnútornej geopolitiky sú zamerané práce M. Sobczyńského (1993, 1996, 2008), A. Kuklińského (1995), G. Węcławowicza (2002, 2008) a A. Miszczuka (2008). Takto ponímané geopolitické aspekty však možno nájsť aj vo viacerých prácach, týkajúcich sa problematiky reformy územno-správneho členenia Poľska a tiež koncepcií priestorového plánovania, ktoré boli publikované v odborných periodikách.

Viacero prác sa orientuje na históriu poľského geopolitického myslenia. Patria sem najmä publikácie P. Eberhardta (2004, 2006), D. Jędrzejczyka (1997, 1998, 1999a, 1999b, 2000, 2004, 2008), P. Furmańského (2008) a tiež zborníky, editované J. Kloczkowským (2009a, 2010). Popri tom vychádzajú reedície prác poľských autorov, ktorí v prvej polovici minulého storočia analyzovali geopolitickú situáciu Poľska (R. Dmowského, E. Romera, W. Studnického, A. Bocheńského, S. Grabského, W. Bączkowského, J. Mieroszewského a iných). Okrem toho sa viacerí poľskí autori zaoberajú aj hodnotením geopolitického vývoja vo svete, osobitne v Európe a vývojom tradičného geopolitického myslenia v kontexte jeho národných škôl a ich predstaviteľov.

Poľskí autori sa zaoberali aj analýzou zahraničných geopolitických škôl. Na problematiku eurázijstva v ruskom geopolitickom myslení sa zamerali R. Paradowski (2003), J. Potulski (2010c) a B. Gołąbek (2012). F. Gawrycki (2007) vo svojej monografii analyzoval latinskoamerickú geopolitiku. Okrem toho sa pozornost sústreďovala aj na geopolitickú problematiku konkrétnych regiónov, v tejto súvislosti je potrebné spomenúť monografiu T. Stępniewského (2011). Zaujímavým príspevkom k analýze globálnej politiky je zborník prác J. Mondreho (2010).

Nedávno vzbudilo vlnu diskusie v Poľsku vydanie prognostickej knihy G. Friedmana (2009). Autor v nej predvída v 21. storočí posilnenie postavenia Poľska v podobe regionálnej mocnosti, ktorá bude mať významný politický a vojenský vplyv v stredovýchodnej Európe. Reakciou na túto prognózu bolo množstvo článkov v periodickej tlači. Niektorí komentátori považujú alternatívu naplnenia tejto prognózy za realizáciu geopolitickej koncepcie Medzimoria.

3. Geopolitická diskusia o charaktere a funkcii poľského územia

Otázky, súvisiace s vytváraním poľského štátu, s jeho vymedzením a polohou, ako aj problémy jeho stability, viedli k rozsiahlym geopolitickým diskusiám. Týkali sa najmä geopolitického postavenia a funkcie územia, na ktorom žil poľský národ, pričom mali nezanedbateľnú aplikáciu v politických rozhodnutiach a zahraničnopolitických doktrínach.

Ako sme už spomínali, vznik poľského geopolitického myslenia sprevádzala diskusia, týkajúca sa polohy poľského územia, ktorá bola sústredená do dvoch hlavných koncepcií. Prvá z nich považovala Poľsko za prechodné územie, kým druhá zdôrazňovala mostový charakter jeho polohy. Táto diskusia prebiehala (podobne ako diskusia o vymedzení poľského územia) už od polovice 19. storočia. Po roku 1918, teda po vzniku samostatného poľského štátu, nadobudla nové dimenzie v súvislosti s jeho spoločenským a ekonomickým potenciálom, ako aj vzťahom k ostatným štátom Európy, ktorej politická mapa bola koncipovaná systémom mierových zmlúv uzavretých vo Versailles. Geopolitické interpretácie polohy Poľska boli dominantnou súčasťou diskusií, ktorých výsledky boli úzko prepojené s vytváraním štátnej doktríny poľského štátu, ako aj s formulovaním jeho národných záujmov.

Hlavnými zástancami chápania Poľska ako prechodného územia boli W. Pol, W. Nałkowski, S. Lencewicz a S. Srokowski. W. Pol v práci *Północny wschód Europy pod względem natury* z roku 1851 chápal typickú prechodnosť poľského územia v spojení troch typov krajín, ktoré sú pre neho charakteristické - krajiny horskej, stepnej a zamokrených nížin. W. Nałkowski aplikoval na historicko-politický vývoj poľského štátu fyzickogeografické znaky prechodnosti. V kapitole, venovanej Poľsku a publikovanej v knihe *Słownik Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (vyšla v roku 1887), videl hlavnú individualitu poľského územia v zmysle prechodu medzi Východom a Západom. Na tomto území sa prelínajú vlastnosti a znaky charakteristické pre západnú i východnú Európu. Symbolicky z toho vyplýva aj poslanie poľského národa ako sprostredkovateľa medzi európskym západom a jeho východnými susedmi. Neurčité prírodné vymedzenie poľského územia bolo podľa W. Nalkowského príčinou straty štátnosti v druhej polovici 18. storočia. Aby poľský národ nezanikol musí vymedziť svoju identitu, a to dominantne vo vzťahu k západoeurópskym hodnotám.

Podľa názoru S. Lencewicza (ktorý bol prezentovaný v jeho práci *Rubież antropogeograficzna w Polsce* z roku 1935), koncepciu prechodnosti poľského územia potvrdzuje aj hustota jeho zaľudnenia. Tento ukazovateľ klesá zo severozápadu na juhovýchod nepretržite niekoľko storočí. Poľsko sa tak delí na dve časti, v ktorých sa rad prejavov ľudskej aktivity uplatňuje odlišne. S. Lencewicz tvrdí, že prechodný charakter Poľska vyplýva nielen z prírodných podmienok, ale príčiny tohoto javu sú odvodené aj z ekonomických a spoločenských procesov.

K tomuto názoru sa pripojil aj S. Srokowski. V monografii *Geografia gospodarcza Polski,* ktorá vyšla v roku 1939, vidí príčinu ekonomickej prechodnosti poľského teritória v jeho polohe. Nedostatočný prístup k pobrežiu mora, postrádajúci voľné využívanie ciest smerom do otvoreného oceána, spôsobil záujem o využívanie iných prístupov k dôležitým komunikačným líniám, najmä o Čierne more a bazén Dunaja. To malo dopad aj na politické rozhodnutia, napr. snahu o dorozumenie s Nemeckom a Sovietskym zväzom v prvej polovici tridsiatych rokov.

Z uvedeného vyplýva, že koncepcia prechodnosti v medzivojnovom období získala výrazný politický akcent. Jej záver spočíval v téze, že „nezávislý poľský štát, majúci mocenské ambície, práve z hľadiska svojej prechodnosti musí zabezpečiť hranice a taktiež udržať cesty hospodárskej i kultúrnej expanzie, keď iba vtedy bude subjektom, s ktorým treba počítať v európskej i svetovej politike“ (Jędrzejczyk 1997).

Koncepcia prechodného charakteru poľského územia bola kritizovaná najmä predstaviteľmi ľvovskej geografickej školy (v ktorej dominovali A. Rehman a E. Romer). Kritici argumentovali viacerými humánnogeografickými a geopolitickými aspektami. Za základ prirodzenej spojitosti poľských krajín považovali najmä ich hydrografickú a komunikačnú štruktúru. Ako protiklad teórie prechodnosti bola E. Romerom sformulovaná a presadzovaná geopolitická koncepcia poľského teritória ako mostu. Predstavil ju pred prvou svetovou vojnou (v roku 1912) v dvoch prácach - *Geograficzne położenie ziem polskich* (ktorá bola kapitolou jedného z dielov *Encyklopedie Polskiej*) a *Przyrodzone podstawy Polski historicznej*. Túto teóriu presadzoval aj vo svojich ďalších dielach. Pri formulácii svojich hypotéz vychádzal z rozsiahleho zozbieraného empirického materiálu.

E. Romer upozorňoval na nevyhnutnosť vedeckej revízie faktorov, vplývajúcich na formovanie národného a štátneho úsilia poľského

národa. Ak Poľsko nemá odôvodnenie vo fyzickej geografii Európy, potom jeho existencia by mala byť výsledkom určitých politických a kultúrnych predpokladov. V tomto prípade poľská otázka závisí od opätovného zohľadnenia základných politických konštelácií. Ak je Poľsko súčasťou Európy ako jeden z organických článkov jej fyzickogeografickej stavby, v takomto prípade je poľská nezávislosť problémom ľahšie riešiteľným. V druhej zo spomínaných prác stavia pred poľskú geografiu konkrétnu úlohu, spočívajúcu vo vymedzení takého územia, ktorého príroda nebude stavať prekážky pôsobeniu „organizovanej poľskej vôle“, naopak, skôr mu bude pomáhať.

Vychádzal z výskumných záverov E. Suessa, tvorcu pojmu Eurázia a z teórie, ktorú tento rakúsky geológ skoncipoval. E. Romer na ňu nadviazal rozdelením Európy do dvoch „štrukturálnych oblastí“: jednotvárnej a rozľahlej Ruskej tabule (východnej Európy) a heterogénnej západnej Európy. V rámci západnej Európy vyčlenil tri pásma - severozápadné, južné a stredné. Stredné pásmo je charakterizované ako pás nížin a stredohôr, ktoré sa tiahnu od Poľska k Atlantickému oceánu. Tieto európske pásma zároveň určujúco ovplyvňujú aj utváranie humánnogeografických celkov, ktoré sa sformovali na tomto kontinente. Podľa E. Romera politické organizácie (v podobe štátov), opierajúce sa o hospodárske záujmy, majú tendencie k teritoriálnej integrácii takých fyzickogeografických protikladov, ktoré im umožňujú zabezpečiť rôznorodosť a bohatstvo produkcie. Bariéru takýmto tendenciám môžu predstavovať iba komunikačné prekážky, ktoré však medzi nížinou a nižšími pohoriami neexistujú a koncentrujú sa až na línii mladých reťazových pohorí.

Poľsko je potvrdením tejto teórie. Vzniklo na nížine, postupne pripojilo susedné stredohorské územia a jeho hranice sa nakoniec opreli o hradbu reťazových hôr. V tomto spočíva jeden z argumentov E. Romera v polemike s zásadami koncepcie prechodnosti poľského územia a neurčitosti jeho vymedzemia, ktorú zdôrazňovali jej zástancovia.

Za určujúci element polohy považoval more, ku ktorému inklinujú všetky ľudské spoločenstvá. Pre genézu Poľska je rozhodujúca poloha medzi dvoma vnútrozemskými moriami: románskym a balticko-nemeckým. Práve tieto moria tvorili oblasti výmeny produktov duchovnej a materiálnej kultúry. Poľsko je teda mostom, medzimorským územím („Medzimorím“, v poľskej literatúre uvádzaným ako „Międzymorze“, často interpretované v latinskej mutácii ako „Intermarium“), ktoré spája dve hlavné politické a kultúrne centrá Európy. Tento základ svojej geopolitickej koncepcie E. Romer spája s historickým vývojom poľského štátu - s vývojom poľskej štátnosti

v období vlády Piastovcov a Jagellovcov. Medzimorská poloha tvorila podľa neho geopolitický základ pre dejinný vývoj poľského národa, ktorý tvorili problematický prístup k moru a prirodzená poľská expanzia východným smerom, ktorú vysvetľuje „mostová“ poloha Poľska.

Ako píše M. Hroch (2009), more nadobudlo v poľskom národnom hnutí politický a symbolický význam. Prežíval v ňom koncept obnovenia Poľska v konfigurácii „od mora k moru“ (od Baltického po Čierne more), tak ako tomu bolo pred jeho deleniami. Tento nereálny koncept bol taký silný, že aj po vzniku nezávislého Poľska bola poľská verejnosť vychovávaná v duchu maritimity, teda posilňovania vzťahu k moru. Zodpovedá tomu aj geopolitická téza, prezentovaná publicistom S. Grabskim v knihe *Uwagi o bieżącej historycznej chvili Polski* (vyšla v roku 1922), podľa ktorého je potrebné sústrediť pozornosť na Balt, pretože bez prístupu k nemu nemôže Poľsko existovať (Eberhardt 2006). Aj R. Dmowski zdôrazňoval, že bez prístupu k moru by bolo Poľsko dané na milosť a nemilosť Nemecka.

Je potrebné spomenúť, že myšlienky, nadväzujúce na koncepciu E. Romera nachádzame aj v práci S. Lencewicza *Oblicze geograficzne Polski,* ktorá vyšla v roku 1928. Vychádzal rovnako z rozdelenia Európy na dve časti - východnú a západnú. Západná Európa ako veľký polostrov Eurázie sa zužuje a rozširuje, vytvárajúc predpoklady pre komunikáciu dvoch európskych kultúr (románskej a germánskej). Most medzi Baltickým a Čiernym morom, na ktorom leží Poľsko, je posledným zúžením Európy, keď na východ od neho sa už rozkladá eurázijská pevnina. Komunikácii tu nebránia horské masívy a toky riek ju uľahčujú. Poľský štát sa prirodzene usiloval o mocenské ovládnutie tohto priestoru. S. Lencewicz však zdôrazňuje, že krajina, rozprestierajúca sa na východnom konci západnej Európy a zároveň prenikajúca oddávna kultúrne do východnej Európy, má vďaka tomu nepochybne isté prechodné črty.

Ak sa vrátime ku koncepcii mostu E. Romera, je potrebné spomenúť, že podľa neho je významným zjednocujúcim elementom poľského územia a zároveň aj Medzimoria konfigurácia riečnej siete, najmä povodie a tok Visly. Táto rieka prostredníctvom nízkych rozvodí, ktoré ľahko prekračovali suchozemské komunikácie, spájala povodia Dnepra, Dnestra, Nemenu a Odry. Práve Odra je prirodzeným determinantom poľského postupu na západ, pretože od ústia Lužickej Nisy na ďalšom toku nepriberá z ľavej strany žiadny významný prítok. Línia toku týchto dvoch riek je prirodzenou západnou hranicou poľského priestoru. Tento argument bol využitý aj pri vymedzení západných

hraníc Poľska po druhej svetovej vojne, tak ako to spomíname v samostatnej kapitole našej štúdie.

Medzimorie bolo podľa E. Romera teritóriom, v rámci ktorého všetky prirodzené cesty vedú v dostredivom smere. Išlo o kompaktné a uzavreté jadro Európy, oblasť „šije“ medzi ďaleko na východ vysunutými „zálivmi“ Atlantiku (Jadranským, Baltským a Čiernym morom). Toto jadro je pozemnými a morskými cestami otvorené do všetkých smerov. Podľa Romera je baltsko-čiernomorský most, rozprestierajúci sa na kontakte stredoeurópskej a východoeurópskej nížiny prirodzene vymedzeným priestorom geopolitických záujmov Poľska.

E. Romer presadzoval tvrdenie, že Poľsko nebolo nikdy prechodnou krajinou. Ani mostovú funkciu však neplnilo vždy primeraným spôsobom. Viaceré prekážky, plynúce najmä z jeho nedostatočného mocenského, ekonomického i demografického potenciálu bránili k ovládnutiu Medzimoria poľským štátom.

Pre úplnosť je potrebné spomenúť aj tretiu koncepciu, interpretujúcu funkciu poľského priestoru. Predstavil ju vo svojej práci z roku 1913 *Dwie Teorye* W. Wakar. Kritizoval koncepciu prechodnosti, ako aj koncepciu mostu a presadzoval ideu tranzitnej polohy Poľska. V súvislosti s koncepciou E. Romera tvrdil, že Poľsko nie je iba mostom medzi dvoma moriami, ale hlavne medzi pevninskými oblasťami na východe a západe Európy (pozri Eberhardt 2004). Hlavnou charakteristikou poľského priestoru je teda podľa W. Wakara tranzitná poloha, ktorá zabezpečuje jeho rozvoj medzi dvoma odlišnými regiónmi európskeho kontinentu.

„Hydrografická“ geopolitická škola**,** vychádzajúca z povodí a priebehu riek má prívržencov v poľskom geopolitickom myslení aj v súčasnosti. J. Piskozub stotožňuje poľské krajiny s povodím Odry a Visly. L. Moczulski (1999) hovorí o previazanosti vnútorných prírodných ciest v poľskom priestore. Centrálnu časť celého systému podľa neho tvorí „obvodnica“, ktorú nazýva *Pierśceň Polski.* Tvorí ju prirodzená cesta, prebiehajúca pozdĺž hornej a strednej Visly, rieky Notec, dolného toku Warty, strednej a hornej Odry a cez rieky Kłodnicu a Przemszu sa napája znova na Vislu. Z tejto „obvodnice“ vychádzajú prirodzené cesty na sever, severovýchod, východ, juhovýchod, juh a na západ.

V interpretácii L. Sykulského (2009a) je samotná poľská geopolitická škola charakterizovaná ako „vymedzenie súboru názorov poľských geopolitikov, ktoré sú charakterizované pripisovaním

rozhodujúceho alebo veľmi podstatného významu hydrografických činiteľov v geopolitike“.

Geopolitické úvahy nachádzame aj v poľskej historiografii. Práve na jej pôde boli vytvorené teoretické základy dvoch politických koncepcií, uplatňovaných v poľskej zahraničnej i vnútornej politike po prvej svetovej vojne. Ich hlavnými predstaviteľmi boli Z. Wojciechowski a O. Halecki (Vykoukal 1999), ktorí tesne pred druhou svetovou vojnou, ale i po nej, prezentovali svoje geopolitické koncepcie, opierajúce sa o historický vývoj na poľskom teritóriu.

Z. Wajciechowski v práci *Dwa ośródki państwotwórcze w Polsce na przestrzenni dziejów i ich zasięg geograficzny* z roku 1937 porovnal význam dvoch regiónov poľského teritória - odriansko-vislianskeho a malopoľsko-haličského. Chápal ich ako dva jadrové priestory Poľska, ktoré dominovali v jeho genéze a zároveň ako centrá jeho štátnosti v histórii. Ovládnutie prvého regiónu rodom Piastovcov viedlo k naviazaniu Poľska k Baltickému moru a k zaisteniu západnej hranice. Presun do druhého centra za vlády Jagellovcov vyústil do expanzie na východ a zároveň zapríčinil prepojenie Poľska s komplikovanými sociálnymi, konfesionálnymi a etnickými pomermi Ruska, na čo poľský štát doplatil stratou iniciatívy na západe, prehrou v rivalite s Ruskom a nakoniec aj svojim zánikom.

O. Halecki, autor štúdie *Idea Jagiellońska* (1937), angažovanie Poľska na východe hodnotil inak. Vznik poľsko-litovského štátu považoval zároveň za vytvorenie významného kultúrneho centra, ktoré výrazne prispelo k rozšíreniu latinskej (katolíckej) civilizácie na východe. Realizácia idey Jagellovcov bola teda úzko spojená s misijnou funkciou, naviazanou na program kultúrnej expanzie západnej civilizácie, ktorej nositeľom bolo Poľsko.

Ak sa vrátime k hodnoteniu spomínaných troch koncepcií, usilujúcich sa podať charakteristiku polohy (a zároveň funkcie) poľského priestoru, môžeme v súlade s P. Eberhardtom (2004) konštatovať, že každá z nich bola svojim spôsobom správna. Poloha Poľska bola zároveň prechodná, mostová, ale aj tranzitná. Význam kritických diskusií, ktoré prebehli v kruhu poľských mysliteľov spočíval v podpore interdisciplinárneho výskumu, ktorý vyústil do koncipovania syntéz, opretých o zovšeobecnenie poznatkov prírodných a spoločenských vied.

4. Diskusia o geopolitickej orientácii Poľska

Uvedené geopolitické koncepcie vytvorili teoretickú bázu pre ich interpretáciu a aplikáciu v politických aktivitách poľských politikov, hoci nepochybne neboli jediným zdrojom vytvárania politických doktrín, resp. formulovania národných záujmov Poľska najmä v zložitom medzivojnovom období. Začiatkom 20. storočia sa v Poľsku postupne vyprofilovali dve základné zahraničnopolitické orientácie, na ktoré nadväzovalo nielen vymedzenie, ale aj vnútorná politická štruktúra poľského štátu. Obidve boli založené na predpoklade zmeny geopolitickej situácie v priestore stredovýchodnej Európy, ktorá by vytvorila podmienky na utváranie a samostatnú existenciu Poľska.

Významnú úlohu v tomto kontexte zohrávala problematika tzv. „kresov“. Tento výraz sa ustálil pre územia na východe, ktoré patrili k poľskému štátu pred jeho delením v druhej polovici 18. storočia. Termín „kresy“ v poľskej terminológii označuje pohraničie, niekedy sa pre tieto územia používa spojenie „kresy wschodnie“. Tento geopolitický pojem zaviedol W. Pol v roku 1854. Jeho význam pre poľské geopolitické myslenie najmä v medzivojnovom období charakterizuje J. Kolbuszewski (in Vykoukal 1999): „Kresy sú skoro magickým slovom, prebúdzajúcim vzrušenie, nostalgiu, historiozifické úvahy a myšlienky o osobitosti nášho národa a štátu a tiež kultúry - slovom pripomínajúcim dni slávy a sily, ale tiež prekážok a mučedníctva.“

Dve zahraničnopolitické orientácie, ktoré analyzujeme v ďalšej časti tejto kapitoly, sa líšili aj v reakcii na zmenu etnických pomerov v kresoch v období rozdelenia poľského priestoru medzi Rusko, Prusko a Rakúsko (resp. ich nasledovníkov) a s touto zmenou spojených predstavách o priestorovej konfigurácii a politickej organizácii poľského štátu. V politickej praxi však nebola plne realizovaná ani jedna z týchto orientácií.

Prvú z nich môžeme pomenovať inkorporačnou, resp. asimilačnou orientáciou. Presadzoval ju politický prúd národných demokratov na čele s R. Dmowskim. Východnú hranicu Poľska jej predstavitelia kládli na líniu pred jeho druhým delením v roku 1793. Vcelku realisticky chápali etnické zmeny na bývalom rusko-poľskom pomedzí, najmä sformovanie moderného ukrajinského a bieloruského národa. Ich úsilie bolo zamerané na vytvorenie štátu, na území ktorého bude zastúpený nízky podiel nepoľských etnických menšín. R. Dmowski túto koncepciu odôvodnil výrokom: „Ak tento štát má mať jeden parlament a jednu vládu, potom jeho územie musí byť čo najväčšie, ale nemôže prekračovať také hranice, v ktorých by tento parlament už nebol poľským národným

parlamentom, pretože inak tento štát nebude poľským štátom a stratí poľskú ideu a politiku“ (in Vykoukal 1999). Podľa tejto predstavy mala byť územná expanzia poľského štátu iba obmedzená. Inkorporačná orientácia však presadzovala netolerantný prístup k národnostným menšinám v novom poľskom štáte. Menšinové obyvateľstvo bolo podľa nej potrebné integrovať do poľskej spoločnosti, resp. priamo asimilovať. Poľská menšina vo východných častiach, ktorá bola silná kultúrne ako aj ekonomicky, mala napomôcť týmto procesom.

Ako píše L. Moczulski (1999), už počas existencie poľského štátu prezentoval R. Dmowski v roku 1925 v práci *Polityka polska i odbudowanie państwa* nový projekt jeho teritoriálneho vymedzenia. Za základ územia poľského štátu považoval oblasti s kompaktným poľským osídlením. Požadované teritórium bolo však väčšie, pretože pre pripojenie ďalších území využil tri odlišné kritériá: historické (odvolávajúc sa na hranice pred druhým delením Poľska), kultúrne (pre kraje, kde boli síce Poliaci v menšine, ale kultúrne v nich dominovali a boli schopní polonizovať zbytok obyvateľstva) a geopolitické (pre oblasti, ktoré etnicky neboli poľské, boli však nevyhnutné pre existenciu poľského štátu z komunikačného, strategického resp. hospodárskeho aspektu).

R. Dmowski spájal vytvorenie samostatného Poľska v kontexte jeho delenia na konci 18. storočia s pripojením území pruského (nemeckého) záboru. Naplnenie tejto požiadavky by podľa neho priblížilo krajinu k Západu. Jeho predstava o využití porážky Nemecka v prvej svetovej vojne v prospech zjednotenia poľských území a vytvorení výhodnej západnej hranice však bola naplnená až po roku 1945.

Tieto myšlienky, opierajúce sa o obmedzenú expanziu Poľska východným smerom a presadzovanie jeho západnej politickej a kultúrnej orientácie, ktorá dominovala za vlády dynastie Piastovcov, vedecky sformuloval Z. Wojciechowski vo vyššie spomínanej práci. Vychádzajúc z osvedčených historických tradícií, ktoré sa premietali do vymedzenia poľského štátu, sa táto orientácia zahraničnej politiky Poľska nazýva piastovská alebo západná. Jej zástancom bol aj J. L. Popławski, ktorý v cykle článkov *Co to jest Polska* (súborne vydané v roku 1910) presadzoval reorientáciu Poľska na západ s cieľom získať časti dávnych piastovských území, ktoré Poľsko stratilo v stredoveku.

Po skončení druhej svetovej vojny geografka M. Kiełczewska vo svojej práci *O podstawy geograficzne Polski* z roku 1946 vyzdvihovala význam týchto území, ktoré nazvala „materinským Poľskom“ („macierzysta Polska“). V tomto priestore, teda v povodí Odry a Nisy

sídlili pôvodne kmene, ktoré vytvorili poľský národ. Priaznivá budúcnosť poľského štátu podľa nej závisí od kontroly povodia Odry a Lužickej Nisy (pozri Eberhardt 2004).

Oproti tomu poľský politik, maršal J. Piłsudski a jeho prívrženci postavili svoju orientáciu na federalistickom modeli štátu. Usilovali sa o vytvorenie širokého pásma pod poľskou kontrolou, ktoré izoluje Rusko od Európy. Jeho východné hranice sa mali opierať približne o hranice poľského štátu - „Rzeczypospolitej“ v roku 1772 (teda ešte pred jej deleniami). Etnické zmeny v kresoch v neprospech podielu poľského obyvateľstva mali byť riešené federalizáciou štátu, ktorý sa mal skladať z vlastného Poľska, Litvy, Bieloruska a Ukrajiny. Federalizácia však bola často chápaná iba za vhodný manévrovací priestor pre realizáciu poľských národných a štátnych záujmov (Vykoukal 1999).

J. Piłsudski - na rozdiel od R. Dmowského - neformuloval svoje geopolitické koncepcie v rozsiahlejšom teoretickom programe, pretože podľa neho mali vyplývať z poľského historického vedomia. Usiloval sa hlavne o ich prezentáciu a realizáciu v politickej praxi, pričom sa odvolával hlavne na historické hodnoty, vytvorené generáciami. Na históriu Poľska podľa neho najviac vplýval a vplýva konflikt medzi európskym a latinským Poľskom a aziatským a mongolským Ruskom. Snažil sa o vybudovanie štátu takého veľkého a silného, aby bol schopný odraziť geopolitický tlak z východu a udržať svoju existenciu medzi dvoma silnými susedmi.

Podľa L. Moczulského (1999) J. Piłsudski usiloval o vytvorenie federácie štyroch národov najmä kvôli nadobudnutiu dostatočného geopolitického potenciálu spoločného štátu, bez ktorého si žiadny z nich podľa neho nemohol dlhodobo udržať trvalú nezávislosť. Tento mocenský potenciál mal byť získaný najmä na úkor Ruska, oslabeného po prvej svetovej vojne a revolúcii.

V súlade s poľskými historickými tradíciami boli expanzívne ciele, ktoré nadväzovali na federalistický model, spájané s územnými ambíciami dynastie Jagellovcov, keď bolo Poľsko, ako píše O. Halecki (1950), centrom federácie viacerých krajín strednej a východnej Európy. Jagellovci sa usilovali kontrolovať teritóriá, ležiace čo najďalej na východ, resp. ovplyvňovať vývoj v samotnom Rusku. Aj preto sa táto orientácia, presadzovaná J. Piłsudským a jeho prívržencami nazýva jagellovská alebo východná.

Spomínané myšlienky našli radikálne vyústenie v idei tzv. prometejstva (*prometeizm*). Podľa nej poľské ašpirácie siahali z regiónu Medzimoria až na Kaukaz, s cieľom podporiť emancipačné ambície všetkých národov, ktoré sa chcú odtrhnúť od Ruska a vytvoriť vlastný

štát. Takto mala vzniknúť akási obruč, obklopujúca Rusko zo všetkých strán, ktorá by bránila jeho expanzii. Mocenská konfigurácia však zabránila realizácii takejto ambicióznej koncepcie. Poľsko pre naplnenie takéhoto plánu nemalo dostatočný potenciál a prostriedky a geopolitická situácia po prvej svetovej vojne neumožňovala vytvoriť takéto zoskupenie štátov.

Koncepcie, ktoré boli v politickom živote presadzované R. Dmowskim, resp. J. Piłsudskim, sa mohli opierať aj o práce, ktoré projektovali vymedzenie poľského územia, resp. ktoré sa zaoberali geopolitickým postavením či funkciou poľského teritória. V tomto kontexte predstavy J. Smoleńského plne zodpovedali federalistickej orientácii poľskej zahraničnej politiky v kontexte jagellovských tradícií. Iné sa viac blížili inkorporačnej orientácii (napr. projekt L. Wasilewského). Viaceré boli neprijateľné pre oba tieto prúdy z dôvodu príliš minimalistického vymedzenia poľského územia (napr. návrh Cz. Jankowského v práci *Polska etnograficzna* z roku 1914, pozri Eberhardt 1999).

Ak zohľadníme geopolitické predstavy o funkcii a postavení poľského územia v stredoeurópskom resp. východoeurópskom priestore, potom prevažujúcemu zahraničnopolitickému – „jagellovskému“ - prúdu medzivojnového Poľska viac vyhovovali koncepcie jeho mostovej polohy, ktoré presadzoval E. Romer. Jeho argumenty vhodne vysvetľovali úlohu poľského štátu v širšom priestorovom pohľade a tiež aj zdôvodňovali jeho vymedzenie, čo bolo dôležité najmä v období jeho ohrozenia zo strán jeho dvoch veľkých susedov. E. Romer presadzoval myšlienku o poľskej historickej misii, ktorou je kontrola „mostu“ medzi Baltským a Čiernym morom. Z toho vyplývala jeho idea vytvorenia mnohonárodného Poľska ako federácie národov (Eberhardt 2006).

Inkorporačná i federalistická orientácia sa v ponímaní rivality piastovskej a jagellovskej tradície presadzovali do roku 1926 v relatívnej rovnováhe. Nakoniec aj medzivojnová konfigurácia poľského štátu bola vlastne kompromisom medzi týmito dvoma koncepciami. Po ovládnutí poľskej politickej scény J. Piłsudským a jeho prívržencami nadobudli prevahu myšlienky, vychádzajúce z jagellovských tradícií. Tieto sa tiež postupne presadili ako dominantná os výkladu novovekej poľskej histórie.

Federalistická koncepcia, naviazaná na jagellovské tradície, bola však naplnená len čiastočne - Poľsko získalo mierom v Rige, uzavretým v roku 1921 na úkor Ruska len pomerne malú časť území, ktoré si nárokovala jagellovská koncepcia. Tieto teritóriá včlenilo do svojho štátneho organizmu v podstate zároveň s odstúpením od realizácie

federalistického modelu. Štát získal výrazne centralistický charakter, pričom práva národnostných menšín neboli rešpektované. Aj táto skutočnosť vplývala na vnútorné oslabenie poľského štátu, keď ani nie po dvoch desaťročiach v nadväznosti na zmenu geopolitickej situácie, spôsobenú nemecko-sovietskym dorozumením (pakt Ribbentrop-Molotov, podpísaný v roku 1939) spôsobili jeho prechodný zánik.

5. Geopolitická diskusia o vymedzení obnoveného poľského štátu a realizácia geopolitických koncepcií

V roku 1795 bol samostatný poľský štát (vtedajšia *Rzeczypospolita*) na viac ako sto rokov odstránený z politickej mapy Európy. Bol to výsledok dvadsaťtri rokov trvajúceho dezintegračného procesu, prebiehajúceho v rokoch 1772 až 1795, ktorý iniciovali tri susedné štáty - Rusko, Prusko a Rakúsko a ktorý je vymedzený historickým termínom „tri delenia Poľska“. Vtedy druhý najväčší štát Európy (s rozlohou približne 733 tis. km^2) bol v priebehu ani nie štvrťstoročia rozdelený medzi spomínané mocnosti. Rusko získalo 463 tis. km^2, Prusko 141 tis. km^2 a Rakúsko 129 tis. km^2 z územia Rzeczypospolitej (Trávníček 1993).

Obnovenie poľskej štátnosti, ktoré sa zdalo reálne v priebehu dominancie niektorých mocenských konfigurácií v Európe, nebolo úspešné. Počas napoleonských vojen (v rokoch 1807 až 1815) bolo vytvorené na teritóriách rakúskeho a pruského záboru Varšavské kniežatstvo, ktoré počas svojho najväčšieho rozsahu meralo 151 000 km^2. Podľa dohôd Viedenského kongresu v roku 1815 bolo na časti jeho územia vytvorené Kráľovstvo poľské („Kongresówka“, 128 500 km^2), existujúce v personálnej únii s Ruskom s pomerne širokou autonómiou a ústavou (ruský zábor Rzeczypospolitej sa rozšíril na viac ako 590 000 km^2). Po potlačení tzv. novembrového povstania za obnovenie poľskej štátnosti, ktoré prebehlo v rokoch 1830 - 1831 bola zrušená ústava kráľovstva a jeho územie bolo včlenené priamo do Ruska. Posledné zbytky poľskej autonómie boli zlikvidované po neúspešnom, tzv. januárovom povstaní v rokoch 1863 - 1864. Zbytok územia Rzeczypospolitej bol zahrnutý do administratívneho systému Pruska (existujúceho od roku 1871 v rámci Nemeckého cisárstva) a Rakúska (Halič ako korunná rakúska krajina).

Renesancia poľskej štátnosti začala byť perspektívna až v druhej polovici 19. storočia, keď dochádzalo k oslabovaniu mocenského postavenia mocností, zúčastňujúcich sa na delení Poľska, najmä Ruska a Rakúsko-Uhorska. Predobrazom vzniku nezávislého Poľska v priebehu prvej svetovej vojny boli dve udalosti. 6. novembra 1916 boli vydané manifesty Nemecka a Rakúsko-Uhorska, oznamujúce utvorenie samostatného poľského štátu na okupovaných územiach Ruska. Tieto akty však nevymedzili jeho hranice, ustanovili iba tzv. Regentskú radu, ktorej činnosť umožnila vytvoriť základy pre vznik poľskej administratívy, samosprávy a armády. 25. decembra 1916 ruský cár

Mikuláš II. vo svojom novoročnom prejave oznámil utvorenie „slobodného Poľska“, ktoré malo byť zložené z jeho troch dovtedy rozdelených častí pod zvrchovanosťou ruského panovníka. Tieto proklamácie súviseli s úsilím oboch bojujúcich zoskupení o získanie poľského národa na svoju stranu.

V súvislosti s perspektívami nadobudnutia nezávislosti bolo nevyhnutné vymedziť územie, ktorého by sa z poľskej strany bolo potrebné domáhať v alternatíve priaznivého vývoja, smerujúceho k obnove samostatného štátu. Väčšina poľských bádateľov (historikov či geografov), ale aj politických činiteľov stotožňovala vo svojich prácach pojem Poľsko s územím Rzeczypospolitej pred jej rozdelením v roku 1772. Tri delenia považovali Poliaci za udalosti, nanútené vonkajšími silami, bez etického základu a teda v prípade obnovenia poľskej štátnosti za neplatné. Výsledkom takýchto úvah bolo presvedčenie o reálnosti obnovenia Rzeczypospolitej v historických hraniciach, čo bolo pokladané za jediný spôsob nápravy historickej nespravodlivosti (Eberhardt 1999).

Viacerí poľskí činitelia si však uvedomovali vplyv faktorov, ktoré nepriali realizácii takýchto plánov. Bola to najmä vtedajšia geopolitická konfigurácia vo východnej Európe. Tri štáty, ktoré politicky kontrolovali poľské územie patrili medzi európske veľmoci. Preto sa ani v prípade oslabenia ich mocenských pozícií nedalo predpokladať mierové stotožnenie sa ich vlád s odstúpením svojich území na líniu hraníc z roku 1772 v prospech obnoveného poľského štátu. Zároveň poľský mocenský potenciál nedovoľoval čeliť bez cudzej pomoci sústredenému tlaku ani jedného z týchto štátov.

Okrem toho došlo v priebehu 19. storočia k prehĺbeniu regionálnych rozdielov na území bývalej Rzeczypospolitej a vyhraneniu sa špecifík jednotlivých historických krajín. Výsledkom vzniku a pôsobenia nacionalistických hnutí na konci 19. storočia bolo posilnenie národnostnej a jazykovej polyetnickosti vo východných častiach takto vymedzeného teritoria obnoveného poľského štátu. Vznik národného vedomia u Litvanov, Ukrajincov a Bielorusov a neskôr aj ich snaha o vlastnú politicko-štátnu realizáciu výrazne zoslabovala možnosti ich pokojného stotožnenia sa s pripojením k poľskému štátu v hraniciach z roku 1772. Situáciu komplikovali aj vzájomne sa prekrývajúce územné nároky nových štátov, prejavujúce sa výrazne na niektorých územiach obzvlášť výrazne (napr. v oblasti Wilna). Problém vytýčenia takých budúcich štátnych hraníc, ktoré by uspokojili nároky všetkých národov v tejto časti Európy, možno považovať vtedy za kontraverzný a v zásade neriešiteľný problém.

Vedomie vzniku národného povedomia u nepoľských etník, obývajúcich kresy len pomaly prenikalo do myslenia poľskej elity. Mnohí jej predstavitelia sa spoliehali na zmenu geopolitickej situácie v stredovýchodnej Európe. Riešenie regionálnych rozdielov, vyplývajúcich z etnickej diferenciácie, videli v podrobnejšie nešpecifikovanom federatívnom usporiadaní obrodeného Poľska, resp. v schopnosti poľskej menšiny na východe kultúrne inkorporovať mladé národy do poľského štátu podľa jagellovskej, resp. piastovskej koncepcie, ktoré presadzolvali J. Piłsudski a R. Dmowski. Realizácia týchto bola prekrytá mýtom budúcej existencie jedinej a nedeliteľnej Rzeczypospolitej.

Teritoriálne vymedzenie pojmu „Poľsko“, prejavujúce sa v bohatej diskusii v prostredí poľskej inteligencie sa stalo komplikovaným problémom, čo sa odrazilo v značnej diferenciácii názorov na jeho riešenie. Vývoj názorov bádateľov na vymedzenie poľského územia prezentoval vo svojej štúdii P. Eberhardt (1999). Spoločným znakom týchto koncepcií bolo chápanie vtedajších hraníc, pretínajúcich územie bývalej Rzeczypospolitej ako dočasných politických bariér, ktoré budú po vyhlásení samostatnosti Poľska zlikvidované.

Prezentované projekty teritoriálneho vymedzenia pojmu „Poľsko“ boli koncipované od druhej polovice 19.storočia (takto zameraná štúdia W. Pola vyšla v roku 1869) až do vzniku a utvárania obrodeného poľského štátu po prvej svetovej vojne. Predstavy o poľskom území sú autormi interpretované značne rozdielne. Týka sa to najmä vymedzenia východných hraníc Poľska. Podľa Vykoukala (1999) postoj Poliakov k priestoru na východe bol charakteristický prelínaním ideológie, histórie a politiky a stal sa neskôr cieľom postupu, ktorý sa zakladal na zmesi dejinného resentimentu a praktického odhadu vlastných možností. V mnohých prípadoch dominovali geopoliticky nereálne predstavy a koncepcie.

Kým na západe sa v prevažnej väčšine prác považuje za hranicu rieka Odra, resp. línia na východ od jej toku, stáčajúca sa pri ústí Warty na sever (extrémne sú predstavy poľsko-nemeckého vymedzenia na Odre a Lužickej Nise, t.j. na dnešnej západnej hranici Poľska), predstava o priebehu východnej hranice je značne rozdielna. Za minimalistickú možno považovať koncepciu, ktorú vypracoval Cz. Jankowski v spomínanej práci z roku 1914, vychádzajúc z kompaktného poľského osídlenia, ktorý kládol východnú hranicu Poľska na západ od jej súčasného priebehu (mestá Elbląg, Malbork i Przemyśl ležali mimo poľského teritória). Maximalistická bola predstava, ktorú prezentoval v roku 1912 J. Smoleński v knihe *Krajobraz Polski*. Podľa nej Poľsko

tvorí geografický celok, rozprestierajúci sa medzi Baltom, Karpatami a Čiernym morom, na východ siahajúcim k Dnepru a Dvine. Išlo o obrovské územie s rozlohou okolo milióna km^2. Všetky predložené koncepcie požadovali prístup Poľska k Baltickému moru minimálne v priestore ústia rieky Visly a za južnú hraničnú líniu považovali hrebene Sudet a Karpát. Návrhy na vymedzenie východných hraníc obnoveného poľského štátu znázorňuje mapa č. 1.

Aj keď viacerí autori pristupovali k problému v značnej miere zo subjektívnych predstáv, ktoré boli vo vtedajšej geopolitickej situácii nerealizovateľné, opierajúcich sa o historický mýtus Rzeczypospolitej, resp. vychádzajúcich z daností fyzickej geografie, nachádzame v niektorých koncepciách realistickejšie pohľady. Tie vychádzali najmä z etnickej štruktúry obyvateľstva (na základe podielu poľskej národnosti). Tento faktor bol v niektorých prácach kombinovaný s konfesionálnou štruktúrou (predstava o vymedzení poľského územia, opretá o východné hranice katolíckej kultúry). Títo autori poukazovali na nebezpečenstvo pripojenia „cudzích území“, ktoré by Poľsko vnútorne oslabovali.

Niektorí bádatelia našli východisko vo vypracovaní viacerých verzií návrhov, ktoré rozlišovali „etnické“ (plošne menej rozsiahle) a „historické“ Poľsko (napr. K. Kulwieć v publikácii *Polska w granicach naturalnych i historycznych,* vydanej v roku 1919), resp. poľské etnické územie, územie poľských vplyvov a národných ašpirácií a eventuálny teritoriálny dosah obrodeného Poľska (J. L. Popławski, pozri Eberhardt 1999).

Významný poľský geograf E. Romer sa výrazne podieľal na formovaní predstáv teritoriálneho vymedzenia obnoveného poľského štátu. Vo svojej práci *Wojenno-polityczna mapa Polski,* vydanej vo Ľvove v roku 1916, vyznačil poľské etnické územie (okresy, kde poľské obyvateľstvo prevažovalo) a dve poľské sféry záujmov. Význam tejto práce spočíva v orientačnom vymedzení územia, ktoré by v priaznivých podmienkach mohlo byť včlenené do budúceho poľského štátu. Po skončení vojny, ale ešte pred ukončením formovania územia Poľska, E. Romer spracoval jeho administratívnu mapu s vyznačením zmluvných hraníc, plebiscitných území (Horné Sliezsko) a území pod poľskou správou na východe (okruhy Wilno, Minsk, Brześć a Volyň s Podolím). Ako je známe, závery a argumenty E. Romera boli využité poľskou delegáciou na mierovej konferencii v Paríži.

Praktickú realizáciu teritoriálneho napĺňania pojmu „Poľsko“ po prvej svetovej vojne možno charakterizovať aj parafrázovaným slovným spojením (ktoré bolo pôvodne spojené s históriou Ruska), a to ako „zber

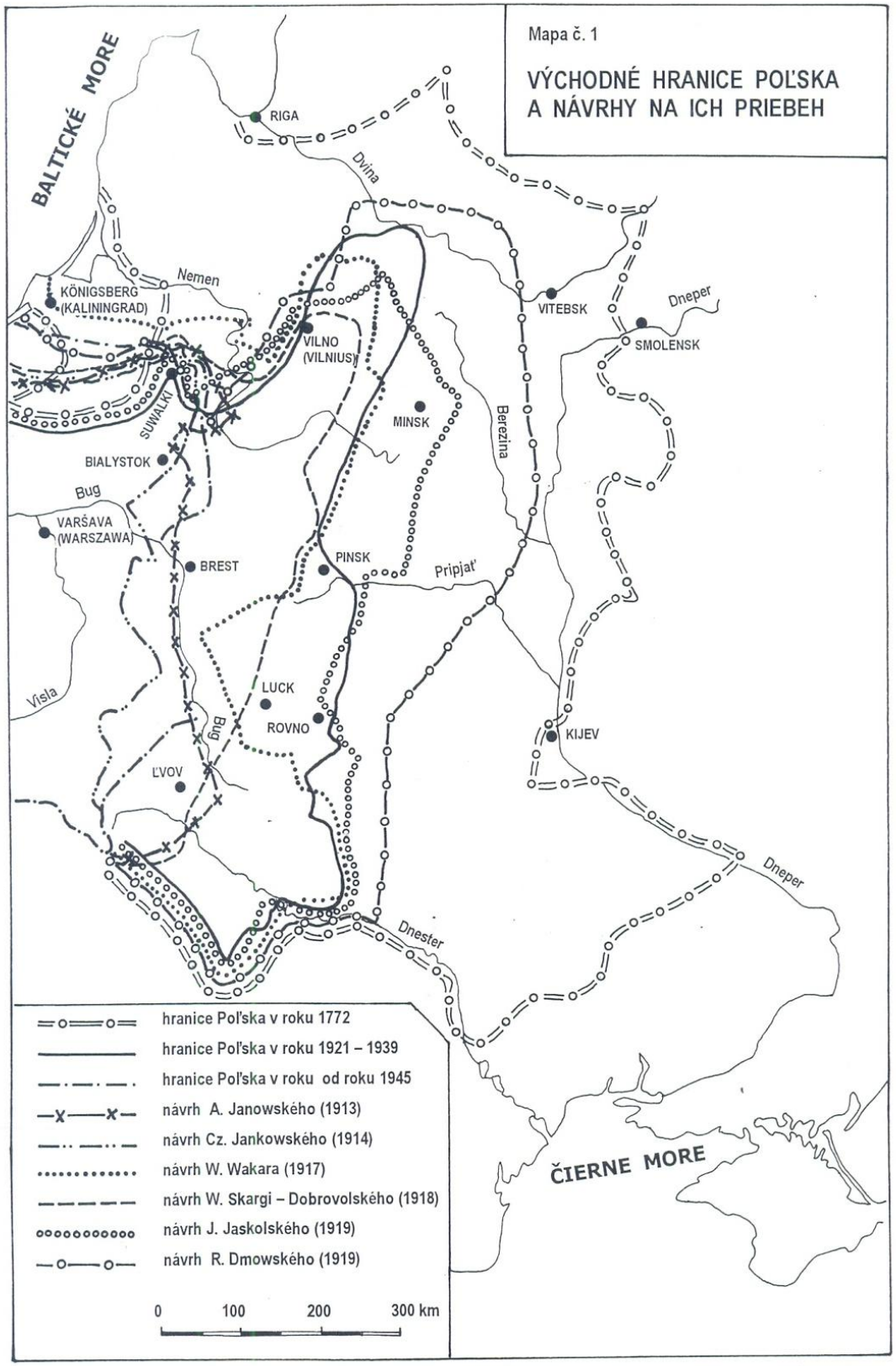
Mapa č. 1
VÝCHODNÉ HRANICE POĽSKA
A NÁVRHY NA ICH PRIEBEH
BALTICKÉ MORE
RIGA
Dvina
Nemen
KÖNIGSBERG
(KALININGRAD)
VILNO
(VILNIUS)
VITEBSK
Dneper
SMOLENSK
SUWALKI
MINSK
Berezina
BIALYSTOK
Bug
VARŠAVA
(WARSZAWA)
BREST
PINSK
Pripjať
Visla
LUCK
ROVNO
Bug
KIJEV
LVOV
Dneper
Dnester
ČIERNE MORE
hranice Poľska v roku 1772
hranice Poľska v roku 1921 – 1939
hranice Poľska v roku od roku 1945
návrh A. Janowského (1913)
návrh Cz. Jankowského (1914)
návrh W. Wakara (1917)
návrh W. Skargi – Dobrovolského (1918)
návrh J. Jaskolského (1919)
návrh R. Dmowského (1919)
0
100
200
300 km

poľských krajín“. Prebiehal v novej geopolitickej situácii, ktorá bola najmä na východe Európy charakteristická vznikom oblastí mocenského vákua a bojom o ich vyplnenie. Územie obnoveného poľského štátu v období jeho vzniku na jeseň roku 1918 a ani počas ďalších rokov nebolo definované. Na všetkých stranách prebiehal zápas o jeho hranice. Ako píše A. Czabiński (1996) „boj o hranice bol zároveň bojom o charakter štátu a o moc v ňom“. Narážal však na mnohé problémy, ktoré boli spojené s ozbrojenými konfliktmi.

Poľské územné požiadavky na západe boli predovšetkým adresované Nemecku, kým snaha o vytvorenie výhodných hraníc smerom na východ už nemohla byť uplatňovaná len voči jednej vláde (ruskej), ale museli sa brať do úvahy nové geopolitické reálie. Okrem Poliakov a Rusov sa v tomto priestore objavil rad „nových“ národov (Litvania, Ukrajinci), usilujúcich sa o využitie pomerov na realizáciu svojho štátneho programu v čo najvýhodnejšom teritoriálnom vymedzení. Odrazilo sa to v tom, že regióny, ktorých charakter Poliaci považovali v historickom kontexte za poľský, sa stali objektom konfliktov dvoch alebo viacerých strán. V týchto stretoch nerozhodovali len politické ambície, ale najmä vojenský potenciál zúčastnených strán v náväznosti na uplatnení vhodnej politickej taktiky.

Boj o východnú hranicu Poľska spočíval najmä v kontraverzii medzi poľským úsilím dosiahnuť čo najvýhodnejšiu teritoriálnu kontrolu a ruskou snahou zabrániť prenikaniu Poliakov za hranice ruskom kontrolovaného Poľského kráľovstva, platné v roku 1914. Tento vývoj sa odrazil v premenlivej línii kontroly oboch strán v rokoch 1918 až 1920. Poľské vedenie na čele s maršalom J. Piłsudským plánovalo situáciu na východných hraniciach Poľska stabilizovať až po dosiahnutí strategického víťazstva, ktoré sa premietne do poľskej kontroly rozsiahlych území na východe, čo najviac sa blížiacej situácie z roku 1772. Takáto pozícia bola pre Piłsudského najvýhodnejším východiskom pre diplomatické rozhovory o hraničnej línii.

Ako je známe, viac ako dvojročné vojenské provizórium na východe, ktoré vyústilo do rusko-poľskej vojny v rokoch 1919 až 1920, takúto pozíciu vytvorilo. Súčasťou poľskej taktiky bolo aj odmietanie navrhovaných hraničných čiar zo strany štátov Dohody, napr. Curzonovej línie. Táto rozhraničovacia čiara bola stanovená mocnosťami Dohody 8. decembra 1919 na báze etnickej hranice poľského súvislého osídlenia na východe. Jej priebeh tvorila približne spojnica miest Grodno – Brest, ďalej pozdĺž rieky Bug cez Chełm po Hrubieszów a od tohto mesta ku Karpatom. Na poslednom úseku bola vytýčená v dvoch alternatívach: línia A viedla na západ od Ľvova, teda približne pozdĺž

dnešnej poľsko-ukrajinskej hranice, línia B prebiehala na východ od Ľvova.

Aj keď sa nesplnili predpoklady o rozklade Ruska a premene Poľska na rozhodujúcu mocnosť vo východnej Európe, línia východných hraníc Poľska bola vytýčená pre neho výhodným spôsobom. Priebeh tejto hranice bol stanovený podľa mierovej dohody so sovietskym Ruskom, podpísanej v Rige 18. marca 1921. Poľsko na jej základe získalo približne 180 000 km^2 na východ od Curzonovej línie. Druhý súper na severovýchode - Litva - svojim potenciálom nebol schopný čeliť poľským tlakom na kontrolu sporného územia v priestore Wilna. Toto mesto s okolím (tzv. Stredná Litva, 13 014 km^2), obsadené 9. októbra 1920 poľskou armádou, bolo neskôr anektované Poľskom. 15. marca 1923 bolo jeho pripojenie k poľskému štátu medzinárodne uznané. Tento krok možno považovať za príklad realizácie politiky „hotových faktov“, ktorú presadzoval J. Piłsudski.

Západné a južné hranice Poľska boli utvárané relatívne pokojnejším spôsobom. Mierové dohody, uzavreté vo Versailles, vytýčili priebeh podstatnej časti poľsko-nemeckej hranice. Niektoré sporné územné otázky boli riešené formou plebiscitu resp. rozhodnutiami medzinárodných orgánov. Podľa mierových dohôd Poľsko získalo Poznaňsko (Veľkopoľsko), jako aj časť Západného Pruska a koridorom bolo spojené s pobrežím Baltského mora v oblasti ústia Visly. Gdaňsk sa stal slobodným mestom pod ochranou Spoločnosti národov, pričom s Poľskom mal spoločnú zahraničnú politiku a colnú úniu.

Plebiscit mal vzriešiť problémy príslušnosti Horného Sliezska (20. marca 1921), časti Warmie a Východného Pruska (11. júla 1920). Vo všetkých troch oblastiach vyznel pre Poľsko nepriaznivo, jeho politickým predstaviteľom sa podarilo presadiť prostredníctvom rozhodnutia Rady Spoločnosti národov a Rady veľvyslancov v októbri 1921 iba pripojenie hospodársky dôležitej časti Horného Sliezska, z ktorého Poľsko získalo kontrolu nad väčšou časťou jeho priemyslu a baní v oblasti miest Sosnowiec a Katowice (3164 km^2).

Podobný priebeh malo aj utváranie poľsko-československej hranice. Jej priebeh bol z podstatnej časti zhodný s hranicou Haliče so susednými časťami Rakúsko-Uhorska (Sliezskom a Uhorskom). Príslušnosť problematických úsekov - Těšínska, Oravy a Spiša - mal vyriešiť plebiscit. Nakoniec o sporných otázkach rozhodovala 28. júla 1920 Rada veľvyslancov, pričom všetky tri územia boli rozdelené medzi oba štáty. Poľsko po hraničných korekciách v rokoch 1923 a 1924 získalo 1023 km^2 z Těšínska, ako aj severné časti Oravy a Spiša. Hranica s Rumunskom prebiehala podľa dohôd v Trianone. Na ich

základe Rumunsko získalo územie Bukoviny, hraničiacej s Poľskom, ktorá bola predtým súčasťou uhorskej časti rakúsko-uhorskej monarchie. Utváranie obnoveného poľského štátu v rokoch 1918 až 1924 znázorňuje mapa č. 2.

Ako sme už spomenuli, z geopolitického hľadiska možno konštatovať, že medzivojnové Poľsko sa vrátilo na politickú mapu Európy ako štát, ktorý vznikol z dvoch nerealizovaných geopolitických koncepcií, keďže obe z nich boli uskutočnené iba čiastočne.

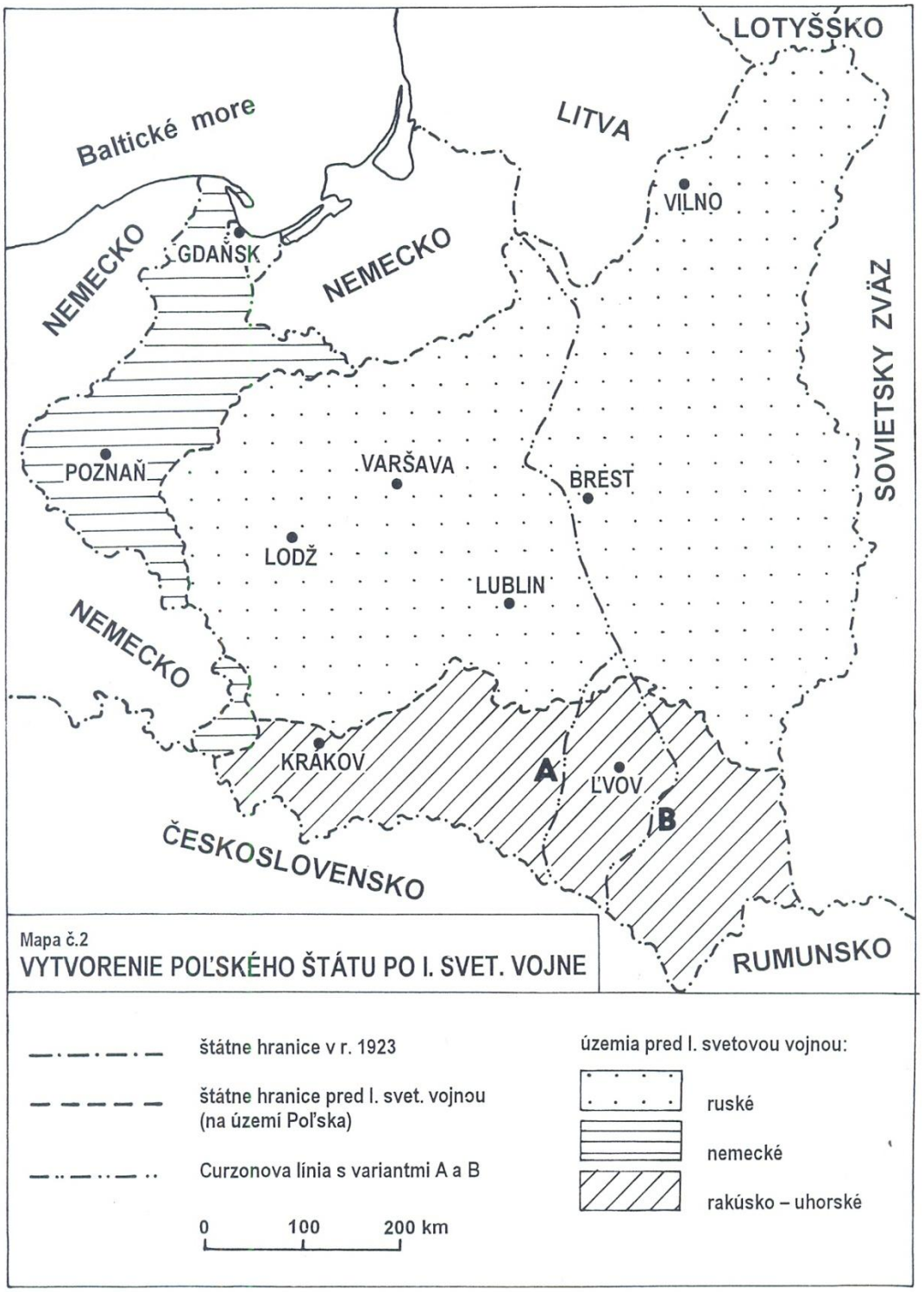

Mapa č.2
VYTVORENIE POĽSKÉHO ŠTÁTU PO I. SVET. VOJNE

6. Geopolitická diskusia o polohe Poľska medzi dvoma mocnosťami

Významnou geopolitickou charakteristikou poľského štátu je jeho poloha na hlavnej európskej transkontinentálnej geopolitickej osi, vedúcej z Paríža cez Berlín a Varšavu do Moskvy, ktorá spája dvoch najvýznamnejších susedov Poľska – Nemecko a Rusko. Nížinatý povrch na tejto línii vytvára predpoklady dominantného smerovania rôznych druhov pohybov v západovýchodnej konfigurácii. Takáto poloha môže byť podľa J. Wojtanowicza (2003) považovaná za neuralgickú a zohrávala dôležitú úlohu v dejinách Poľska. Nie inak je tomu aj v súčasnosti. Ako píše L. Sykulski (2009a), „akokoľvek sa zmenilo globálne a európske geostrategické usporiadanie..., geopolitické usporiadanie sa de facto nezmenilo od začiatku 18. storočia".

Možno teda povedať, že poloha Poľska medzi Nemeckom a Ruskom určujúcim spôsobom ovplyvňovala jeho historické osudy aj v priebehu 20. storočia, počas ktorého Poľsko niekoľkokrát zásadne zmenilo svoju teritoriálnu konfiguráciu a geopolitickú polohu. Význam tohto susedstva zdôrazňuje skutočnosť, že utváranie povrchu v poľskom priestore „prirodzeným spôsobom smeruje pohyb vojsk v smere západ – východ" (Sykulski 2009a). Príznačné je, že strata poľskej suverenity v rokoch 1939 až 1989 (tak ako tomu bolo v druhej polovici 18. storočia) bola spojená s vonkajšími zásahmi, ktoré boli spojené s vojenskou, resp. geopolitickou expanziou oboch susedných mocností.

Nemecká doktrína „Drang nach Osten", ako aj ruské „stremlenije na zapad" boli súčasťou historického vedomia Poliakov. Poliaci sa s týmito geopolitickými tlakmi snažili vyrovnať a tak možno tvrdiť, že štúdium búrlivých dejín Poľska, ležiaceho medzi dvoma expanzívnymi mocnosťami je zároveň lekciou o činiteľoch, ktoré sa presadili vo víťazstvách a porážkach geopolitických hier v tomto exponovanom priestore.

Tento fakt výrazne vplýval nielen na vývoj národného charakteru Poliakov, ale aj na rozvoj moderného poľského geopolitického myslenia. Diskusia, týkajúca sa existencie poľského štátu medzi dvoma mocnosťami prebiehala v kontexte možností riešenia problému jeho celkovej geopolitickej polohy a postavenia poľského územia v rámci Európy (vyššie analyzovaná koncepcia prechodnej polohy, resp. polohy mostu). Od začiatku 20. storočia sa týkala priamo priestorového vymedzenia samostatného štátu (ako sme spomínali, išlo o rivalizáciu uplatnenia piastovskej a jagellovskej idey). Je nepochybné, že takáto

debata sa niesla v tieni hrozby, vyplývajúcej z polohy Poľska medzi imperiálnym Ruskom a expanzívnym Nemeckom. Z historického hľadiska bolo rozlíšenie väčšieho nebezpečenstva v rámci postavenia medzi dvoma expanzívnymi susedmi problematické a tiahne sa celým poľským geopolitickým myslením. Problematikou polohy Poľska medzi Ruskom a Nemeckom sa podrobne zaoberali jeho viacerí predstavitelia.

R. Dmowski presadzoval nevyhnutnosť zohľadnenia nemecko-ruských vzťahov v kontexte zhodnotenia geopolitického postavenia Poľska, pričom za jeho najväčšieho nepriateľa považoval Nemecko. Nezávislý poľský štát mal mať podľa neho také mocenské postavenie, ktoré by prispievalo k udržaniu európskej rovnováhy a mal by byť nezávislým od Nemecka. V tejto súvislosti požadoval v období formovania poľského štátu po prvej svetovej vojne kompenzáciu za odstúpenie 311 tis. km^2 poľského územia na východe v podobe pripojenia dovtedajších nemeckých území v rozlohe 34,5 tis. km^2.

R. Dmowski bol zástancom historickej dohody s Ruskom. Podobný názor vo vzťahu k Nemecku zastávali aj J. Giedroyc a Z. Wojciechowski. Ten glorifikoval historické obdobie poľských dejín, keď počas vlády Piastovcov hlavným nepriateľom Poľska bolo Nemecko a najdôležitejšou úlohou bola obrana línie, vedúcej pozdĺž rieky Odry. Tento názor sa odrazil po druhej svetovej vojne v jeho angažovaní v prospech novej západnej hranice Poľska.

Naproti tomu S. Mackiewicz zastával stanovisko o nevyhnutnosti vytvorenia poľsko-nemeckého spojenectva proti Sovietskemu zväzu. Podobne W. Gizbert-Studnicki ako popredný reprezentant pronemeckého názoru v poľskom geopolitickom myslení považoval za hlavného nepriateľa Poľska Rusko. Bol odporcom vymedzenia poľsko-nemeckých hraníc na Odre a Lužickej Nise, pretože tak sa podľa neho vytvárajú predpoklady pre nepretržitý konflikt medzi Poľskom a Nemeckom. Vo svojej publikácii *System polityczny Europy a Polska* (1935) v súvislosti s možnosťou vytvorenia federácie štátov medzi Baltským, Čiernym a Jadranským morom tvrdil, že takéto zoskupenie by bez podpory Nemecka nebolo pevnou bariérou proti potenciálnej agresii Sovietskeho zväzu (Eberhardt 2006).

A. Bocheński tvrdil, že Poľsko bude vždy potenciálne ohrozené zo strany oboch mocností. Preto existencia samostatného poľského štátu bude závisieť od zabránenia vzniku ich spojenectva. V knihe *Między Rosją a Niemcami,* ktorá vyšla v roku 1937 písal, že cieľom poľskej zahraničnej politiky musí byť „vytvoriť na našich hraniciach maximálny počet štátnych organizmov, navzájom sa neutralizujúcich“ (Bocheński 2009). Keďže rozpad Nemecka bol v tomto čase nereálny, tieto úvahy sa

týkali predovšetkým možnej dezintegrácie Ruska (vtedajšieho Sovietskeho zväzu). Ako je známe, tieto idey sa realizovali až po roku 1989, pričom poľská zahraničná politika nemala na tento vývoj zásadnejší vplyv.

V praktickej politike sa po roku 1918 zvlášť výrazne prejavoval problém vhodného riešenia problému vymedzenia Poľska, ležiaceho medzi dvoma expanzívnymi susedmi, v kontexte ohrozenia jeho existencie. Začiatok medzivojnovej nemecko-ruskej spolupráce v podobe zmlúv, uzavretých v roku 1922 v Rapalle vytvoril pre Poľsko hrozbu vojenského ohrozenia z dvoch strán a to výrazne ovplyvnilo zameranie jeho zahraničnej politiky. Tá však často vychádzala z preceňovania vlastných politických a vojenských možností a viedla k nereálnym koncepciám riešenia nevýhodného postavenia. Po roku 1932, keď sa ministrom zahraničných vecí stal J. Beck, sa Poľsko usilovalo etablovať do pozície stredoeurópskej mocnosti a viesť samostatnú stredoeurópsku politiku voči Nemecku i Sovietskemu zväzu (Kučera 1992). V podstate však šlo iba o neúspešné hľadanie cesty pre zabránenie agresie susedných mocností, ktorej pravdepodobnosť sa zvyšovala.

Popri nepriaznivej polohe medzi dvoma potenciálne expanzívnymi veľkými susedmi malo medzivojnové Poľsko veľmi nevýhodné geopolitické predpoklady pre dlhodobejší samostatný vývoj. Ako produkt versailleského systému tvorilo geopoliticky problémový útvar, ktorý charakterizovali nevýhodné hranice, ako aj zložitá vnútorná štruktúra, vyplývajúca z priestorovo-politických a etnických pomerov (národnostné menšiny tvorili viac ako tretinu obyvateľstva). Vzťahy Poľska ku takmer všetkým susedným krajinám sa vyvíjali veľmi komplikovane. V spojení s nepriaznivým zahraničným vývojom tieto faktory, najmä v súvislosti s mocenskými cieľmi Nemecka a Sovietskeho zväzu, prispeli v septembri 1939 k jeho zániku („štvrté delenie Poľska“).

Naproti tomu obnovenie poľského štátu po druhej svetovej vojne znamenalo principiálny geopolitický prelom, ktorý výrazne poznamenal vývoj politickej situácie v európskom a tiež vo svetovom kontexte v období studenej vojny. Poľsko sa ocitlo v územnom kontakte s jeho komunistickým protektorom – Sovietskym zväzom a jedným z dvoch nástupcov rozdeleného Nemecka – ideologicky spriatelenou Nemeckou demokratickou republikou.

Po roku 1989 sa negatívne hodnotenie susedstva s Nemeckom v poľskom geopolitickom myslení zmierňuje. M. Rościszewski (1993a) zdôrazňuje, že západným susedom Poľska je štát, ktorý zaujíma z ekonomického hľadiska prvé miesto v Európe a tretie na svete a zároveň spoločná hranica je zo strany Nemecka zmluvne akceptovaná.

Dobré vzťahy s týmto susedom vytvárajú predpoklady pre prelomenie historického konfliktu medzi oboma národmi, podobne ako sa to stalo v prípade vzťahov Nemecka a Francúzska. Pozornosť nemeckému susedovi venuje aj T. Otremba (1997). Konštatuje, že Nemecko hrá a bude hrať dominantnú úlohu v zjednotenej Európe. Aj keď na jeho území existujú spolky „vyhnaných“ (ide o príslušníkov nemeckej menšiny a ich potomkov, ktorí boli vysťahovaní z Poľska po druhej svetovej vojne), nehrozí v najbližšom čase z tejto strany výraznejšia hrozba.

Tento autor vo svojej ďalšej práci (Otremba 2008) konštatuje, že presun hlavného mesta Nemecka do Berlína, ktorý leží neďaleko poľských hraníc je z hľadiska ekonomického, demografického i kultúrneho absurdným rozhodnutím. Pochopiteľné by to bolo vtedy, ak by Berlín mal byť centrom väčšieho celku než Nemecko, teda novej nemeckej „Mitteleuropy“. Autor píše, že tento presun je potrebné chápať ako akt agresie k západným častiam Poľska, ktoré sa tak stali zázemím pre nemeckú metropolu.

Podľa M. Rościszewského (1999) sa silný východný sused rozpadol a na jeho mieste hraničí Poľsko so štyrmi novými štátmi. V kontexte susedstva s Ruskom zdôrazňuje najmä skutočnosť, že Poľsko susedí s jeho kaliningradskou exklávou. Tú možno nazvať „militárnym príveskom“ Ruska so značným strategickým významom v jeho mocenských zahraničnopolitických plánoch. Pri analýze činiteľov, ovplyvňujúcich vzťahy Poľska s východnými susedmi poukazuje aj na skutočnosť, že jedným z hlavných cieľov Ruska je udržanie kurately a podriadenosti krajín, ležiacich medzi Poľskom a Ruskom v zhode s doktrínou „štátov blízkeho zahraničia“. J. Stefanowicz (1993) v tejto súvislosti konštatuje, že zo strany Ruska je hrozba opätovnej satelizácie Poľska málo pravdepodobná.

R. Kučera (1992) tvrdí, že pre poľskú štátnu existenciu predstavovalo väčšie nebezpečenstvo Rusko, pretože bolo najväčším koristníkom pri všetkých deleniach Poľska (v 18. i 20. storočí) a nie náhodou sa Poľsko ocitlo po druhej svetovej vojne vo sfére vplyvu tejto mocnosti. Podobne súčasný poľský historik A. Piskozub (Eberhardt 2004) považuje za hlavného protivníka Poľska Rusko. To vďaka svojmu mocensko-politickému potenciálu zostane pre Poľsko určujúcim geopolitickým subjektom, významne ovplyvňujúcim vývoj v regióne stredovýchodnej Európy.

7. Medzimorie ako poľská geopolitická koncepcia

Jagellovská orientácia, ktorá zvíťazila v politickej súťaži v medzivojnovom Poľsku, spojená s geopolitickou koncepciou mostovej polohy Poľska, našla vyústenie v konkrétnom politickom programe Medzimoria. Hoci sa poľské vnímanie geopolitickej polohy sústredilo na „horizontálny“ smer priestorovej konfigurácie (Nemecko - Poľsko - Rusko resp. Pobaltie) a oblasti južne od Karpát (dunajský bazén a Balkán) mu boli pomerne cudzie (Lukáč 1998), v období zvýšeného ohrozenia štátu zo strany oboch silných susedov hľadalo východisko v otvorení sa na juh a juhovýchod (teda „vertikálnym“ smerom).

Sformulovaný bol program Medzimoria v podobe spolupráce stredoeurópskych štátov od Baltu po Jadran, ktorej realizácia sa mala stať mocenskou protiváhou Sovietskeho zväzu a Nemecka. Koncepcia integrácie Medzimoria má v poľskej politike dlhodobé tradície. Bola zároveň súčasťou poľského národného povedomia, vyplývajúceho z dlhodobo utváranej historickej pamäte, ktorej súčasťou boli hlavne zásluhy Poľska o záchranu Európy pred cudzími votrelcami (oslobodenie Viedne od tureckého obkľúčenia v roku 1683 a odrazenie boľševikov od Varšavy v roku 1920).

Geopolitická koncepcia Medzimoria, nazývaná aj „Tretia Európa“, je menej známym, ale o to zaujímavejším projektom, ktorý sa rozvíjal na pôde poľskej zahraničnej politiky v 30. rokoch minulého storočia. Korene moderného projektu Medzimoria však siahajú do obdobia utvárania poľského štátu po prvej svetovej vojne. Jeho realizácia nebola úspešná a preto bol predmetom diskusií v rámci poľskej historiografie v kontexte výskumu dejín poľskej diplomacie a poľského politického myslenia. Táto koncepcia je však zároveň aj pevnou súčasťou poľskej geopolitickej tradície. Podobné idey však vznikli aj v intelektuálnom prostredí iných štátov, napr. v podobe projektu francúzskeho politika A.-P.-G.-A. Tardieua (1932), idey Východného paktu (1934-1935), resp. v rôznych variantoch Dunajského paktu (1932-1936).

Medzivojnové Poľsko bolo najväčšou krajinou stredovýchodnej Európy a poľskí politici považovali svoj štát za prirodzeného hegemóna tohto regiónu. Preto by to malo byť práve Poľsko, ktoré by malo vyvíjať iniciatívu na geopolitické usporiadanie tohto priestoru. Jedným z modelov takéhoto usporiadania mal predstavovať „val“ medzi Nemeckom a Ruskom (Sovietskym zväzom), nazývaný podľa svojej polohy Medzimorie (región, ohraničený Baltickým, Čiernym a Jadranským morom).

Poľskí autori nachádzajú korene koncepcie Medzimoria už v politike poľských panovníkov a štátnikov v období stredoveku. Pokus o jej realizáciu sa objavil už v 12. storočí (Moczulski 1999). Za najväčší úspech presadzovania integrácie v tomto priestore považujú realizáciu variantu jagellovskej koncepcie, ktorá vyústila do spojenia štyroch štátov: Poľska, Uhorska, Čiech a Litvy pod vládou spoločnej dynastie v 15. storočí. V polovici 19. storočia bol v Paríži prezentovaný plán poľského grófa Czartoryského, podľa ktorého je potrebné utvoriť tesný zväzok stredoeurópskych národov, siahajúci až ku Kaukazu, v podobe federatívneho zoskupenia namiereného proti Rusku. Realizácia tohto plánu by napomohla vzniku poľského štátu v pozícii veľmoci (Hacker 1996). V prípade koncepcie Medzimoria išlo teda o dlhodobo rozvíjanú ideu, ktorá vychádzala z geopolitických faktorov, vplývajúcich na priestor stredovýchodnej Európy.

Ako sme spomenuli, korene modernej poľskej koncepcie Medzimoria možno hľadať tesne po skončení prvej svetovej vojny. J. Piłsudski ako najvyšší poľský predstaviteľ intenzívne hľadal možnosti upevnenia samostatnosti novovzniknutého poľského štátu. Geopolitická situácia Poľska bola v tomto období zložitá**.** Existenciu mladého štátu v perspektíve ohrozovalo susedstvo dvoch veľkých štátov – Sovietskeho Ruska z východu a Nemecka zo západu.

J. Pilsudski považoval za nebezpečnejšieho východného suseda a preto videl perspektívu poľskej nezávislosti v oslabení Ruska cestou odtrhnutia Litvy, Bieloruska a Ukrajiny, ktoré sa mali spojiť s Poľskom vo forme federácie alebo inej formy štátneho zväzku. Aj keď došlo k prechodnému vzniku nezávislej Ukrajiny (1918 – 1922), jej politika nebola zameraná na spoluprácu z Poľskom. Napäté poľsko-litovské vzťahy taktiež neumožňovali vytvorenie spoločného štátneho celku, zvlášť keď J. Piłsudski hovoril o včlenení Litvy do poľského štátu (Nowak 2008). Tento pokus o revíziu geopolitického usporiadania východnej Európy preto nebol úspešný. Ani úmysel J. Piłsudského obnoviť Poľsko v podobe mocnosti, rovnocennej Rusku, nevyšiel.

Novoutvorený poľský štát síce úspešne ubránil svoju nezávislosť, ale cieľové geopolitické koncepcie, sformulované pri jeho zrode, neboli naplnené. Heslo J. Piłsudského „Poľsko bude veľkým alebo ničím“ sa odrazilo v medzivojnovej poľskej zahraničnej politike vo forme hľadania poľskej „veľkosti“ v podmienkach pre Poľsko nepriaznivého vývoja geopolitickej situácie. Napriek tomu sa v medzivojnovom období pokúšalo prezentovať ako veľmoc v priestore stredovýchodnej Európy a zároveň realizovať nezávislú zahraničnú politiku.

Renesancia konceptu J. Piłsudského prebehla v 30. rokoch minulého storočia, najmä v ich druhej polovici, a to v meniacich sa geopolitických podmienkach. Predzvesťou jej presadzovania bolo vydanie publikácie S. Gużkowského *Imperium Jagellonicum* v roku 1931, v ktorej autor navrhol vytvoriť veľkú konfederáciu štátov od Fínska po Grécko, resp. až po Turecko (Marczak 2005).

Poľskí politici si čoraz viac uvedomovali rastúce nebezpečenstvo, vyplývajúce z polohy poľského štátu medzi dvoma mocnosťami. Vojenský potenciál Nemecka rástol v závislosti od jeho mocenských ambícií, ktoré mali tradičné východné smerovanie. Sovietsky zväz nemohol byť považovaný za spoľahlivého suseda, najmä v kontexte alternatívy jeho revanšistických plánov. Pre Poľsko bolo preto potrebné vyhodnotiť geopolitické usporiadanie stredovýchodnej Európy a hľadať východisko zo vzniknutej situácie v smere podpory realizácie „politiky rovnováhy“ (P. Lossowski, cit. Kornat 2008). Vyplývali z toho viaceré geopolitické scenáre:

1. hľadanie porozumenia s jednou zo susedných mocností,
2. dohoda s oboma veľkými susedmi,
3. vytvorenie obranného bloku malých štátov regiónu pod vedením Poľska, namiereného proti hrozbám Nemecka a Sovietskeho zväzu.

V praktickej politike realizovala poľská diplomacia v 30. rokoch minulého storočia druhý a tretí scenár. 25. júla 1932 uzavrelo Poľsko zmluvu o neútočení so Sovietskym zväzom a 26. januára 1934 aj s Nemeckom (ktoré však negarantovalo priebeh spoločných hraníc). Ukazovalo sa však, že ide pravdepodobne iba o krátkodobé riešenie nepriaznivej geopolitickej situácie poľského štátu. Preto bolo potrebné usilovať sa aj o realizáciu tretieho scenára.

Iniciátorom renesancie geopolitickej koncepcie, nazývanej Medzimorie, bol J. Beck, minister zahraničných vecí Poľska v rokoch 1932 až 1939. Tento politik videl riešenie ohrozenia Poľska v udržaní rovnováhy medzi oboma susednými mocnosťami, v zblížení s Veľkou Britániou, ktoré bude nadradené spojenectvu s Francúzskom, v spolupráci s Tureckom a Japonskom a najmä v aktívnej politickej činnosti v zmysle priblíženia sa k menším štátom v stredovýchodnej Európe. Koncepcia bola v zahraničnopolitickej praxi rozvíjaná najmä v rokoch bezprostredného ohrozenia Poľska (1937 až 1939). Ako píše M. Kornat (2008), jej zásady je veľmi ťažké rekonštruovať, pretože nedošlo k jej realizácii a J. Beck úplne nikdy nevysvetlil jej podstatu. Podobne nie je vyjasnená ani otázka predstavy o teritoriálnom rozsahu Medzimoria.

J. Beck ako pragmatický politik vychádzal z geopolitických zmien, v rámci ktorých sa Európa v 30. rokoch minulého storočia rozpadávala na dva bloky: blok fašistických štátov na čele s Nemeckom a blok západných mocností, vedený Veľkou Britániou a Francúzskom. Preto bolo podľa neho potrebné vytvoriť tretie zoskupenie štátov stredovýchodnej Európy, ktoré by sa stalo „treťou Európou“ (Sovietsky zväz nepovažoval za európsku veľmoc).

Poľsko sa vytvorením Medzimoria malo dostať na úroveň mocnosti, ktorá bude schopná ovplyvňovať vývoj v stredovýchodnej Európe. Táto koncepcia mala zároveň odpovedať na otázku, akým spôsobom má Poľsko vzhľadom na svoju geopolitickú polohu zabezpečiť svoju bezpečnosť, suverenitu a obranu svojich národných záujmov. Podľa M. Kornata (2008) J. Piłsudski a tiež aj J. Beck vychádzali z premisy, že priestor stredovýchodnej Európy je balkanizovaný do množstva štátov. Tieto malé štáty sú iba nástrojom vonkajších síl a preto je potrebné združiť ich potenciál pod prirodzeným vedením Poľska.

Riešenie týchto problémov videl J. Beck v podobe vytvorenia zoskupenia štátov medzi troma moriami – Baltickým, Čiernym a Jadranským. Tieto štáty boli zo strany dvoch dominantných mocností – Nemecka a Sovietskeho zväzu (Ruska) rovnako ohrozené ako Poľsko. Práve ono by malo stáť na čele zoskupenia, schopného zabrzdiť imperiálne ambície silných susedov. Pragmatizmus politického myslenia J. Becka sa odrazil v tom, že presadzoval odideologizovaný prístup k otázkam bezpečnosti, opierajúci sa o geopolitické determinanty, ktoré sú podľa neho nemenné a nezohľadňujú zmeny politického zamerania vládnych režimov. Predpokladal preto pragmatické porozumenie medzi zainteresovanými štátmi, ktoré budú v politike akcentovať uchovanie svojej samostatnosti. Táto premisa bola podľa neho postačujúca pre ich záujem o vzájomnú spoluprácu.

Ako píšu M. K. Kamiński a M. Zacharias (1993), Poľsko počítalo pri realizácie koncepcie Medzimoria s podporou tretej mocnosti – Talianska a s vytvorením osi spolupráce Varšava – Budapešť – Bukurešť – Belehrad – Rím. Chrbticou tejto kooperácie mala byť spolupráca Poľska, Maďarska a Rumunska, ktorú budú podporovať Juhoslávia a Taliansko. J. Beck predpokladal, že Taliansko je solidárne s Nemeckom iba vo vzťahu k západným mocnostiam, kým vo východnom smere ide skôr o ich vzájomnú rivalizáciu a konkurenciu. Tento predpoklad sa však ukázal ako chybný.

Koncepcia Medzimoria nepočítala so začlenením dvoch stredoeurópskych štátov - Rakúska a Československa. Jednou z príčin

bol predpoklad, že tieto štáty budú cieľom expanzie Nemecka a preto ich nemožno považovať za trvalé geopolitické subjekty v strednej Európe. V prípade Československa s k tomu pridávali aj ďalšie dôvody, vyplývajúce z jeho geopolitickej polohy vo vzťahu k Poľsku a z vývoja poľsko-československých vzťahov. Okrem toho Československo predstavovalo bariéru poľských ambícií v priestore na juh od Karpát, keďže jeho územie neumožňovalo vytvorenie spoločnej poľsko-maďarskej hranice, ktoré bolo jedným z významných cieľov poľskej yahraničnej politiky.

Ako sme už konštatovali, oblasť na juh od územia Poľska, teda bazén Dunaja a Balkán boli však pre poľskú politiku geopoliticky vzdialené. Príčinou bol spomínaný fakt, že v poľskom politickom myslení dominovala hlavná európska geopolitická os, ktorá prebiehala smerom východ – západ, teda vzhľadom ku konfigurácii Európy horizontálne. Poľské záujmy sa v tomto kontexte upierali hlavne na Pobaltie.

Medzimorie bolo v podstate niečím novým – geopolitickým usporiadaním vo vertikálnom smere, ktorý bol pre poľské politické ambície až do druhej polovice 30. rokov minulého storočia vedľajším. To malo odraz aj v intenzite vzťahov k väčšine štátov, ležiacich v priestore na juh od poľských hraníc. Treba však konštatovať, že tieto vzťahy (s výnimkou Československa) boli v podstate bezproblémové, rozvíjané vo vzťahu k niektorým štátom na základe slovanskej vzájomnosti, pričom sa Poľsko usilovalo prezentovať ako najspoľahlivejší ochranca slovanstva.

Aktivita poľskej diplomacie sa zamerala najmä na vytvorenie chrbtice projektu Medzimoria v podobe úzkej spolupráce medzi Poľskom, Maďarskom a Rumunskom. Toto úsilie však nebolo úspešné. Poľsko-maďarské vzťahy boli pozitívne ovplyvnené najmä spoločným nepriateľstvom k Československu. Vytvorenie spoločnej poľsko-maďarskej hranice po rozbití Československa už nemohlo výraznejšie ovplyvniť geopolitické predpoklady pre realizáciu koncepcie Medzimoria. Vzťahy s Rumunskom boli ovplyvnené jeho odlišnými záujmami a príslušnosťou k Malej dohode. Po jej rozpade sa Rumunsko zameralo na zbližovanie s Nemeckom.

Neúspech v zbližovaní s Maďarskom a Rumunskom znížil význam štátov Balkánu pre budovanie kompaktného spoločenstva štátov, akým sa malo stať Medzimorie. Smerom na sever zlepšenie kontaktov s Lotyšskom a Estónskom nemalo žiaduci efekt. Ostatné škandinávske štáty neboli ochotné angažovať sa v komplikovaných stredoeurópskych problémoch.

Horúčkovité úsilie o získanie spojencov v období stupňovania nemeckého tlaku nebolo úspešné. Poľsko nakoniec muselo v septembri 1939 čeliť agresii Nemecka osamotené. Z geopolitického hľadiska bolo zo strany Nemecka považované za bariéru pre expanziu na východ a ako také odsúdené na zánik. Neskoršia sovietska agresia znamenala definitívny koniec dvadsaťročnej poľskej štátnosti. Ukázalo sa, že poľská diplomacia ani politické myslenie neboli schopné skonštruovať a uskutočniť reálnu geopolitickú koncepciu, ktorá by udržala poľský štát pri živote.

Projekt Medzimoria možno hodnotiť ako ambiciózny a odvážny. Zároveň sa však poukazuje na jeho nereálnosť, dokonca je niektorými autormi považovaný za politický omyl (Roos, cit. Kornat 2008). Okrem toho je sporné, či by vytvorenie takéhoto bloku znamenalo dostatočný mocenský potenciál, schopný čeliť Nemecku, resp. Sovietskemu zväzu (Rusku), nehovoriac o alternatíve ich spojeného tlaku. Významným oslabením Medzimoria bola ignorovanie pozície Československa, ktoré malo významný priemyselný a vojenský potenciál.

Možno prezentovať viaceré faktory, ktoré neboli priaznivé realizácii geopolitickej idey „Tretej Európy“:

1. Predovšetkým niektorí autori poukazujú na skutočnosť, že Poľsko nebolo schopné združiť menšie krajiny okolo seba, pretože bolo štátom s veľmi obmedzeným mocenským potenciálom z hľadiska uskutočnenia tohto cieľa. Ukázalo sa, že poľskí politici preceňovali vojenské a materiálne sily vlastného štátu, čo sa odrazilo aj na neúspechu koncepcie Medzimoria. Ďalšou príčinou nedôvery k poľskej iniciatíve bol postoj susedných štátov, ktoré chápali Poľsko ako expanzívny štát. Súviselo to s pripojením Wilna v roku 1922 na úkor Litvy a Zaolzia v roku 1938 na úkor Československa. Aj znalec slovanských národov H. Seton-Watson písal o Medzimorí ako o prejave „poľského imperializmu“ (cit. Kornat 2008). Aktivita Poľska bola menšími štátmi podozrievaná so snahy o jeho ovládnutie „medzimorského“ priestoru. Okrem toho vedúci predstavitelia štátov stredovýchodnej Európy predpokladali, že ak nevstúpia do blízkych vzťahov s Poľskom, vyhnú sa konfliktu s Nemeckom, resp. Sovietskym zväzom.

2. Koncepcia Medzimoria narážala v priestore juhovýchodnej Európy a Balkánu na geopolitické ciele Malej dohody a – ako sme už spomenuli – Talianska. Úsilie o vytvorenie zväzku štátov v regióne stredovýchodnej Európy na čele s Poľskom sa však stretávalo najmä so záujmami Nemecka, ktoré boli dlhodobo prezentované pod geopolitickým kódom *Mitteleuropy*. Poukazoval na to poľský publicista W. Studnicki-Gizbert, ktorý síce podporoval vytvorenie zväzu štátov

medzi troma moriami, ale tvrdil, že bez podpory Nemecka nebude takéto zoskupenie stredných a malých štátov schopné plniť funkciu bariéry proti potenciálnej agresii zo strany Ruska (Eberhardt 2006). Propagoval vytvorenie stredoeurópskeho bloku, kde bude Poľsko plniť úlohu partnera Nemecka v rámci koncepcie Mitteleuropy. Túto myšlienku podporoval aj A. Bocheński, ktorý písal o nevyhnutnosti prehĺbenia poľsko-nemeckej spolupráce, pričom bude zabezpečené významné postavenie Poľska v rámci Mitteleuropy.

3. Komplikáciou pre poľskú diplomaciu pri realizácii koncepcie Medzimoria boli vzájomné vzťahy štátov, ktoré mali byť jeho súčasťou. Počas historického vývoja, najmä po prvej svetovej vojne vznikli medzi nimi mnohé animozity, ktoré sa iba ťažko dali prekonať. Odrážalo sa to v hraničných sporoch a vo vnútroštátnom medzietnickom napätí. Okrem toho štáty Medzimoria tvorili príliš heterogénnu skupinu z politického hľadiska i z aspektu ekonomickej úrovne.

4. Aj preto každý štát primárne zohľadňoval vlastnú situáciu a snažil sa problém ohrozenia riešiť individuálne. Jedným z riešení bolo zblíženie sa s Nemeckom, čomu napomáhala fašizácia niektorých krajín zamýšľaného bloku, vrátane Maďarska a Rumunska, ktoré mali tvoriť jeho chrbticu. Pragmatický, odideologizovaný prístup J. Pilsudského preto nebol úspešný.

5. Geopolitické predpoklady Poľska pre vytvorenie Medzimoria boli sťažené napätými vzťahmi s Československom, ktoré svojim územím takmer uzatváralo poľské kontakty na juh. Práve odmietavý postoj Poľska k spolupráci s týmto susedom bol podľa H. Roosa (cit. Kornat 2008) jednou z príčin neúspechu koncepcie Medzimoria. Úsilie o likvidáciu Československa bolo v tomto kontexte veľmi krátkozraké, pretože jeho zánik znamenal potvrdenie nemeckej hegemónie v strednej Európe a poškodil geopolitickú pozíciu Poľska v tomto regióne. Naplnenie významnej podmienky realizácie idey Medzimoria – vytvorenie spoločnej poľsko-maďarskej hranice po rozpade Československa prišlo neskoro a v období, keď vývoj geopolitického usporiadania v strednej Európe už Poľsko nemohlo výraznejšie ovplyvniť.

Koncepcia Medzimoria bola v poľskom politickom myslení udržiavaná aj počas druhej svetovej vojny. Možno dokonca tvrdiť, že bola v rokoch 1939 až 1942 jednou z najdiskutovanejších projektov povojnového geopolitického usporiadania Európy. Vyplývalo to z reflexie vedúcich elít štátov stredovýchodnej Európy, pôsobiacich v exile, na vzniknutú situáciu. Viacerí politici prišli k záveru, že je po

skončení druhej svetovej vojny nevyhnutné utvoriť zoskupenie štátov v priestore medzi Baltickým, Čiernym a Jadranským morom.

Jedným z diskusných fór o povojnovom usporiadaní bol časopis *New Europa*. Idey vytvorenia federácie štátov stredovýchodnej Európy boli prezentované na stránkach tohto časopisu poľským diplomatom A. Műhlsteinom, resp. americkými vojenskými expertmi a podporované poradcom prezidenta USA F. D. Roosevelta S. H. Crossom (Sadowski 2005). Predstavy o jej vymedzení, tak ako aj pri iných koncepciách, sa líšili. Prítomnosť Poľska v týchto zväzkoch však bola pokladaná za nevyhnutnú.

Na zasadaní poľskej vlády 10. októbra 1939 sa hovorilo o utvorení centra sily v strednej Európe na čele s Poľskom, ktoré by bolo protiváhou Nemecku a Rusku. V novembri 1939 sa poľská exilová vláda vyslovila za spoluprácu štátov stredovýchodnej Európy. Toto vyhlásenie podporil vo svojom liste do vlasti aj jej predseda W. Sikorski (Sadowski 2005). Zvláštny dôraz bol kladený na vojenskú a politickú spoluprácu s Československom. 11. novembra 1940 podpísali poľská a československá exilová vláda spoločnú deklaráciu, podľa ktorej vstupujú do užšieho štátoprávneho zväzku a zároveň vyjadrujú nádej, že sa k tejto spolupráci pripoja aj iné krajiny tejto časti Európy s podmienkou uchovania ich suverenity. Takýto konfederatívny zväzok mal zahŕňať aj pobaltské štáty, Maďarsko, Rakúsko, Rumunsko, Juhosláviu, Bulharsko, Albánsko a Grécko (Kubeszko 2005). Spoločný úmysel o vytvorení konfederácie potvrdila aj poľsko-československá deklarácia, podpísaná 19. januára 1942.

Podľa poľského exilového ministerského predsedu W. Sikorského malo vytvorenie Medzimoria v podobe konfederácie štátov stredovýchodnej Európy prispieť k upevneniu mieru na európskom kontinente po porážke Nemecka a v podmienkach posilneného postavenia Sovietskeho zväzu. Svoju koncepciu predstavili poľskí exiloví politici aj na širších rokovaniach medzi spojencami. Budovanie konfederácie malo začať podpisom bilaterálnych zmlúv najprv paralelne medzi jednotlivými štátmi strednej Európy a Balkánskeho polostrova a nakoniec by došlo k ich spojeniu. Kým poľská strana presadzovala vznik úzkeho zväzku (federácie) týchto štátov, československí vládni predstavitelia hovorili o voľnom spoločenstve. Spolupráca Poľska s Československom pri utváraní zárodku Medzimoria však nebola v období druhej svetovej vojny úspešná. Československá exilová vláda na čele s E. Benešom sa zameriavala na spoluprácu so Sovietskym zväzom, ktorý túto koncepciu nepodporoval.

Nádej na realizáciu idey Medzimoria pretrvávala v poľskom politickom myslení až do konca druhej svetovej vojny. Ešte v júli 1945 sa v manifeste poľskej Rady národnej jednoty písalo, že „poľský národ je členom veľkej rodiny stredoeurópskych národov, hlavne západoslovanských, s ktorými je zviazaný geopolitickou polohou, históriou a túži vstúpiť s nimi do najužšieho politického, hospodárskeho a kultúrneho spoločenstva“ (cit. Kubeszko 2005). Tieto slová sa však na dlhý čas stali symbolom nerealizovanej poľskej iniciatívy vytvorenia zväzku štátov stredovýchodnej Európy.

Ukázalo sa, že ani „vojnová“ koncepcia Medzimoria nemohla byť v období po roku 1945 realizovateľná. Neumožňoval to bipolárneho globálneho systému, utvorenie systému sovietskych satelitov v priestore zamýšľaného Medzimoria a studená vojna. Idey tejto koncepcie v tomto období udržiavali iba poľskí emigranti v Paríži (Konarski 2008). Tu bol v roku 1948 skoncipovaný *Projekt konvencie štátov Medzimoria*, ktorý prezentoval zväzok 16 štátov stredovýchodnej Európy.

Oživenie koncepcie Medzimoria v 90. rokoch minulého storočia v Poľsku je spojené s pôsobením poľského politika a historika L. Moczulského a jeho strany Konfederácia nezávislého Poľska (*Konfederacja Polski Niepodległej).* Táto koncepcia sa zakladala na predpoklade, že existujú isté geopolitické pravidlá, ktorých využitie by mohlo priniesť štátom stredovýchodnej Európy prospech v podobe úzkej spolupráce, ako aj uznania ich záujmov v rámci celoeurópskej politiky. Suverenita jednotlivých štátov by však ostala zachovaná. L. Moczulski (1999) predpokladal, že Medzimorie by mohlo zároveň plniť úlohu akéhosi medzistupňa pred prijatím týchto štátov do západoeurópskej integrácie.

Koncepcia vychádzala aj z predpokladu, že Poľsko ako najväčší útvar takéhoto zoskupenia bude plniť funkciu zástupcu týchto krajín pri rokovaniach ich vstupu do Európskej únie. Argumentovalo sa tým, že nové Medzimorie by so svojím značným ľudským i ekonomickým potenciálom získalo významné postavenie v európskom meradle a stalo sa aj podstatným subjektom svetovej politiky (Kubeszko 2005). V podmienkach úsilia o nadobudnutie členstva v Európskej únii však tejto koncepcii nebola zo strany postkomunistických štátov stredovýchodnej Európy venovaná väčšia pozornosť.

Aj preto ani v tomto období idea spolupráce štátov tohto regiónu pod vedením Poľska neprenikla do politickej praxe. Vyplývalo to aj z faktu, že Poľsko nemá dostatočný potenciál, aby bolo krajinami stredovýchodnej Európy akceptované ako regionálna mocnosť (Konarski 2008). Na perspektívu Poľska ako jedného z najvýznamnejších štátov

Európy poukazuje skôr jeho spolupráca s Francúzskom a Nemeckom („weimarský trojuholník“), ktorý však kopíruje „horizontálne“ smerovanie geopolitických záujmov, ktoré bolo v zahraničnej politike Poľska dominantné.

Možno konštatovať, že Beckov projekt Medzimoria v kontexte dobovej geopolitickej situácie nemohol byť reálnou koncepciou uskutočnenou v geopolitických podmienkach tesne pred začiatkom druhej svetovej vojny. Príčinou boli už spomínané faktory, ako aj nedostatok času na jeho realizáciu. Azda mohol byť skôr chápaný ako idea budúcnosti. Ani vývoj po druhej svetovej vojne však nevytvoril priaznivé podmienky pre realizáciu takejto formy spolupráce v stredovýchodnej Európe.

Prívržencami konceptu Medzimoria bolo viacero poľských mysliteľov, zaoberajúcich sa geopolitikou. Medzi nimi možno menovať A. Bocheńského, ktorý tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny podporil ideu Medzimoria. V knihe *Polska idea imperialna* z roku 1938 píše, že záchranou pre Poľsko v dobe jeho ohrozenia zo strany Nemecka a Ruska je vybudovanie „poľského impéria“, ktoré bude spočívať na ideále katolíckej národnej kultúry a pod svoju ochranu prijme menšie a „mladšie“ národy (Eberhardt 2006).

Publicista I. Matuszewski považoval baltsko-čiernomorský most za „geografickú os histórie.“ Podľa neho je nevyhnutné zorganizovať priestor medzi Baltom, Čiernym a Jadranským morom tak, aby Nemecko nebolo schopné ho ovládnuť (Eberhardt 2006). Podobne J. Niezbrzycki vymedzil tri hlavné európske pasáže, ktoré majú rozhodujúci geopolitický význam. Jednou z nich je balticko-čiernomorské zúženie, kde sa odohrávajú kľúčové hry o vládu nad Európou a svetom (Sykulski 2009a). W. Wasiutyński v eseji *Powstanie Wielka Polska* (1940) presadzoval tézu, že dejiny Poľska svedčia o tom, že priestore Medzimoria nemôže existovať slabý štát, ani štát strednej veľkosti. Preto Poľsko nemá na výber: buď sa stane mocnosťou, ktorá bude dominovať na baltsko-čiernomorskom medzimorí, alebo stratí nezávislosť a zanikne. V jeho vízii zjednotenej strednej Európy zohráva Poľsko rozhodujúcu úlohu.

Naproti tomu J. Mieroszewski v povojnovom období neveril reálnemu vytvoreniu zväzku štátov v priestore medzi Baltickým, Čiernym a Jadranským morom. Presadzoval myšlienku vzniku poľsko-československého spoločenstva (Eberhardt 2006). J. Stefanowicz (1993) dokonca odsudzuje aktivity Poľska v smere vybudovania akéhosi „nového Medzimoria“, ktorého realizáciu považuje za obnovenie „sanitárneho kordónu“ medzi Ruskom a Európou.

Hovoriť o nereálnosti projektu Medzimoria, resp. o jeho geopolitickej naivite, je z hľadiska časového odstupu prirodzené. Ale, ako píše M. Kornat (2008), čo sa dnes zdá naivným a anachronickým, môže byť v dobových historických a geopolitických reláciách logické a racionálne. Je potrebné zdôrazniť, že geopolitický projekt Medzimoria je jedným z najoriginálnejších koncepcií, ktorá sa vytvorila počas vývoja poľskej zahraničnej politiky. Jeho realizácia mala slúžiť na riešenie problému nepriaznivej geopolitickej polohy Poľska v medzivojnovom období, resp. aj po druhej svetovej vojne. Aj keď je tento projekt v súčasných podmienkach európskych integračných procesov Európy už neaktuálny, objektívny výskum plánov na jeho realizáciu však určite prispieva k mapovaniu inšpiratívnych geopolitických aspektov histórie stredovýchodnej Európy.

8. Geopolitická diskusia o hraniciach Poľska po druhej svetovej vojne a ich vymedzení

Jednou z najviac diskutovaných geopolitických otázok bola súčasná západná hranica Poľska, ktorá funguje už viac takmer sedem desaťročí, známa ako hranica na Odre a Lužickej Nise a ktorá sa vyznačuje viacerými geopolitickými špecifikami. Vymedzenie západných hraníc Poľska je predmetom úvah predstaviteľov poľského geopolitického myslenia od jeho vzniku v druhej polovici 19. storočia.

Súčasná poľsko-nemecká hranica meria 476 km a vedie pozdĺž riek Odra a Lužická Nisa. Na dolnom toku Odry patrí k Poľsku aj jej západný breh spolu s časťou ostrova Usedom (po poľsky Uznam), teda celé ústie tejto rieky. Vymedzenie západnej hranice Poľska na tejto línii bolo spojené s ideou pripojenia stratených piastovských území a vytvorenia kompaktného poľského historického celku. Presadzovali to napr. už spomínaní významní predstavitelia poľskej geopolitiky J. L. Popławski a W. Nałkowski. Tesne pred koncom prvej svetovej vojny tento priebeh hranice presadzoval aj B. Jakimiak, píšuci pod pseudonymom M. Łohoda v práci *Zachodnia granica Polski* (Eberhardt 2004).

Významným argumentom poľských mysliteľov v prospech vytýčenia západných hraníc na Odre a Nise bolo hydrografické usporiadanie, ktoré determinujú poludníkovým smerom tečúce rieky Visla a Odra a tak zabezpečujú súdržnosť poľského územia. Ako sme už spomínali, tieto myšlienky presadzoval E. Romer a vychádzali z nich o. i. aj H. Bagiński, Z. Wojciechowski, neskôr S. Leszczyski a tiež aj súčasný poľský historik A. Piskozub. Podľa E. Romera tým, že Odra na sever od ústia Lužickej Nisy nemá žiadny významný prítok, je táto línia (niekedy nazývaná ako lužicko-štetínska brána) prirodzenou hranicou Poľska.

Pri vzniku obnoveného poľského štátu žiadna z významnejších koncepcií jeho teritoriálneho vymedzenia nepožadovala posunutie západných hraníc na líniu Odra – Nisa. Ani R. Dmowski, zástanca koncepcie piastovského Poľska, si nepredstavoval priebeh novej západnej hranice na tejto línii. Požadoval také hranice Poľska, v rámci ktorých obyvatelia používajú poľský jazyk a sú si vedomí svojej poľskej identity. Takáto hranica na západe by mala prebiehať od západného konca Karpát k Baltu. Presadzovali sa skôr umiernené predstavy o pripojení Pomoria, Poznaňska a Horného Sliezska. Hlavná pozornosť bola skôr venovaná východnej hranici. Prioritou bolo vymedzenie takého

priebehu poľských hraníc, ktoré by sa dali brániť proti Rusku, a to aj za cenu, že na poľskom území pribudne z hľadiska národnostnej štruktúry podiel menšín.

V medzivojnovom období presadzovali sprvoti oficiálni poľskí predstavitelia nároky na medzivojnové územie Poľska v podobe opatrných požiadaviek jeho rozšírenia na úkor Nemecka (išlo najmä o pripojenie Východného Pruska, Gdaňska a Opolského Sliezska). V geopolitických debatách sa presadzovali aj radikálnejšie názory, podporované rôznymi geopolitickými a historickými argumentmi. Z. Wojciechowski vo svojich prácach navrhoval priebeh západnej hranice na ľavom brehu Odry a na riekach Bóbr a Kwisa (neskôr sa priklonil k toku Lužickej Nisy). Tak sa súčasťou Poľska mali stať aj jeho priodrianske materské krajiny, ktorých strata bola podľa neho príčinou zániku poľskej štátnosti koncom 18. storočia.

Názory o povojnovom vymedzení Poľska sa v kruhoch západnej emigrácie utvárali postupne a to pod vplyvom priebehu vojny. Najviac ich ovplyvnili požiadavky sovietskeho vedenia, ašpirujúceho na pripojenie oblastí na východ od Curzonovej línie k Sovietskemu zväzu. Poľské predstavy vychádzali z udržania medzivojnového územia Poľska (najmä oblasti Ľvova a Wilna) a zároveň jeho rozšírenia na západ a sever (I. Matuszewski presadzoval pripojenie Východného Pruska, Západného Pomoria a Opolského Sliezska).

Dominoval názor, že Poľsko musí byť veľké a schopné obrániť si svoju nezávislosť. V tejto súvislosti je nevyhnutné aby jeho západná hranica mala strategický charakter, ktorý obmedzí možnosť opätovnej nemeckej agresie. Niektorí myslitelia (napr. W. Studnicki-Gizbert) však odmietali nový priebeh západnej hranice Poľska, ktorá ho odsudzuje na nepretržitý konflikt s Nemeckom. Poľské obavy súviseli aj s pripojením príliš početnej nemeckej komunity.

Poľská prokomunistická ľavica, ktorá pôsobila v Sovietskom zväze naproti tomu radikálne podporovala vymedzenie hranice na líniu Odry a Lužickej Nisy a v prospech rozšírenia poľského prístupu k Baltu. V tomto kontexte sa z geopolitického hľadiska poukazovalo na nevyhnutnosť poľskej kontroly celého ústia Odry a zázemia Štetína. Tento názor podporovali aj viacerí politici a myslitelia, pôsobiaci v okupovanom Poľsku a v emigrácii na západe a to najmä v súvislosti s blížiacou sa porážkou Nemecka.

Nakoniec väčšina poľských politických predstaviteľov stotožnila so západným rozšírením krajiny na hraničnú líniu riek Odra – Lužická Nisa. S. Grabski v memorande pre Postupimskú konferenciu koncom júla 1945 argumentoval, že získanie západných území bude iba

kompenzáciou za stratené oblasti na východe, teda za kresy, ktoré pripadli Sovietskemu zväzu. Ak sa poľské územie na východe obmedzilo na líniu zo 14. storočia, potom je spravodlivé, ak bude jeho západná hranica vymedzená líniou z toho istého obdobia, a tá vtedy prebiehala na Odre a Nise (Eberhardt 2006).

Pre úplnosť je potrebné pripomenúť, že niektoré koncepcie povojnovej západnej hranice Poľska, ktoré vznikli v období nemeckej okupácie, vymedzovali jeho územie na západ od toku Odry a Lužickej Nisy. Pri štúdiu príslušných textov (pozri Eberhardt 2004) sa môžeme stretnúť s návrhmi na pripojenie niekoľkokilometrového pásu na západnom brehu oboch riek, resp. časti Brandenburska a Meklenburska, celého ostrova Usedom a tiež ostrovov Rujana a Bornholm.

Po skončení druhej svetovej vojny sa otázka západnej hranice Poľska opierala aj o požiadavky zabezpečenia kontinuálneho vývoja národa Lužických Srbov, teda o alternatívu pripojenia historickej Lužice pod protektorát Poľska, pričom tieto idey vychádzali z lužickosrbského prostredia (Pałys 2006). Tieto návrhy neboli realizované a to aj kvôli obviňovaniu Poľska zo strany víťazných mocností z pokračujúcej západnej expanzie. Preto sa pre poľskú politickú reprezentáciu stalo prioritnou udržanie koncepcie uznania západnej hranice na línii riek Odra a Lužická Nisa.

K vymedzeniu povojnovej západnej hranice Poľska prispeli aj geografi. V roku 1942 bola ilegálne koncipovaná práca M. Kiełczewskej a A. Grodka *Odra – Nysa. Najlepsza granica Polski,* inšpirovaná ideami Z. Wojciechowského. Posunutie hraníc Poľska na západ privítal aj významný poľský geograf E. Romer, ktorý napísal prácu *Duch Polski Zachodniej* (1945), v ktorej však upozorňoval, že táto zmena bude mať konsekvencie v podobe vzniku ostrej kultúrnej hranice prebiehajúcej poľským územím. Výrazne k vymedzeniu novej západnej hranice Poľska prispel geograf S. Leszczycki, ktorý v júni 1945 skoncipoval memorandum *Geograficzne podstawy naszych żadań Ziem Zachodnich* ako súčasť dokumentu poľskej vlády pre účastníkov Postupimskej konferencie.

O hraniciach Poľska prebiehali rokovania na všetkých troch konferenciách Veľkej trojky. Už v Teheráne (koncom roka 1943) bola dohodnutá východná hranica Poľska približne na línii Curzonovej línie a na podnet Stalina bola presadzovaná v prospech Poľska ako kompenzácia pripojenie dovtedajších nemeckých území na východ od Odry. Okrem toho prebiehali aj priame poľsko-sovietske rokovania, pri ktorých Sovieti našli podporu v komunistickej emigrácii. V tomto zložení došlo 26. 7. 1944 k rámcovej dohode o nových poľských

hraniciach, kde sa Sovietsky zväz zaviazal podporovať nemecko-poľskú hranicu na Odre a Nise (nebolo spresnené, či ide o Lužickú alebo Kladskú Nisu). Nedávno sa v ruskom archíve našla mapa z leta 1944, na ktorej sú rukou J. V. Stalina zakreslené poľsko-nemecké hranice na Odre a Kladskej Nise, podľa realiyácii ktorých by však Dolné Sliezsko zostalo súčasťou Nemecka (Rzeczpospolita 10. marca 2007). Na stretnutí Veľkej trojky v Jalte, konanom vo februári 1945 bolo toto riešenie potvrdené, aj keď presné vymedzenie nových území nebolo dohodnuté.

Problém vymedzenia hraníc povojnového Poľska bol zdrojom stáleho napätia medzi sovietskym vedením a poľskou emigrantskou vládou, ktorá nesúhlasila s odstúpením územia na východ od Curzonovej línie Sovietskemu zväzu, keďže jeho rozloha tvorila takmer polovicu predvojnového územia Poľska. Pri jednaniach v Postupime v júli a auguste 1945 sa politickí predstavitelia Poľska zjednotili na spoločnom presadzovaní hranice na Odre a Lužickej Nise ako historickej hranice poľského štátu.

Poľskí zástupcovia boli argumentačne dobre pripravení na jednania o tejto otázke. Vychádzali z postulátov, k vypracovaniu ktorých prispeli aj poľskí geografi. Tieto argumenty boli využité s podporou sovietskej delegácie pre vymedzenie hranice na Odre a Lužickej Nise, ktoré konferencia prijala. Záujem Sovietskeho zväzu o tento priebeh hraníc súvisel s jeho geopolitickými záujmami pre získanie mocenskej kontroly strednej Európy.

Sovieti sa postavili za urýchlené živelné osídľovanie novozískaných západných území poľským obyvateľstvom už po prechode frontu, pretože to umožňovalo postaviť Spojencov na konferencii v Postupime pred hotový fakt. Tento proces bol sprevádzaný útekom a neskôr odsunom nemeckého obyvateľstva, ktorý trval do konca 40. rokov minulého storočia a týkal sa niekoľko miliónov ľudí. Pred príchodom sovietskej armády odišlo z týchto území okolo tri a pol milióna nemeckého obyvateľstva a v rámci riadeného transferu, dohodnutého na konferencii v Postupime bolo odsunutých viac ako tri milióny Nemcov (Paczkowski 2004, Křen 2005).

Definitívne riešenie problému západnej hranice Poľska bolo odsunuté na plánovanú mierovú konferenciu s Nemeckom, ktorá sa však neuskutočnila. Preto územie na východ od línie Odra – Lužická Nisa po západné hranice medzivojnového Poľska (spolu s južnou časťou Východného Pruska, nazývané ako znovuzískané územia – „ziemie odzyskane“) bolo v atlasoch, vydávaných v západnom Nemecku oddelené od ostatného poľského územia hranicou a označované ako „územie pod poľskou správou“. Na západe išlo o celé Horné Sliezsko,

Opolské Sliezsko, Dolné Sliezsko, Lubuskú krajinu a západnú časť Pomoria (Ślusarczyk 1992). Tento pojem sa vzťahoval aj na južnú časť Východného Pruska.

Integrácia znovuzískaných území bola považovaná za prioritnú úlohu povojnového Poľska. V novembri 1945 bolo založené osobitné ministerstvo, ktoré riadilo proces ich osídľovania. Na tieto teritóriá sa prisťahovalo viac ako päť miliónov ľudí z iných častí Poľska a tiež z území, ktoré boli odstúpené Sovietskemu zväzu (Paczkowski 2004). Z týchto území nebolo vysťahované obyvateľstvo, u ktorého sa predpokladal poľský pôvod (ktorý sa overoval verifikáciou). Najpočetnejšie migračné presuny prebiehali v rokoch 1945 až 1946, v ďalších rokoch postupne slabli. Osídľovanie novozískaných oblastí významne prispelo k faktu, že po vojne viac ako tretina Poliakov zmenila po roku 1939 svoje bydlisko (Wandycz 1998). Na novozískaných územiach v roku 1950 malo relatívnu prevahu obyvateľstvo, ktoré žilo v roku 1939 na území predvojnového Poľska (takmer 49%). Viac ako 27% tvorili obyvatelia, ktorí žili na územiach, anektovaných Sovietskym zväzom. Pôvodné obyvateľstvo tvorilo ani nie pätinu populácie týchto území (Eberhardt 1996).

Poľsko potrebovalo upevniť svoju suverenitu na novozískaných územiach. Preto sa 30. júna 1946 v Poľsku uskutočnilo referendum, pričom jedna z jeho otázok sa týkala potvrdenia novovytýčených hraníc na Odre a Lužickej Nise. Podľa oficiálnych výsledkov väčšina hlasujúcich súhlasila s touto hraničnou zmenou a teda potvrdila odôvodnenosť rozšírenia poľského územia na západe.

Hranica na Odre a Lužickej Nise zohrávala v priebehu studenej vojny významnú ideologickú úlohu. Každý prejav spochybnenia nových západných hraníc Poľska zo strany západných predstaviteľov (napr. vystúpenie štátneho tajomníka USA J. Byrnesa 6. septembra 1946), bol využívaný pre ciele upevnenia komunistického režimu v Poľsku a jeho spojenectva so Sovietskym zväzom. Ten sa staval do pozície garanta poľskej západnej hranice, využívajúc obavy Poliakov pred nemeckým revizionizmom, čo sa dlhodobo prejavovalo vo vzájomných vzťahoch.

Problém hranice na Odre a Lužickej Nise sa stal prirodzene predmetom rozsiahlych medzinárodnoprávnych diskusií (pozri Ślusarczyk 1992). Právnici, zastupujúci Spolkovú republiku Nemecko poukazovali na privizórny charakter rozhodnutí z Postupimu, keďže definitívne vymedzenie hraníc malo prebehnúť až po mierovej dohode s Nemeckom. Poľskí právnici zdôrazňovali prijatie rozhodnutia o odovzdaní území na východ od Odry a Lužickej Nisy do poľskej správy štyrmi mocnosťami a podľa ich názoru prípadná mierová

konferencia mala iba potvrdiť existujúci stav. Takáto konferencia sa však neuskutočnila.

Priebeh hranice na Odre a Lužickej Nise bol zo strany Nemecka uznaný 6. júna 1950 (Nemecká demokratická republika), resp. 7. decembra 1970 (Spolková republika Nemecko) v podobe dvojstranných zmlúv. Uznanie tejto hraničnej línie bolo jednou z podmienok realizácie zjednotenia Nemecka. 14. novembra 1990 bola vo Varšave podpísaná hraničná zmluva, potvrdzujúca nenarušiteľnosť hranice medzi Poľskom a zjednoteným Nemeckom, ktorá bola ratifikovaná parlamentmi oboch štátov. Veľmoci sa na konferencii 2 plus 4, ktorá sa zaoberala problematikou zjednotenia Nemecka, pripojili k poľsko-nemeckej dohode o spoločných hraniciach.

Ak vychádzame z uvedených okolností je prirodzené, že téma západných hraníc sa stala kľúčovou problematikou, ktorou sa v povojnovom období zaoberali poľskí geografi. Súviselo to aj so spoločenskou objednávkou, ktorá si vyžadovala popularizáciu vedomostí o znovuzískaných územiach (ktoré tvorili tretinu územia povojnového Poľska) a o celkovej transformácii geopolitickej štruktúry krajiny v poľskej verejnosti (Eberhradt 2004). V poľskej geografickej spisbe nachádzame mnoho prác, týkajúcich sa tejto problematiky. Bezprostredne po vojne vyšli práce M. Kiełczewskej, M. Glucka a Z. Kaczmarczyka *O lewy brzeg Odry* (1946), S. Leszczyckého *Geopolityczne znaczenie Ziem Odzyskanych dla Polski i Słowiańszczyzny* a *Geograficzne podstawy Polski współczesnej* (1946), a tiež štúdia A. Zierhoffera *Problem zachodniej granicy Polski w świetle geografii politycznej* (1947). V týchto prácach nachádzame množstvo geopolitických téz.

Geopolitická poloha povojnového Poľska, ako aj jeho hraničné konfigurácie boli výrazne priaznivejšie, než v akých muselo existovať medzivojnové Poľsko. Štát získal výhodný priebeh štátnych hraníc a takmer optimálny teritoriálny tvar. Výrazne k tomu prispelo vymedzenie hraníc na Odre a Lužickej Nise, ktoré boli najvhodnejšie z aspektu obrany i kontroly zo západnej strany a teda aj najvýhodnejšie zo strategického hľadiska. Tento priebeh hraníc, spolu s celkovým posunom poľského územia na západ, boli po roku 1945 chápané aj ako potvrdenie príslušnosti Poľska k západnej civilizácii.

Hranica na Odre a Lužickej Nise sa stala za takmer sedem desaťročí historickým faktom. Novozískané územia boli úspešne ekonomicky i demograficky integrované do Poľska a hraničná línia je zároveň etnickou hranicou. Vstup Poľska do NATO a Európskej únie (zvlášť jeho začlenenie do schengenského priestoru) znamenal zásadnú

transformáciu charakteru poľsko-nemeckej hranice na Odre a Lužickej Nise z geopolitického hľadiska.

9. Geopolitická interpretácia zmien geopolitického postavenia samostatného Poľska v priebehu 20. storočia

Bilancia poľskej samostatnosti v rokoch 1918 až 1989 nemožno považovať za pozitívnu: Poľsko bolo skutočne suverénnym štátom iba v rokoch 1918 až 1939, teda necelých dvadsať rokov. Jeho samostatnosť v období rokov 1945 až 1989 bola obmedzená príslušnosťou k sovietskemu bloku. Výrazný vplyv na tento vývoj mali geopolitické faktory.

Poľský štát v hraniciach z roku 1924, teda po posledných rozsiahlejších hraničných úpravách pred druhou svetovou vojnou, meral 388 390 km^2 a v období svojho vzniku mal 27 185 000 obyvateľov (1921). Bol vytvorený na teritóriu troch predvojnových štátov (bývalé ruské územia tvorili 262 148 km^2, rakúske 80 100 km^2 a pruské, resp. nemecké 46 142 km^2 z medzivojnového poľského štátu). Na týchto územiach sa počas viac ako sto rokov presadzovala rozličná kultúra, odrážajúca sa o. i. v odlišnej ekonomickej i politickej činnosti. Poľsko prevzalo vnútorné hranice, ktorých vplyv na krajinu možno pozorovať dodnes. (Problematikou trvalosti bývalých štátnych hraníc v krajine dnešného Poľska sa zaoberal vo svojich prácach M. Sobczyński v rokoch 1993, 1994 a1996.)

Ako píše J. Křen (2005), základný problém Poľska v medzivojnovom období spočíval v integrácii rozdielnych území, z ktorých vzniklo. Ako sme už spomínali, každá z jeho troch častí sa dlhodobo vyvíjala v iných podmienkach a každá tvorila odlišný celok z ekonomického, politického i kultúrneho hľadiska. Proces ich integrácie do jedného štátneho celku bol veľmi náročný a súvisel s riešením viacerých otázok, týkajúcich sa o. i. transformácie lokalizácie priemyslu a prestavby dopravnej siete.

Obnovený poľský štát bol o polovicu menší než poľská Rzeczypospolita v roku 1772. Napriek politickým i vojenským snahám sa potvrdila téza, že návrat k jej hraniciam bol po viac ako sto rokoch v zmenenej geopolitickej situácii nereálny. Na mape Európy preto po prvej svetovej vojne nevznikla nová východoeurópska mocnosť, ale štát strednej veľkosti, rozprestierajúci sa medzi dvoma dočasne oslabenými veľmocami - Nemeckom a Ruskom, vystupujúcim ako Sovietsky zväz.

Poľsko bolo súčasťou tzv. sanitárneho kordónu (*cordon sanitaire*), pásu ôsmich štátov, ktorý bol vytvorený so zámerom izolácie Sovietskeho zväzu v podobe hrádze pred jeho vplyvom smerom na západ. Z hľadiska geopolitickej koncepcie H. J. Mackindera malo toto

pásmo zabrániť spojenectvu Ruska (Sovietskeho zväzu) a Nemecka, ktoré by tak mohlo získať dominanciu v globálnom meradle. Najprijateľnejšie by podľa jeho názoru bolo vytvorenie federácie týchto štátov (Ištok 2004), čo možno považovať za isté posolstvo pre realizáciu geopolitickej koncepcie Medzimoria, ktorú sme už spomínali.

Poľskú medzivojnovú mocenskú dilemu charakterizoval T. Sokołowski (1993) veľmi výstižne v podobe konštatovania, že Poľsko nebolo v nových hraniciach ani mocnosťou, ani malým štátom prinúteným k poslušnosti voči susedom, čo viedlo k nezhodám medzi jeho zámermi a reálnymi možnosťami. Ako sme konštatovali, prejavilo sa to v nereálnych mocenských ambíciách poľského štátu v porovnaní s jeho skutočným hospodárskym a vojenským potenciálom. Je potrebné zdôrazniť aj skutočnosť, že po dlhom období neexistencie poľskej štátnosti chýbala Poliakom moderná štátna tradícia a stabilizovaná politika. Štát sa formoval v prostredí súbojov myšlienkovo odlišných politických skupín a centier, súťažiacich o moc a rozhodujúci mocenský vplyv v krajine.

Medzivojnový poľský štát mal viacero nevýhod. Predovšetkým tvar štátneho územia a charakter hraníc nevytvárali vhodné podmienky pre jeho stabilitu a obranu. Na politickej mape Európy sa Poľsko premietalo ako nepravidelný trojuholník. V jeho západnej časti z neho vybiehal úzky koridor, ktorý mu zabezpečoval prístup k Baltskému moru (Poľsku patrilo 146 km pobrežia), ktorý bol pre štát nepochybným geopolitickým ziskom, hoci tu absentoval významnejší prístav (v medzivojnovom období tu bol vybudovaný prístav Gdynia).

Hraničná línia bola značne dlhá a nepravidelná. Celková dĺžka hraníc bola 5534 km, z toho s Nemeckom 1912 km, s Československom 984 km, s Rumunskom 349 km, so Sovietskym zväzom 1412 km, s Lotyšskom 109 km a s Litvou 507 km. Ich prevažná časť mala umelý charakter. Tento negatívny fakor zosilňovala skutočnosť, že hranice s oboma najsilnejšími susedmi boli umelé takmer pozdĺž celej ich línie. Prebiehali nížinatými oblasťami, ktoré síce umožňovali výhodný vzájomný kontakt, zároveň však boli príliš otvorené a nepriaznivo utvárané pre vojenskú obranu. Prírodný charakter mali len južné hranice, prebiehajúce po hrebeni Karpát. Takéto hraničné podmienky v náväznosti na potenciál susedných štátov vyžadujú od politického vedenia štátu realizáciu mierovej zahraničnej politiky. Túto požiadavku však poľská politická reprezentácia nenapĺňala už od vytvorenia medzivojnového Poľska.

Pomerne značná rozloha štátu (medzivojnové Poľsko bolo šiestym najväčším európskym štátom) a zároveň jeho v podstate vnútrozemská

poloha vytvorili podmienky pre veľký počet suchozemských susedov. Poľsko hraničilo so šiestimi štátmi. Relatívne dobré vzťahy však udržiavalo len s dvoma z nich - s Rumunskom a Lotyšskom (úsek hraníc s týmito štátmi tvoril iba 9% ich celkovej dĺžky). S ostatnými susednými krajinami pretrvávali napäté vzťahy počas celej existencie medzivojnového poľského štátu, zaťažené vzájomnými animozitami, opierajúcimi sa o historické skúsenosti, obojstrannými územnými požiadavkami, etnickými rozpormi, resp. mocenskými ambíciami.

Nemecko nebolo zmierené s územnými stratami na východe. Najcitlivejšou otázkou z jeho hľadiska bol vytvorenie tzv. koridoru (v poľštine *Korydor*). Išlo o úzky pruh územia, spájajúci Poľsko s pobrežím, ale z hľadiska Nemecka oddeľujúci Východné Prusko od ostatného teritória štátu. Nemeckou snahou však bolo dosiahnuť korekcie aj na ostatných úsekoch hraníc s Poľskom (hlavne v oblasti Poznaňska a Horného Sliezska). Svoje nároky potvrdilo vytvorením zvláštneho administratívneho útvaru pozdĺž hraníc s Poľskom (*Grenzmark Posen-Westpreussen*).

Poľsko-československé vzťahy narúšali mocenské ambície oboch štátov v kontexte s ich ašpiráciami o dominanciu v geopolitickej zóne medzi Nemeckom a ZSSR. Oba štáty boli zároveň nespokojné s rozdelením Těšínska. Východný sused - Sovietsky zväz spochybňoval vytýčenie hraníc s Poľskom, ktoré bolo nanútené nevýhodnými mierovými podmienkami v rámci Rižskej zmluvy z 18. marca 1921. V prospech revízie hraníc argumentoval aj etnickými faktormi (existenciou ukrajinskej a bieloruskej menšiny vo východnom Poľsku). Litva počas celého medzivojnového obdobia neuznávala poľskú anexiu Wilna, ktoré považovala za svoje hlavné mesto. Situáciu komplikovala aj poľská menšina v Litve.

Ako sme konštatovali, Poľsko si pôvodne nárokovalo úlohu organizátora priestoru stredovýchodnej Európy, ktorý zostal uvoľnený po prechodnom oslabení susedných mocností. Tieto nároky však nemohlo podoprieť adekvátnym ekonomickým a vojenským potenciálom. Zároveň túto poľskú ambíciu odmietali uznať ostatné štáty, ležiace v tomto priestore.

Obnovený poľský štát bol po svojom utvorení oslabený aj vnútorne. Predovšetkým jeho vymedzenie bolo vzdialené od reálneho rozsahu etnického teritória poľského národa. Na západe sa Poľsku nepodarilo získať viaceré etnicky poľské územia. Takýmito boli podľa P. Eberhardta (1999) Mazursko, Warmia a Opolsko. Na východe boli k Poľsku pripojené rozľahlé teritóriá „historického Poľska“, ktoré nemali

etnicky poľský charakter, napr. Polesie, Volyň, resp. východné Karpaty. Medzivojnové Poľsko bolo tak výrazne mnohonárodnostným štátom.

V roku 1931 sa udávali nasledovné údaje o národnostnej štruktúre obyvateľstva Poľska: 69% etnických Poliakov, 10% Židov, popri tom okolo 5 miliónov Ukrajincov a 1 až 1,9 milióna Bielorusov na východe štátu a približne 800 000 Nemcov na jeho západe a juhozápade (Wandycz 1998). Podobne aj z religiózneho hľadiska bolo Poľsko heterogénnou krajinou (rímski katolíci tvorili okolo 63% obyvateľstva). Tento faktor potenciálne výrazne negatívne ovplyvňoval stabilitu a celistvosť krajiny. Napriek tomu Poliaci považovali Poľsko za svoj národný štát.

Stabilitu krajiny nepriaznivo ovplyvňovali aj ďalšie vnútorné rozdiely, prameniace z historicky dlhodobo odlišného vývoja jednotlivých častí štátu v rámci územných záborov troch mocností. Štátna správa sa utvárala z rozdielnych systémov riadenia a administratívy, ktoré zanechali v jednotlivých regiónoch mocnosti, ktoré ich spravovali pred vznikom poľského štátu.

Politický systém medzivojnového Poľska reagoval na tieto skutočnosti vytvorením silne centralizovaného štátu. K vnútornej stabilite malo prispieť aj územno-správne členenie. Bolo vytvorených 16 vojvodstiev, hranice ktorých sa len v malej miere zhodovali s hranicami poľských historických krajín, sformovaných počas dejinného vývoja. Snahy o získanie autonómie niektorých regiónov boli úspešné len minimálne. Istý stupeň autonómie dosiahlo iba Sliezske vojvodstvo s početnou nemeckou komunitou, ktoré malo autonómny snem. Úsilie o autonómiu východnej Haliče (pozostávajúcej z troch vojvodstiev s ukrajinským obyvateľstvom) nebolo realizované.

Počas druhej svetovej vojny samostatný poľský štát na viac ako päť rokov zanikol. Po vojenskej porážke na jeseň 1939 bolo rozdelené medzi Nemecko (47,9% územia) a Sovietsky zväz (52,1%). V nemeckom zábore bola časť jeho teritória pripojená priamo k tretej ríši a na zbytku bol vytvorený okupačný útvar *Generálny gouvernement* (93 871 km^2). Územia okupované Sovietskym zväzom boli pričlenené k Ukrajinskej a Bieloruskej SSR, oblasť Wilna sa stala súčasťou Litvy, ktorá bola v roku 1940 pripojená jako zväzová republika k Sovietskemu zväzu. Po jeho napadnutí Nemeckom bol Generálny gouvernement rozšírený o oblasť Ľvova (na 144 968 km^2) a ostatné okupované územia boli začlenené priamo k Nemecku (oblasť Białystoku), resp. sa stali súčasťou ríšskych komisariátov Ukrajina a Východ.

Obnovené Poľsko po druhej svetovej vojne bolo výsledkom rokovaní politických predstaviteľov protifašistickej koalície, najmä

konferencií v Teheráne (v roku 1943) a v Jalte (v roku 1945). Menšie úpravy (týkajúce sa najmä ústia Odry) boli realizované po dohode poľskej vlády a sovietskych okupačných úradov v roku 1945, resp. vzájomnou výmenou malých území na východnej hranici v roku 1951 a úpravami hraníc s Československom v rokoch 1959 a 1960 (Trávníček 1993, Kosmala 1993).

Takto vymedzené územie povojnového Poľska približne zodpovedalo teritóriu poľských piastovských krajín na ktorom vznikol v 10. a 11. storočí prvý poľský štát. Ako píše J. Śluraczyk (1992), Poľsko, ktoré prešlo počas svojej histórie obdobiami rozvoja i úpadku sa v roku 1945 vrátilo k svojej územnej konfigurácii z prelomu 10. a 11. storočia, keď jeho územie siahalo od Lublina na východe po ústie Odry na západe.

Vymedzenie i poloha poľského územia sa po druhej svetovej vojne výrazne zmenili. Poľsko odstúpilo Sovietskemu zväzu 46% svojho predvojnového územia. Získalo však rozsiahle teritóriá na západe a severovýchode, ktoré boli do roku 1945 súčasťou Nemecka (Gdaňsk, časť Východného Pruska, Dolné a Horné Sliezsko, Žitavsko, Štetínsko, Západné Pomoransko a Lubušsko). Napriek tomu bolo povojnové Poľsko s rozlohou 311 344 km^2 o 26% menšie ako medzivojnový poľský štát. Ten sa stal rýdzo stredoeurópskym štátom, jeho územie sa stalo kompaktnejším, etnická štruktúra obyvateľstva vo vzťahu k medzivojnovému Poľsku bola homogénnejšia.

Hranice povojnového Poľska boli v porovnaní s medzivojnovým štátom viac ako o tretinu kratšie (merali 2992 km). Susedilo iba s troma štátmi – so Sovietskym zväzom (1330 km) a s dvoma jeho satelitmi – Československom (1206 km) a Nemeckou demokratickou republikou (456 km). V podmienkach rozšírenia komunistického vplyvu do strednej Európy sa geopolitická situácia poľského štátu z hľadiska vzťahu k susedným krajinám výrazne zlepšila. Po roku 1945 sa Poľsko dostalo do sovietskej sféry vplyvu, neskôr ako satelitný štát ZSSR bolo súčasťou jeho strategického stredoeurópskeho predpolia. Z úvah, ktoré boli skoncipované v rámci poľského geopolitického myslenia do konca druhej svetovej vojny sa po jej skončení presadili len niektoré fragmenty.

V tejto súvislosti je predovšetkým potrebné spomenúť, že po skončení druhej svetovej vojny sa presadila piastovská orientácia zahraničnej politiky Poľska. Súviselo to so zásadnými premenami polohy a vymedzenia poľského štátu. Podporovaná bola aj vládnucim komunistickým režimom. Dokonca zástanca piastovskej orientácie Z. Wojciechowski sa stal riaditeľom vládou podporovaného Západného inštitútu (*Instytut Zachodni*) so sídlom v Poznani, ktorý sa zameriaval na

problematiku poľsko-nemeckých vzťahov. O. Halecki, predstaviteľ jagellovskej idey však zostal v emigrácii (Vykoukal 1999).

Ak chceme analyzovať geopolitickú situáciu Poľska po druhej svetovej vojne podrobnejšie, potom musíme spomenúť viacero skutočností. Povojnové Poľsko sa konštituovalo ako výsledok rozhovorov a dohôd medzi predstaviteľmi víťazných mocností, z ktorých najdôležitejšími boli výsledky rokovaní v Jalte a v Postupime. Poľské územie sa výrazne posunulo na západ, pričom stratilo nielen celé územie kresov, ale aj teritóriá, ktoré boli z poľskej strany tradične považované za výslovne poľské. Z hľadiska geopolitických tradícií poľskej štátnosti bol tento vývoj rozporuplný, keďže jeho orientácia bola nasmerovaná v priebehu niekoľkých storočí na východ. Tam boli koncentrované poľské mocensko-politické, ale aj kultúrne aktivity, ktoré narážali na záujmy Ruska.

Napriek výhradám časti poľskej politickej reprezentácie teda došlo k zásadnej zmene teritoriálnej konfigurácie Poľska, jeho geopolitickej polohy ako aj priestorovo-politickej, ekonomickej a etnickej štruktúry. Poľsko sa tak stalo „úplne novou krajinou“ (Paczkowski 2000). To súviselo nielen s transformáciou jeho územia a polohy, ale aj s početnými migračnými pohybmi, ktoré zásadným spôsobom zmenili demografickú a etnickú štruktúru krajiny. Došlo k vysťahovaniu nemeckého obyvateľstva z novozískaných území na západe a severovýchode, pričom na jeho miesto prichádzali obyvatelia z iných častí Poľska, resp. z východných území, ktoré boli pripojené k Sovietskemu zväzu.

Najvýraznejší vplyv na utváranie poľského štátu po druhej svetovej vojne mali geopolitické záujmy Sovietskeho zväzu. Tie sa prejavili v úsilí o posunutie svojich hraníc na západ (v prípade Poľska išlo o ich vytýčenie pozdĺž Curzonovej línie) a zároveň v presadení poľskej kontroly na líniu riek Odra – Lužická Nisa. Tým sa zároveň zabezpečil po druhej svetovej vojne posun mocenskej kontroly utvárajúceho sa východného bloku pod vedením Sovietskeho zväzu na predpolie Nemecka. Táto tendencia bola pre západných spojencov zrejmá od chvíle, keď začal Stalin podporovať kompenzáciu poľských územných strát na východe prostredníctvom posunu poľsko-nemeckej hranice na líniu riek Odra a Lužická Nisa.

Poľsko malo plniť funkciu nárazníkového štátu a jeho západná hranica mala byť vonkajšou hranicou sovietskeho impéria. Poľský problém sa tak stal prvou významnejšou symbolickou otázkou v rámci konfrontácie Východu a Západu (Zeman 1998). Úloha Poľska, podobne ako ostatných satelitných štátov spočívala nielen v „priestorovej“

ochrane sovietskeho územia, ale aj v jeho izolácii od civilizačných vplyvov Západu.

Bilancia spomínanej geopolitickej zmeny bola v poľskom geopolitickom myslení vnímaná rozporuplne. Na jednej strane sa poukazovalo na stratu východných prihraničných území (kresov), kde ležali významné mestá s poľskými historickými a kultúrnymi tradíciami (najmä Ľvov a Vilno) a teda na zmenšenie územia poľského štátu. Poľsko na východe stratilo v prospech Sovietskeho zväzu 180 145 km^2, kým na západe a severovýchode bolo rozšírené o 102 853 km^2, celkovo prišlo približne o pätinu svojho predvojnového územia (77 290 km^2), z ktorého mu zostalo 208 491 km^2 (Trávníček 1993).

Tieto argumenty boli vyvažované návratom poľskej suverenity na historicky poľské teritóriá východne od Odry a Lužickej Nisy, čo znamenalo zisk hospodársky vyspelých území, ktoré boli na civilizačne a ekonomicky vyššej úrovni ako územia odstúpené Sovietskemu zväzu s prevažne poľnohospodárskym charakterom. Podľa názoru A. Piskozuba, prezentovaného v práci *Gniazdo Orła Białego* z roku 1968 bol návrat Poľska do kolísky svojej štátnosti najdôležitejšou udalosťou v jeho dejinách (Eberhardt 2004).

Zo strategického hľadiska sa poukazovalo na výhodnejší priebeh hraníc, ktoré mali na značnej časti prírodný charakter. Okrem toho sa z geopolitického hľadiska vyzdvihovalo rozšírenie poľského prístupu k pobrežiu Baltského mora (491 km), vrátane kontroly významných morských prístavov (Štetín a Gdaňsk). Popri tom sa významne posilnili prírodné zdroje Poľska (najmä nerastných surovín). V neposlednom rade táto teritoriálna zmena mala za následok už spomínané migračné presuny, ktoré viedli k vysokému stupňu etnickej (v povojnovom období podiel menšín neprekročil 3% celkovej populácie) a náboženskej homogenity obyvateľstva Poľska.

Geopolitický prelom v európskej i globálnej mierke na rozhraní 80. a 90. rokov minulého storočia, ktorý bol následkom úpadku komunizmu a prejavil sa v podobe rozpadu Sovietskeho zväzu, v zániku Varšavskej zmluvy a Rady vzájomnej hospodárskej pomoci a zjednotenia Nemecka výrazne ovplyvnil geopolitické postavenie Poľska. Dovtedy bolo Poľsko viac ako štyridsať rokov významným elementom sovietskeho bloku v podmienkach studenej vojny, chápanej ako globálny stret medzi Východom a Západom.

Spomínaný geopolitický prelom priniesol pre Poľsko viaceré konzekvencie. Po roku 1989 sa stalo samostatným subjektom v medzinárodnom priestore, pričom si udržalo svoje povojnové hranice. Zároveň sa však výrazne zmenila geopolitická poloha Poľska na

politickej mape Európy. Ako píše A. Paczkowski (2000), Poľsko sa z hľadiska národnostného stalo etnicky najmonolitnejším a teritoriálne najhomogénnejším štátom stredovýchodnej Európy.

V období studenej vojny bola geopolitická konfigurácia stredovýchodnej Európy dlhodobo stabilizovaná. Pre Poľsko to znamenalo relatívne jednoduché geopolitické postavenie v podobe susedstva s troma štátmi, ktoré boli členmi rovnakého ekonomického (Rady vzájomnej hospodárskej pomoci) a vojensko-politického zoskupenia (Organizácie Varšavskej zmluvy). Poľsko bolo jedinou východného bloku, ktorá ležala v jeho „vnútrozemí".

V priebehu rokov 1989 až 1993 došlo k jeho zásadným zmenám v tomto geopolitickom priestore, ktoré sa výrazne dotkli aj Poľska. Ako píše M. Rościszewski (1993b), v histórii nájdeme iba málo príkladov, keď jeden štát v priebehu 1300 dní vymenil všetkých svojich susedov, napriek tomu, že priebeh jeho hraníc sa nezmenil. Na západnej hranici došlo k opätovnému kontaktu so zjednoteným Nemeckom ako európskou mocnosťou, kým na juhu a na východe došlo k dezintegrácii Sovietskeho zväzu (susedmi Poľska sa stalo Bielorusko, Litva a Rusko) a Československa (vznik Česka a Slovenska). Počet susedných štátov vzrástol na sedem.

Ako napísal A. Michnik (1994), každý starší Poliak „po celý život vedel, že jeho krajina má troch susedov: Sovietsky zväz, Československo a NDR. Dnes žiadny z týchto štátov neexistuje." Poľsko sa ocitlo v novom, geopoliticky diferencovanom prostredí, ktoré je prirovnávané k stredovej polohe Nemecka („Mittelage"), pre ktorú je príznačný veľký počet susedov nielen s rôznorodou veľkosťou a politickým a ekonomickým významom, ale aj s rôznorodými geopolitickými stratégiami a politickými prioritami.

Aj tento fakt prispel k tomu, že sa v Poľsku, ale aj v zahraničí začali po roku 1989 rozvíjať diskusie o jeho geopolitickom postavení z hľadiska ďalšieho vývoja. Príznačné je, že predtým fatálne vnímaná poloha Poľska medzi dvoma veľmocami nehrala v tejto debate dominantnú úlohu. Obsah geopolitických diskusií sa vyvíjal v súvislosti s postupujúcim procesom integrácie Poľska do západoeurópskych a euroatlantických štruktúr. Po jeho vstupe do Európskej únie a NATO sa zameriavajú na geopolitické perspektívy Poľska v širšom priestorovom kontexte.

10. Geopolitická diskusia o postavení Poľska po roku 1989

Poloha Poľska na geopolitickej osi západovýchodného smeru sa výrazne prejavovala a prejavuje v geopolitickom správaní jeho politikov. Z hľadiska Slovenska je potrebné konštatovať, že platí tvrdenie K. Bertelmanna (2003) iba o občasnom záujme Poliakov o svojich južných susedov. Napriek tomu sa v súčasných geopolitických charakteristikách Poľska zdôrazňuje jeho poloha medzi dvoma najdôležitejšími „zúženiami“ európskeho kontinentu, ktoré majú severojužnú konfiguráciu (baltsko-jadranskej a baltsko-čiernomorskej), cez ktoré prechádzajú dôležité komunikácie celoeurópskeho významu. Na tieto faktory poukazoval vo svojej geopolitickej koncepcii už E. Romer. Podľa T. Orlowského (2003) je v súčasnosti ťažisko geopolitickej polohy Poľska na baltsko-jadranskom moste.

Ako sme spomenuli, z hľadiska polohy Poľska bola prioritná pozornosť v rámci geopolitických úvah o jeho postavení venovaná výzvam na západe a na východe, teda v zmysle vzťahu k dvom susedným veľmociam. Po zániku bipolárneho sveta sa pre hľadanie optimálnej stratégie v kontexte s geopolitickým postavením Poľska otvorili nové orientácie analýz. Vychádzajú najmä z pochopenia váhy Poľska v európskych súvislostiach. Zhodnotenie ich výsledkov by mali ovplyvniť geopolitickú koncepciu poľskej zahraničnej politiky.

Poľský rodák, americký politológ a odborník na medzinárodné vzťahy Z. Brzezinski (1999) píše, že Poľsko je príliš slabé na to, aby mohlo vystupovať ako geostrategický hráč. Jedinou jeho možnosťou je integrácia do západoeurópskych štruktúr (NATO a Európska únia), čo sa aj uskutočnilo. Je príznačné, že zjednotené Nemecko sa po uznaní hranice na Odre a Lužickej Nise stalo hlavným presadzovateľom vstupu Poľska do týchto zoskupení. Uzmierenie medzi Poľskom a Nemeckom malo podobný geopolitický dopad ako nemecko-francúzske povojnové vyrovnanie.

Symbolom tejto skutočnosti bolo v roku 1991 vytvorenie významnej politickej spolupráce troch významných európskych krajín v podobe tzv. weimarského trojuholníka, zahrňujúceho Nemecko, Francúzsko a Poľsko. Toto zoskupenie, ležiace na hlavnej európskej geopolitickej osi má viac ako 180 miliónmi obyvateľov. Spolupráca medzi týmito krajinami bola však pred desiatimi rokmi oslabená v súvislosti s rozdielnymi názormi týchto krajín na americkú zahraničnú politiku v súvislosti s intervenciou v Iraku.

Ústretový vzťah Poľska k spolupráci v rámci tohto zoskupeniu je potrebné chápať aj ako dodržanie západovýchodnej stratégie v poľskom

geopolitickom myslení. Spolu s členstvom v NATO a v Európskej únii ide aj o potvrdenie príslušnosti Poľska k západnej civilizácii, ktorej hranica je interpretovaná prevažne na východ od poľských hraníc s Ruskom, Litvou, Bieloruskom a Ukrajinou. Z tejto premisy vyplýva potreba posilňovať kontakty Poľska smerom na západ v nadväznosti na prioritu jeho vojensko-politickej a ekonomickej integrácie.

Významnú úlohu v integračnom úsilí Poľska zohráva a zohráva *Polonia,* ktorú tvoria Poliaci, žijúci v dôsledku historických zmien alebo z iných príčin (hlavne politická a ekonomická integrácia) mimo územia dnešného poľského štátu, pričom si zachovávajú svoju národnú svojbytnosť. Naproti tomu musí byť poľská východná politika diferencovaná a pragmatická (Rościszewski 1999), pretože procesy, ktoré prebiehajú na východ od hraníc Poľska majú pre neho životný význam. Ich geopolitické zhodnotenie sa tak stalo dôležitým činiteľom, ovplyvňujúcim zahraničnopolitickú doktrínu Poľska.

Geopolitická diskusia v Poľsku sa týka aj jeho polohy na významných komunikačných smeroch v kontexte hlavnej európskej geopolitickej osi. Jej význam je pre geopolitické postavenie Poľska nesporný. Polemika sa týka skôr preferencií modernizácie komunikačnej infraštruktúry, pričom prevažujú investície do spojení v smere západ – východ v súvislosti s presunmi investícií zo západnej Európy na východ. T. Otremba (1997) naproti tomu píše, že osou zachovania celistvosti a nezávislosti Poľska sú severojužné spojenia. Tvrdí že zvýhodňovanie rovnobežkových smerov napomáha podriaďovaniu Poľska v prospech silných susedov a germanizácii jeho západných oblastí.

V súvislosti s diskusiou o geopolitickom postavení Poľska je potrebné spomenúť aj jeho tranzitnú polohu na trasách prepravy nosičov energie z východu na západ. V tejto súvislosti sa poukazuje na skutočnosť, že význam tejto polohy bol narušený dohodou medzi Ruskom a Nemeckom o výstavbe plynovodu *Nord Stream,* ktorý vedie cez Baltské more a bol uvedený do prevádzky v roku 2011. Táto skutočnosť je vnímaná v kontexte Poľska ako nepriateľské a škodlivé geopolitické rozhodnutie.

Osobitnú pozornosť je potrebné venovať geopolitickému postaveniu Poľska v obnovenej strednej Európe, ktorú tvorí niekoľko suverénnych štátov, ktoré na rozdiel od nedávnej minulosti môžu samostatne rozhodovať o svojej geopolitickej orientácii. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že Poľsko je najväčšou krajinou v tomto pásme malých a stredných štátov, pričom sa geopolitická diskusia dotýka perspektívy Poľska ako potenciálnej regionálnej mocnosti.

Vzhľadom na spomínanú dominantnú západovýchodnú orientáciu poľského geopolitického myslenia boli problémy strednej Európy v centre jeho pozornosti najmä v období ohrozenia poľskej suverenity pred druhou svetovou vojnou (spomínaná koncepcia Medzimoria, neúspešne oživovaná po roku 1989). Pre Poliakov bola oblasť na juh od Karpát z hľadiska geopolitických záujmov pomerne cudzia (okrem medzivojnového úsilia o spoločnú hranicu s Maďarskom). O to viac sa v súčasnosti v poľskej geopolitickej debate prejavuje problematika úlohy Poľska v stredoeurópskom priestore. Podľa T. Orlowského (2003) poloha Poľska na spomínaných kontinentálnych „zúženiach" ho predurčuje k aktivite v strednej a východnej Európe.

Poľsko sa v novej geopolitickej situácii v stredovýchodnej Európe nemohlo dištancovať od presadzovania svojich záujmov na juh od svojich hraníc. Prejavilo sa to jeho aktivitou pri vytváraní višegrádskej spolupráce medzi troma (neskôr štyrmi) stredoeurópskymi krajinami, v ktorej by malo hrať z hľadiska svojej veľkosti dominantnú úlohu. Bilancia stredoeurópskej spolupráce je však neuspokojivá a preto sa Poľsko, ako štát s väčšími geopolitickými možnosťami zameriava aj na iné smery svojej aktivity, napr. na spoluprácu štátov Baltického mora, resp. štátov severnej Európy (Nordická rada).

V súčasnosti dochádza k renesancii niektorých fragmentov medzivojnového geopolitického myslenia, hlavne myšlienok E. Romera. Ako sme už spomínali, v Poľsku sa po skončení studenej vojny začali presadzovať politické sily, podporujúce integráciu Medzimoria. Táto koncepcia bola inovovaná v nadväznosti na uľahčenie a urýchlenie integračného procesu krajín stredovýchodnej Európy do Európskej únie. Teritoriálny rozsah Medzimoria bol vymedzený na báze postkomunistického vývoja štátov, ktoré ho majú vytvárať, ako aj na základe ich spoločných politických ekonomických a sociálnych problémov. Projekt bol zameraný na urýchlenie rozvoja týchto štátov a na zmenšenie ich ekonomických a politických rozdielov s krajinami západnej Európy (Moczulski 1999). Zahŕňa 18 krajín s rozlohou 2 229 100 km^2 s viac ako 196 miliónmi obyvateľov.

Po zhodnotení nami analyzovanej problematiky sa z geopolitického hľadiska osvetľujú aj príčiny typických poľských komplexov, ktoré spomína Cz. Madajczyk (1994):

strachu pred mocným východným susedom,

obáv z Nemecka, obáv z dohody oboch veľkých susedov a jej následkov,

presvedčenie o vrodenom poľskom sklone k anarchii.

V súčasnosti sa v stredoeurópskom priestore vytvára nová geopolitická konfigurácia. V dnešnej stredovýchodnej Európe malých štátov je Poľsko jediným štátom strednej veľkosti. V jej rámci Európy zaberá od druhej svetovej vojny kľúčovú pozíciu v geografickom i historickom zmysle (Halecki 1950). To dodáva pri geopolitických úvahách o organizovaní a integrácii stredoeurópskeho priestoru Poľsku pocit prirodzeného hegemóna. Ako však upozorňuje B. Dančák (1996), hoci je Poľsko regionálne nezanedbateľné, nie je vhodné jeho medzinárodnú pozíciu preceňovať.

Za posledných viac ako desať rokov charakterizuje geopolitickú pozíciu Poľska viacero radikálnych zmien. Predovšetkým – ako sme už spomínali - v priebehu troch rokov (1990 - 1993) došlo k zmene všetkých susedných štátov, a to ako z hľadiska ich územného vymedzenia, tak aj z hľadiska ich počtu, čo je v histórii ojedinelý príklad. Okrem toho po páde železnej opony došlo k zásadnej transformácii geopolitickej pozície Poľska v kontexte perspektívnej integrácie do západoeurópskych štruktúr (vstup do NATO bol realizovaný v roku 1998 a členstvo v Európskej únii v roku 2004), ako aj vytvárania integračných zoskupení postkomunistických štátov (Vyšehradská štvorka, CEFTA), kde má Poľsko vzhľadom na svoj potenciál významné postavenie. Popri tom došlo a dochádza k dynamickým zmenám v postsovietskych krajinách, ktoré sú jeho východnými susedmi, pričom vzájomné vzťahy sú čiastočne zaťažené historickými animozitami.

Podľa G. Węcławowicza (2008) hlavná geopolitická dilema Poľska je nezmenená. Ide o to, či priestor Poľska má mať úlohu v podobe nárazníkového pásma, chrániaceho Európsku úniu pred negatívnymi vplyvmi Východu a zároveň byť vysunutou hliadkou NATO, alebo či má byť mostom kultúrnej a ekonomickej výmeny medzi Východom a Západom.

11. Slovensko a Poľsko

P. Lukáč (1998) označil vzťahy Slovenska a Poľska ako susedov „otočených k sebe chrbtom“. Toto prirovnanie vcelku vystihuje historickú realitu, a to napriek tomu, že ide o národy, ktoré sú k sebe jazykovo i kultúrne blízke. Nepochybne aj hraničný oblúk Karpát spôsobil, že slovenské územie geopoliticky inklinovalo na juh, teda do Karpatskej kotliny, kým utváranie povrchu poľského priestoru upriamovalo v Poľsku dôraz na geopolitické myslenie v smere západ – východ.

Z hľadiska histórie poľsko-slovenských vzťahov možno spomenúť špecifický geopolitický faktor, ktorý ich ovplyvnil od 15. storočia. Išlo o obsah zmluvy medzi uhorským kráľom Žigmundom Luxemburským a poľským kráľom Władysławom Jagellovským, podpísanej 8. novembra 1412 v Záhrebe. Podľa nej sa 16 spišských miest (vrátane Starej Ľubovne, Podolínca a Hniezdneho) dostalo do poľského zálohu. Zostávali súčasťou uhorskej koruny, ale správu nad nimi vykonával poľský panovník prostredníctvom svojho zástupcu. Tieto mestá tvorili sústavu enkláv v severnom a strednom Spiši. Z geopolitického hľadiska to bolo z uhorského hľadiska výhodné, pretože netvorili súvislý celok a tak nebola aktuálnou hrozba ich pripojenia k Poľsku (Žifčák 1991). Tieto enklávy začalo Uhorsko (ako súčasť habsburskej monarchie) opätovne plne spravovať až v roku 1772.

Geopolitické myšlienky, týkajúce sa poľsko-slovenských aspektov sa začali objavovať až na sklonku prvej svetovej vojny spolu s alternatívou oslobodenia sa oboch národov od cudzej nadvlády. Riešenie slovenskej otázky súviselo s jeho štátoprávnym začlenením po skončení vojny. Jedna z možností spočívala aj vo vytvorení poľsko-slovenského štátneho celku. Podľa M. Pekníka (2000) iniciatíva vyšla pravdepodobne z poľskej strany, ale nezískala širšiu podporu. Slovenská strana svoj nesúhlas s týmto riešením argumentovala dovtedajším nezáujmom Poliakov o územia južne od Karpát a teda ich neznalosťou slovenskej problematiky. Záujem amerických Poliakov o vytvorenie spoločného štátu, v ktorom bz malo mať Slovensko autonómiu nebol uzavretý v podobe vypracovania zamýšľaného poľsko-slovenského štátoprávneho programu.

Po vzniku československého štátu v roku 1918 sa vzájomné vzťahy skomplikovali snahou Poľska zmeniť priebeh historickej severnej hranice Uhorska vo svoj prospech. Odrazilo sa to aj v niektorých projektoch vymedzenia obnoveného poľského štátu, keď niektoré návrhy predpokladali pripojenie k jeho územiu niektoré časti severného

Slovenska. Tieto nároky sa týkali najmä historických krajov Spiša a Oravy.

Mapa ziem polskich, ktorú publikoval v roku 1913 A. Janowski zahŕňa do územia osídleného Poliakmi oblasť severozápadného Spiša. W. Wakar v práci *Program terytorialny Polska* z roku 1917 pričlenil k poľskému územiu severný Spiš ako aj severnú Oravu. W. Skarga-Dobrowolski vypublikoval v roku 1917 mapu zjednoteného Poľska (*Mapa zjednoczonej Polski*), v ktorej zobrazuje južnú hranicu Poľska v podobe pripojenia celých Kysúc a Oravy, pričom na Spiši tvorí hranicu rieka Poprad. Pretenzie na časť Kysúc, Oravy a Spiša vyjadruje aj mapa J. Jaskólskeho, uverejnená v jeho práci *Granice Polski* z roku 1919 (pozri Eberhardt 1999).

Argumenty poľských politikov a publicistov na zmenu poľsko-slovenských hraníc boli rôzne. Jedným z nich bolo obnovenie správy nad zálohovanými mestami na Spiši (ktorá fungovalo v rokoch 1412 až 1772), ktorá vyvolávala v poľských kruhoch isté sentimenty, podporované poľskými historikmi. Okrem toho sa poľské nároky odôvodňovali aj tým, že pôžička, kvôli ktorej boli Poľsku zálohované spišské mestá, nebola vyplatená (Majeriková 2004).

Pri zdôvodnení územných nárokov Poľska na časti severného Slovenska zohrávalo úlohu aj goralské osídlenie na poľsko-slovenskom pomedzí, tiahnuce sa od Kysúc až po severný Spiš. Národná príslušnosť Goralov je dodnes v odbornej literatúre rozdielne interpretovaná. Slovenskí autori tvrdia, že u nich absentovalo poľské národné povedomie a neinklinovali k príslušnosti k Poľsku (Deák 1994), kým v poľskej literatúre je prezentovaná „poľskosť“ tohto obyvateľstva, podporovaná používaním goralského dialektu (Matula 2000). Podľa J. Hromádku (1943) boli Gorali kultúrne pod slovenským vplyvom a vždy sa hlásili k slovenskej národnosti.

Pred začiatkom prvej svetovej vojny nebol priebeh poľsko-slovenských hraníc spochybňovaný, o. i. aj preto, že šlo vlastne o vnútroštátnu hraničnú líniu, oddeľujúcu Uhorsko od poľskej Haliče, ktorá bola súčasťou „rakúskej“ časti monarchie. Jediným výraznejším problémom bol spor o teritórium v priestore jazera Morské oko v Tatrách, ktorý bol vyriešený rozhodnutím medzinárodnej arbitráže v roku 1902 pripojením tohto malého územia k Haliči. Z poľskej strany bolo riešenie tohto sporu využívané po prvej svetovej vojne ako precedens pre spochybnenie celého priebehu poľsko-slovenskej hranice.

Poľské nároky na slovenské územia, ktoré boli vyostrené po roku 1918, výrazne narušili vzájomné vzťahy. Hraničný spor na Orave a Spiši totiž vyústil až do ozbrojených stretov a obetí na ľudských životoch.

Poľsko v memorande z 3. marca 1919 požadovalo odstúpenie celých slovenských okresov Čadca, Námestovo, Trstená, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa a Kežmarok, ako aj časti okresov Kysucké Nové Mesto, Levoča a Poprad, čo možno považovať za krajnú medzu poľských nárokov. Riešením problému mal byť plebiscit na časti Poliakmi požadovaného územia. Nakoniec bolo sporné územie využité ako kompenzácia za odstúpenie časti Těšínska Československu. Kompromis, prijatý oboma štátmi odstúpil riešenie sporu konferencii veľvyslancov.

Na základe jej rozhodnutia z 25. mája 1921 na zasadnutí v kúpeľoch Spa (Belgicko) bolo k Poľsku pričlenených 584 km^2 územia, na ktorom žilo takmer 23 tisíc obyvateľov. Išlo o 26 obcí na severnej Orave a Spiši (Trávníček 1984). Menšie úpravy hraníc sa v tomto priestore realizovali aj v roku 1924. Ďalšie medzivojnové územné požiadavky Poľska boli neúspešné, značne však zaťažili vzájomné vzťahy a to napriek neveľkej rozlohe sporných teritórií. S riešením hraničného sporu nebola spokojná ani jedna strana. Dosiahnutý kompromis považovali mnohí poľskí i československí politici za neprijateľnú prehru (Krejčí 1993).

Pretenzie Poľska na časti slovenského územia boli úspešne realizované v období oslabenia Československa koncom 30. rokov minulého storočia. Koncom roku 1938 boli k Poľsku pričlenené štyri obce na severnej Orave a Spiši, ako aj časti troch obcí na Kysuciach (spolu 226 km^2). Tieto relatívne umiernené požiadavky vyplývali z úsilia udržať si náklonnosť niektorých slovenských politických kruhov.

Tento vývoj spolu s predošlým odtrhnutím území na severe Oravy a Spiša však viedol k slovenskej politike revanšu, ktorá vyústila v podobe účasti slovenskej armády v ťažení proti Poľsku v septembri 1939 a k prechodnému pripojeniu týchto území k slovenskému štátu. Zmluvou s Nemeckom z 21. novembra 1939 získalo Slovensko 720 km^2 sporného územia. Po oslobodení boli severná Orava a severný Spiš napriek úsiliu československej vlády na zásah Sovietskeho zväzu vrátené Poľsku na základe tzv. pražských protokolov z 20. mája 1945. Tak bola obnovená poľsko-československá hranica z roku 1921.

Pre medzivojnové Poľsko bol nevýhodný fakt, že Slovensko ako súčasť Československa tvorilo klin, ktorý neumožňoval vytvorenie poľsko-maďarskej hranice, ktorá mala pre obe strany značný geopolitický význam. Poľsko a Maďarsko boli späté nielen historickými väzbami, ale aj geopolitickými koncepciami. V medzivojnovom období bola alternatíva vzniku spoločnej poľsko-maďarskej hranice v slovenských politických kruhoch považovaná za veľké nebezpečenstvo pre územnú celistvosť, či dokonca pre existenciu Slovenska ako

geopolitickej jednotky. Tieto obavy sa znásobili po destabilizácii československého štátu koncom 30. rokov minulého storočia.

Tradícia dobrých poľsko-maďarských vzťahov vyplývala z historických skúseností a bol zosobnená v hesle *„Polak Węgier dwa bratranky, jak do sably tak do szklanky“*. Tieto vzťahy boli mnohokrát oveľa bližšie ako boli vzťahy medzi slovanskými Poliakmi a Slovákmi (Lukáč 1998). V skutočnosti bolo vytvorenie poľsko-maďarskej hranice na úkor Československa spojené s mocenskými ambíciami oboch štátov v Karpatskej kotline. Ako píše L. Deák (2000), poľská politika voči Slovensku bola nástrojom, slúžiacim na oslabenie československého štátu. Tento postoj mal množstvo styčných bodov s politikou Maďarska, čo spôsobilo sklamanie medzi slovenskými politikmi, požadujúcimi autonómiu.

V rámci už spomínanej koncepcie Medzimoria sa pohľad Poľska obracal na juh, do strednej Európy a na Balkán. V tomto projekte zohrávalo územie Slovenska dôležitú geopolitickú úlohu. Jeho poloha ho predurčovala na to, aby sa stalo mostom medzi Poľskom a stredoeurópskymi a balkánskymi krajinami, ktoré mali byť súčasťou spomínanej „medzimorskej“ koncepcie. Slovensko sa tak malo ocitnúť v poľskej záujmovej sfére. Podmienkou takto koncipovaného vývoja bola dezintegrácia Československa a vytvorenie poľsko-maďarskej hranice. Tento cieľ bol splnený po jeho rozpade v marci 1939 v priestore Podkarpatskej Rusi.

Podľa L. Deáka (2000) postupne sa v Poľsku prezentovali tri koncepcie riešenia slovenskej otázky: jeho pripojenie k poľskému štátu vo forme únie, vytvorenie nárazníkového slovenského štátu pod poľským vplyvom a pripojenie Slovenska k Maďarsku. Pre ciele poľskej zahraničnej politiky bola najvýhodnejšia posledná alternatíva, ktorá by upevnila poľsko-maďarské priateľstvo. Po angažovaní sa Nemecka v riešení slovenskej otázky nemalo Poľsko dostatočný politický a mocenský potenciál, aby presadilo spomínané riešenie a vznikol slovenský štát, fungujúci pod kuratelou Nemecka.

V povojnovom období došlo k relatívnemu zlepšeniu poľsko-československých vzťahov. Vzájomné animozity boli eliminované potrebou spolupráce v rámci komunistického bloku a presadzovaním koncepcie proletárskeho internacionalizmu. Historická záťaž, prameniaca z hraničných sporov, ako aj udalostí v rokoch 1938 a 1945 bola postupne prekonaná. Paradoxne boli však obmedzené cezhraničné kontakty a to aj redukovaním počtu železničných a cestných prechodov. Vzájomné kontakty boli obmedzené aj sprísnením režimu na spoločných

hraniciach po udalostiach v Poľsku na začiatku 80. rokov minulého storočia.

Po zložitých peripetiách poľsko-slovenských vzťahov došlo po roku 1989 a tiež po vzniku samostatnej Slovenskej republiky k zintenzívneniu vzájomných kontaktov. Napriek tomu možno konštatovať, že v úrovni vzájomných vzťahov sú značné rezervy a téza o „krajinách, obrátených k sebe chrbtom“ nie je celkom prekonaná. Poľsko je druhým najväčším susedom Slovenska so značným politickým, mocenským, ekonomickým a kultúrnym potenciálom. Tomuto faktu by mala zodpovedať intenzita vzájomných vzťahov a aktivita slovenských politikov. Na druhej strane sa medzi poľskými odborníkmi na medzinárodné vzťahy objavujú názory, že hoci Poľsko by malo byť prirodzeným lídrom stredovýchodnej Európy, zanedbalo však vzťahy s blízkymi krajinami. Takouto krajinou je aj Slovensko.

12. Záver

Rozvoj geopolitického myslenia v Poľsku v posledných dvadsiatich rokoch nadviazal na tradície poľskej geopolitickej školy, ktorá sa rozvíja od konca 19. storočia. Možno konštatovať, že publikované analýzy tradičnej geopolitiky pružne reagovali a reagujú na vývoj vo svete, v Európe, v strednej Európe a tiež v Poľsku samotnom. Pozorné štúdium týchto prác umožní utvorenie obrazu o prístupe poľských analytikov k postaveniu svojho štátu v rôznych priestorových dimenziách.

Ako sme už spomínali, v posledním čase oživila poľskú geopolitickú debatu prognóza G. Friedmana (2009), ktorej súčasťou je aj vízia Poľska ako nielen stredoeurópskej ale aj európskej mocnosti. Jeho postavenie by podľa autora prognózy vyplývalo zo spojenectva s menšími krajinami strednej Európy (Českom, Slovenskom a Maďarskom) a pobaltskými štátmi. Vplyv Poľska by tak siahal až na Balkán, kde bude podľa Friedmana jeho rivalom ďalšia regionálna mocnosť – Turecko. Diskusia, podnietená touto prognózou sa opiera o zodpovedanie otázky, či je Poľsko schopné vymaniť sa z geopolitickej záťaže minulosti a pokúsiť sa realizovať mocensky veľkorysejšie scenáre, zodpovedajúce jeho politickému, vojenskému a ekonomickému potenciálu.

M. Rościszewski (1993a) píše o Poľsku ako o významnej krajine, hrajúcej podstatnú úlohu medzi západom a východom Európy. Aj T. Otremba (1997) tvrdí, že úlohou poľskej politiky v 21. storočí je dosiahnuť úroveň najvýznamnejších krajín Európy, čo mu zaručí spolurozhodovať o ďalšom osude kontinentu. Pre ostatné krajiny stredoeurópskeho priestoru je významný fakt, že poľský hlas by v tomto kontexte mohol zastupovať názor aj ich postoje.

Môžeme sa stotožniť s názorom, že geopolitická diskusia v Poľsku sa bude v značnej miere týkať jeho hlavnej geopolitickej dilemy. Ide o plnenie jeho úlohy v zmysle nárazníkového pásma Európskej únie a zároveň „prednej hliadky“ NATO, resp. v zmysle mostu kultúrnej a ekonomickej výmeny medzi Západom a Východom. Zaujímavý je názor J. Kochanowicza (2001), podľa ktorého Poľsko je aj nie je súčasťou Západu. Presadzuje názor, že v Poľsku „náboženstvo, idey, právne inštitúcie a vedy za uplynulých tisíc rokov ovplyvňoval najmä Západ. Ekonomický systém a spoločenský poriadok sa však v priebehu poľských dejín zväčša líšil od západného vzoru, formoval sa pod vplyvom iných tradícií.“ Takýto vývoj ekonomického, spoločenského a politického systému datuje od 16. storočia až po pád komunizmu.

Poľské geopolitické myslenie zároveň reaguje na skutočnosť, že geopolitické postavenie Poľska neovplyvňuje iba vývoj v priestore strednej Európy, ale že je potrebné zamerať sa na úvahy v meradle celej Európy, resp. v globálnom meradle. Súčasné trendy zamerania geopolitických úvah v Poľsku naznačujú, že dochádza k prekonaniu doterajších záťaží poľského geopolitického myslenia, a to predurčenosti fatálnej polohy Poľska medzi dvoma mocnosťami a tiež nevyhnutného obmedzenia priestorového záberu jeho politiky v rozmere strednej Európy.

13. Literatúra

BACZWAROW, M. – SULIBORSKI, A. (2003): *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityke.* Warszawa.

BAJDA, P. (2010): Geopolityczne znaczenie Europy Środkowej – zaniedbane sąsiedstwo. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Geopolityka i zasady. Studia z dziejów polskiej myśli politycznej.* Kraków – Warszawa, 161-173.

BAŃSKI, J. (2008): Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w koncepcjach podziału Europy. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich.* Warszawa, 121-134 .

BARBAG, J. (1987): *Geografia polityczna ogólna.* Warszawa.

BERTELMANN, K. (2003): Střední Evropa jako evropský region. *Právník,* 141, 1, 74-84.

BOCHEŃSKI, A. (2005): *Trudności polityczne Federacji Środkowo-Europejskiej.* http://www.omp.org.pl/index.php?module=subject&func [7. 11. 2005].

BOCHEŃSKI, A. (2009): *Między Rosją a Niemcami.* Kraków – Warszawa.

BRZEZINSKI, Z. (1999): *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha.* Praha.

BUCHHOFER, E. – KORTUS, B. (ed. 1995): *Polska i Niemcy. Geografia sąsedstwa w nowej Europie.* Kraków.

CENCKIEWICZ, S. (1996): *Z dziejów realizmu czyli geopolityka w Polsce.* Niepodległość, 48, New York – London - Warszawa.

CZABIŃSKI, A. (1996): *Rusko-polská válka v letech 1918 - 1921.* Brno.

DANČÁK, B. (1996): Polsko mezi Ruskem a Německem. *Mezinárodní politika,* 20, 2, 8- 9.

DANČÁK, B. (1999): Národnostní menšiny v Polsku. Exkurs k historii a významu vztahů mezi Poláky a Židy. In: Gabal, I. a kol.: *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace.* Praha, 173-186.

DAVIES, N. (2003): *Polsko: Dějiny národa ve středu Evropy.* Praha 2003.

DAVIES, N., MOORHOUSE, R. (2009): Návraty střední Evropy. In Trávníček, J. (ed.): *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém.* Brno, 100-111.

DEÁK, L. (1994): *Hra o Slovensko.* Bratislava.

DEÁK, L. (2000): Geopolitické postavenie Slovenska medzi svetovými vojnami. In: Pekník, M. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku.* Bratislava, 145-168.

DOMKE, R. (2010): Położenie geopolityczne Rzeczypospolitej w latach 1918-1939 oraz 1989-2009. *Przegląd geopolityczny,* 2010, 2, 143-168.

DYBCZYŃSKI, A. (ed. 2013): *Geopolityka.* Warszawa.

EBERHARDT, P. (1992): *Polska granica wschodnia 1939-1945.* Warszawa.

EBERHARDT, P. (1996): *Między Rosją a Niemcami.* Warszawa.

EBERHARDT, P. (1999): Zasięg terytorialny Polski w koncepcjach badaczy polskich (1864 – 1921). *Przegląd geograficzny,* 71, 1-2, 3-25.

EBERHARDT, P. (2004): *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej.* Lublin.

EBERHARDT, P. (2005): Geneza niemeckiej koncepcji „Mitteleuropy“. *Przegląd geograficzny,* 77, 4, 463-483.

EBERHARDT, P. (2006): *Twórcy polskiej geopolityki.* Kraków.

EBERHARDT, P. (ed. 2008): *Problematyka geopolityczna ziem polskich.* Warszawa.

FRIEDMAN, G. (2009): *The next 100 years. A Forecast for the 21st Century,* New York. Poľské vydanie *Następne 100 lat.Prognoza na XXI wiek.* Warszawa. Slovenské vydanie *Nasledujúcich 100 rokov. Prognóza na 21. storočie.* Bratislava.
FURMAŃSKI, P. (2008): Indywidualność geograficzna Polski w koncepcjach Eugeniusza Romera. *Geopolityka,* 1, 1, 85-103.
GAWRYCKI, M. F. (2007): *Geopolityka w myśli i praktyce politycznej Ameriky Łacyńskiej.* Warszawa.
GOLĄBEK, B. (2012): *Lew Gumilow i Aleksander Dugin, O dwóch obliczach eurazjatyzmu w Rosji po 1991 roku.* Kraków.
HACKER, H. (1996): Středoevropské plány jako pokusy o evropské mírové uspořádání. *Střední Evropa,* 1996, 56, 11-33.
HALECKI, O. (1950): *The Limits and Division of European History.* London and New York.
HEFFNER, K. (1995): Regional administrative division and local government transition in Poland. In: Koter, M. (ed.): Social and political aspects. *Region and regionalism,*2,159-175.
HROCH, M. (2009): *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů.* Praha.
IŠTOK, R. (2001): Dilemy poľského geopolitického myslenia v rokoch 1850 až 1939. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy,* XXXV, *Folia Geographica,* 4. Prešov, 136-155.
IŠTOK, R. (2004): *Politická geografia a geopolitika.* Prešov.
IŠTOK, R. (2006): Geopolitické dimenzie priestorovo-politickej štruktúry štátu. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy,* XLV, *Folia Geographica,* 10. Prešov, 198-205.
IŠTOK, R. (2010): Geopolitické aspekty západnej hranice Poľska. *Geographia Cassoviensis,* 4, 1, 82-85.
IŠTOK, R. (2011): Problematika štátu v geopolitickom kontexte. (Úvod do Geopolitickej analýzy Poľska.) *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy,* LII, *Folia Geographica,* 17. Prešov, 109-120.
IŠTOK, R. – KOZIAK, T. (2009): Międzymorze as a polish geopolitical concept. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy,* XLIX, *Folia Geographica,* 14. Prešov, 89-97.
IŠTOK, R. – KOZIAK, T. (2010): *Transformácia geopolitického postavenia Poľska po roku 1989.* XXII. sjezd České geografické společnosti, Ostrava 1. 9. 2011, 9 s. rkps.
IŠTOK, R. – LOVACKÁ, S. (2006): North Border of Slovakia – Political-Geographical and Historical-Geographical Context. *Acta Geographica Universitatis Comenianae,* 48, 77-88.
JEAN, C. (2003): *Geopolityka.* Wrocław – Warszawa – Kraków.
JĘDRZEJCZYK, D. (1997): *Antropogeografia polska XIX i XX wieku.* Warszawa.
JĘDRZEJCZYK, D. (1998): Koncepcje geopolityczne lwowskiej szkoly geograficznej. *Przegląd geograficzny,* 69, 2, 139-147.
JĘDRZEJCZYK, D. (1999a): *Myśl geograficzna Wacława Nałkowskiego.* Warszawa.
JĘDRZEJCZYK, D. (1999b): *Eugeniusz Romer jako geograf społeczno-polityczny.* Warszawa.

JĘDRZEJCZYK, D. (2000): Problematyka kresów południowo-wschodnich w pracach Eugeniusza Romera. *Przegląd geograficzny,* 71, 2, 135-187.
JĘDRZEJCZYK, D. (2004): Eugeniusz Romer o sytuacji i polityce gospodarczej II Rzeczypospolitej. *Czasopismo geograficzne,* 75, 1-2, 3-9.
JĘDRZEJCZYK, D. (2008): U źródel polskiej myśli geopolitycznej. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich.* Warszawa, 15-28.
KAMIŃSKI, M. K., ZACHARIAS, M. (1993): *W cieniu zagrozenia. Polityka zagraniczna RP 1918 – 1939.* Warszawa.
KAZANECKI, W. (2010): Geopolityka krityczna – skuteczna metoda wyjaśnenia w XXI wieku. In: Lach, Z. - Wendt, J. (eds.): *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania.* Częstochowa, 92-107.
KITOWSKI, J. (ed. 1999): *Problematyka geopolityczna Europy Środkowej i Wschodniej.* Rzeszów.
KLIN, T. (2008): Geopolityka. Spór definicyjny we współczesnej Polsce. *Geopolityka,* 1, 1, 5-16.
KLOCZKOWSKI, J. (ed. 2009a): *Przeklęte miejce Europy? Dylematy polskiej geopolityki.* Kraków.
KLOCZKOWSKI, J. (2009b): Przeklęte miejce Europy? Meandry polskiej geopolityki. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przeklęte miejce Europy? Dylematy polskiej geopolityki.* Kraków, 7-19.
KLOCZKOWSKI, J. (ed. 2010): *Geopolityka i zasady. Studia z dziejów polskiej myśli politycznej.* Kraków – Warszawa.
KOCHANOWICZ, J. (2001): Patrí Poľsko k Západu alebo nie? *OS,* 5, 7, 40-47.
KOŁODZIEJSKI, J. (1997): O miejsce Polski w nowej przestrzeni europiejskiej. In: Kukliński, A. (ed.): *Problematyka przestrzeni europiejskiej.* Warszawa.
KOMORNICKI, T. (1999): Granica Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990 – 1996. *Geopolitical Studies,* 5. Warszawa.
KONARSKI, M. (2008): *Czy warto wracać do „międzymorza"?* http://www.psz.pl/index2.php?option=com_context&task [8. 7. 2008].
KONIUSZEWSKI, A. (2012): *Meandry geopolityki. Wpływ gry mocarstw na położenie Polski.* Warszawa.
KORNAT, M. (2008): *Realna koncepcja czy wizja ex post? Polska idea „Trzecej Europy".* http://politologia.wsb-nlu.edu.pl [28. 11. 2008].
KORYŚ, P. (2009): Pomiędzy Rosją a Niemcami, czyli wizja geopolityczna Romana Dmowskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przeklęte miejce Europy? Dylematy polskej geopolityki.* Kraków, 152-168.
KOSMALA, G. (1993): *Zmiany granic politycznych w Europie Środkowej w okresie ostatnich stu lat.* Wroclaw.
KOSMALA, G. (1999): Stabilność granic politycznych w Europie środkowej i wschodniej w XX wieku. *Czasopismo geograficzne,* 70, 1, 51-64.
KOTER, M. (1999): Za jakim modelem podialu terytorialnego Polski opowiedzieć sie? Wnioski z doświadczeń przeszlości oraz wzorców europiejskich. In: *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica,* 1, 7-28.
KOWAL, P. (2009): Geopolityka praktyczna. PRL w poszukiwaniu swego miejsca na arenie międzynarodowej w latach 1985-1989. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przeklęte miejce Europy? Dylematy polskiej geopolityki.* Kraków, 275-316.
KREDÁTUS, J. (2004): Poľské ambície a pád. *Historická revue,* 15, 12, 30-32.
KREJČÍ, O. (1993): *Český národní zájem a geopolitika.* Praha.

KŘEN, J. (2005): *Dvě století střední Evropy.* Argo, Praha.
KUBESZKO, L. (2005): *Zapomniane Międzymorze.* http://www.patriota.pl/?dzial=publicystyka&ur=15 [7. 11. 2005].
KUČERA, R. (1992): *Kapitoly z dějin střední Evropy.* Praha.
KUKLIŃSKI, A. (1993): Geografia nowej Europy. In: Kukliński, A. (ed.): *Polonia, quo vadis? Studia regionalne i lokalne,* 12. Warszawa, 149-166.
KUKLIŃSKI, A. (1995): Europejski kontekst przekształceń polskiej przestrzeni. In: *Koncepcje paktu przestrzennego zagospodarowania kraju. Polska 2000 plus.* Warszawa, 39-48.
LABUDA, G. (1971): *Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych.* Poznań.
LACH, Z. – SKRZYP, J. (2007): *Geopolityka i geostrategia.* Warszawa.
LACH, Z. – SKRZYP, J. (2008): *Geostrategiczne położenie Polski przed i po transformacji ustrojowej.* Warszawa.
LACH, Z. – WENDT, J. (eds., 2010): *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania.* Częstochowa.
LUKÁČ, P. (1998): Poľsko a Slovensko (susedia obrátení k sebe chrbtom?). *OS,* 2, 21-24.
MACAŁA, J. (2010): Czym jest geopolityka? Spory wokół definicji. In: Lach, Z. – Wendt, J. (eds.): *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania.* Częstochowa, 9-20.
MAJERIKOVÁ, M. (2004): Vojna na Spiši. *Historická revue,* 15, 8, 26-27.
MADAJCZYK, CZ. (1994): *Na drodze do pojednania.* Warszawa.
MARCZAK, T. (2005): *Międzymorze wczoraj i dziś.* http.//www.ism.uni.wnc.pl/publikacje/polonia/marczak_miedzymorze_wczoraj_i_dzis.pdf [8. 12. 2005].
MATULA, P. (2000): Boj o územie. *Historická revue,* 11, 8, 26-27.
MICHNIK, A. (1994): Žirinovskij, moja láska. *Mezinárodní politika,* 18, 2, 18-19.
MISZCZUK, A. (2008): Wpływ uwarunkowań geopolitycznych na ewolucję Podziału terytorialnego Polski a XX wieku. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich.* Warszawa, 297-318.
MOCZULSKI, L. (1999): *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni.* Warszawa .
MOCZULSKI, L. (2003): *Europa ojczyzn 2004. Geopolityka, gospodarka, cywilizacja.* Warszawa.
MOCZULSKI, L. (2008): Polska pomiędzy Niemcami a Rosją. Mit geopolityczny a rzeczywistość. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich.* Warszawa, 55-84.
MOCZULSKI, L. (2009): Geopolityka: korzyści i niebezpieczeństwa. *Przegląd geopolityczny,* 2009, 1, 9-25.
MONDRY, J. (2010): *Powrót geopolityki.* Warszawa.
MORAVCOVÁ, D. - BĚLINA, P. (1998): *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941.* Praha.
NÁLEVKA, V. (2000): *Světová politika ve 20.století I.* Praha.
NOWAK, A. (2009): Geopolityczne koncepcje Józefa Piłsudskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przeklęte miejce Europy? Dylematy polskiej geopolityki.* Kraków, 135-151.
OLBRYCHT, M. (2002). *Międzymorze – rozważania geopolityczne.* Zeszyt szkoleniowy młodzieży wszechpolskiej, Warszawa.

ORLOWSKI, T. (2003): *Geopolityka Polska.* In: Jean, C.: Geopolityka. Wrocław – Kraków – Warszawa, 361-390.
OTOK, S. (1999): *Geografia polityczna – geopolityka – ekopolityka*. Warszawa.
OTREMBA, T. (1997): *Wyżyna polska. O zachowaniu całości i niepodłości Polski.* Gdańsk.
OTREMBA, T. (2008): Punkty zwrótne dziejów Polski XX wieku. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich.* Warszawa, 85-104.
PACZKOWSKI, A (2000): *Půl století dějin Polska 1939 – 1989.* Praha.
PAŁYS, P. (2006): Polská vláda a lužická otázka v letech 1945-1949. *Slovanský přehled,* 92, 1, 45-55.
PARADOWSKI, R. (2003): *Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei.* Warszawa.
PEKNÍK, M. (2000): Názory na riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny a počiatky smerovania slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska. In: Pekník, M. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku.* Bratislava, 81-111.
PISKOZUB, A. (2010): Miejscie geopolityki w klasyfikacji dyscyplin nauki z geografią, historią i polityką w ich nazwach. *Przegląd geopolityczny,* 2010, 2, 29-42.
POTULSKI, J. (2008): O statusie badawczym współczesnej geopolityki. *Gdańskie studia międzynarodowe,* 6, 24-31.
POTULSKI, J. (2010a): *Wprowadzenie do geopolityki.* Gdańsk.
POTULSKI, J. (2010b): Geopolityka jako krytyka społeczna. In: Lach, Z. - Wendt, J. (eds.): *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania.* Częstochowa, 39-55.
POTULSKI, J. (2010c): *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką.* Gdańsk.
POTULSKI, J. (2011): *Geopolityka w świecie ponowoczesnym.* Częstochowa.
PRZESMYCKA, K. (2005): *Międzymorze... dzisiaj? Geopolitika Europy Środkowo Wschodniej.* http://205.209.165.30/~koliber/konsensus/index.php [8. 12. 2005].
ROŚCISZEWSKI, M. (1992a): Polska na współczesnej mapie geopolitycznej świata. *Roczniki socjologii wsi,* 24, 5, 11-33.
ROŚCISZEWSKI, M. (1992b): Europa Środkowa i jej dynamika przestrzenna. *Przegląd geograficzny,* 64, 1-2, 3-18.
ROŚCISZEWSKI, M. (1993a): Polska i jej uwarunkowania geograficzno-polityczne. In: Rościszewski, M. (ed.): *Współczesna geografia polityczna. Conference Papers* 17, Warszawa, 37-81.
ROŚCISZEWSKI, M. (1993b): Wschodni sąsiedzi Polski. (Geopolityczne zagadnienia sąsiedztwa.). *Geografia w szkole,* 1993, 1.
ROŚCISZEWSKI, M. (1994): Geopolityczne uwarunkowania polskiej granicy wschodniej. In: Eberhardt, P. – Miros, K. (ed.): *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski.* Warszawa, 35-54.
ROŚCISZEWSKI, M. (1996): „Suwalski węzeł geopolityczny“ – z problemów polskiej granicy wschodniej. *Geografia w szkole,* 94, 4, 195-202.
ROŚCISZEWSKI, M. (1999): Uwarunkowania geopolityczne wschodniej strefy aktywności gospodarczej. In: Horodeński, R., Rościszewski, M. (eds.): *Wschodnia strefa aktywności gospodarczej.* Białystok, 23-66.
RYKIEL, Z. (2006): *Podstawy geografii politycznej.* Warszawa.
SADOWSKI, J. (2005): Polscy federaliści i konfederaliści w czasie II. wojny światowej (cześc 1). *Studia Europejskie,* 2005, 3, 9-31.

SKOKAN, L. (1994): *Kapitoly z geografie Ruska.* Ústí nad Labem.
SKRZYP, J. (2010): Geopolityka „wczoraj, dziś a jutro“. *Przegląd geopolityczny,* 2010, 2, 11-28.
SOBCZYŃSKI, M. (1993): *Trwałość dawnych granic państwowych w krajobrazie kulturowym Polski.* Zeszyty geografii i przestrzennego zagospodarowania PAN. Warszawa.
SOBCZYŃSKI, M. (1994): The influense of past political divisions of the territory of Poland upon the regional structure of the country. In: Koter, M. (ed.): Inner divisions. *Region and regionalism,* 1, 103-116.
SOBCZYŃSKI, M. (1996): Królewstwo Galicji i Ladomerii, czyli co dzieli polską przestrzeń. *Geografia w szkole,* 49, 3, 164-167.
SOBCZYŃSKI, M. (2008): Zmienność funkcji granic międzynarodowych na ziemiach polskich od czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej do przystąpenia Polski do układu z Schengen. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich.* Warszawa.
SOJKO, F. (2004): Konec snu o regionální mocnosti. *Mezinárodní politika,* 28, 6, 27-28.
SOKOŁOWSKI, T. (1993): Československo v polských federativních plánech XX.století. *Sborník Vojenské akademie v Brně,* řada C, mimořádné číslo, Brno, 95-108.
Stalinowskie granice. *Rzeczpospolita,* 10. 3. 2007.
STEFANOWICZ, J. (1993): *Rzeczypospolitej pole bezpieczeństwa.* Warszawa.
STEFANOWICZ, J. (ed. 1997): *Polska w Europie na przelomie wieków.* Warszawa.
STĘPNIEWSKI, T. (2011): *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie.* Lublin – Warszawa 2011.
SYKULSKI, L. (2009): Geopolityka akademicka – między nauką a paradygmatem. Spór wokół semiotyki geopolitycznej. In: Domke, R. (ed.): *Między historią a geopolityką.* Częstochowa 2009, 169-186.
SYKULSKI, L. (2009a): *Geopolityka. Słownik terminologiczny.* Warszawa.
SYKULSKI, L. (2009b): Geopolityka akademicka w Polsce – zarys stanu badań i perspektyw rozwoja. *Przegląd geopolityczny,* 2009, 1, 191-203.
SYKULSKI, L. (2010): Wybrane problemy współczesnej ontologii i epistomologii geopolityki. In: Lach, Z. - Wendt, J. (eds.): *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania.* Częstochowa, 21-30.
SYKULSKI, L. (2011): *Geopolityka, czyli pochwała realizmu. Szkice teorioznawcze.* Warszawa.
SYKULSKI, L. (ed. 2013): *Geopolitics: Grounded in the Past, Geared Toward the Future.* Częstochowa.
ŚLUSARCZYK, J. (1992): *Granice polski w tysiącleciu.* Toruń.
UJAZDOWSKI, K. M. (2009): Polska państwem rewizionistycznym. Koncepcje A. Bocheńskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przeklęte miejce Europy? Dylematy polskiej geopolityki.* Kraków, 169-192.
TOKARZ, G. (2008): *Polska Szlachecka. Analiza geopolityczna.* Wrocław.
TOKARZ, G. (2010): Filosoficzno-przyrodnicze determinanty geopolityki. In: Lach, Z. – Wendt, J. (eds.): *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania.* Częstochowa, 31-38.
TOMALA, M. (1991): Zjednoczenie Niemiec - konsekwencje dla Polski i Europy. *Geografia w szkole,* 44, 1, 3-12.

TOMALA, M. (2002): *Zachodnia granica po II wojnie światowej.* Warszawa.
TRÁVNÍČEK, D. (1991): Odra - Nisa, definitivní německo-polská hranice. *Sborník Československé geografické společnosti,* 96, 1, 48-51.
TRÁVNÍČEK, D. (1993): Územní proměny Polska v novějším historickém období. *Biologie, chemie, zeměpis,* 1993, 5, 251-255.
TRÁVNÍČEK, D. (1994): *Přehled územního vývoje našeho státu.* Folia Facultatis Scientenarium Naturalium Universitatis Purkyniensis Brunensis, Geographia, 8. Brno.
TRÁVNÍČEK, D. (1995): Těšínsko. *Biologie, chemie, zeměpis,* 1995, 1, 38-41.
VYKOUKAL, J. (1999): Polské vidění Ruska: příklad negativního stereotypu. *Slovanský přehled,* 85, 4, 433-456.
VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. (2000): *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989.* Praha.
WANDYCZ, P. S. (1998): *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody.* Praha.
WENDT, J. (2010): Model dyfuzji innowacji i inne problemy badań w geopolityce i geostrategii. In: Lach, Z. - Wendt, J. (eds.): *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania.* Częstochowa, 81-91.
WĘCŁAWOWICZ, G. (2002): *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski.* Warszawa.
WĘCŁAWOWICZ, G. (2008): Geopolityczne wymiary w kształtowaniu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich.* Warszawa, 319-334.
WOJTANOWICZ, J. (2003): Polska w Europie regionów. In: *Śląsk Opolski – geograficzne aspekty globalizacji i integracji europiejskiej.* Opole.
ZEMAN, Z. (1998): *Vzestup a pád komunistické Evropy.* Praha.
ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI, P. (2009): Geopolityka I Rzeczypospolitej. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przeklęte miejce Europy? Dylematy polskiej geopolityki.* Kraków, 23-46.
ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI, P. (2010): Dynamizm geopolityki. Porównanie położenia międzynarodowego II i III Rzeczypospolitej. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Geopolityka i zasady. Studia z dziejów polskiej myśli politycznej.* Kraków – Warszawa, 13-44.
ŽIFČÁK, F. (1991): Spiš do prenájmu. *Historická revue,* 2, 6, 6-7.

Summary

Traditions of geopolitical thinking which have formed in individual states are based largely on their history within the context of their political geographical location, territorial definition, power-political position, temporal continuity of their existence, and so on. In this context, we can speak of a certain ethnocentrism of the authors of geopolitical concepts, which is reflected in the focus of such analyzes, aimed at defending the existence and strengthening of national self-confidence. Specific national schools of geopolitical thinking have shaped particularly in the political environment of large states and powers, as well as of countries that have complicated international status and their development was controversial and complicated. Poland is the latter type of country.

The historical development in this part of Europe deeply influenced the genesis of the Polish state. In this context, a number of specifics which have reflected in the focus of the Polish political discourse and, consequently, in the formation of practical politics it should be pointed out. There is no doubt that the formation of the modern Polish geopolitical school in the second half of the 19th century and its ideological evolution was marked by such factors like the importance and the territorial scope of the Polish state (which reached its peak in the second half of the 17th century), the disappearance of three divisions of the territory among neighboring countries in the second half of the 18th century and the unsuccessful attempts to restore an independent state in the 19th century.

These events affected the Polish geopolitical thinking in the period before the geopolitical transformations, which started in the 20th century and which enabled to fulfill the efforts to restore the Polish state. Geopolitical thinking in Poland responded to these trends, which is reflected in a rich discussion on the evaluation of the function and location of the Polish territory, the problem of neighborhood with two European powers - Germany and Russia, and also territorial definition of the emerging Polish state. Turbulent developments in the area of Central Eastern Europe, which shaped its political power structure in the 20th century, necessarily found response in several geopolitical analysis published by Polish authors.

In the present publication we aim to address the development of the philosophies of Polish geopolitics between the second half of the 19th century to the present, as well as analyze changes of the geopolitical position of Poland. In this context, we have conducted a detailed analysis

of the specifics of selected Polish geopolitical thinking responding to the specificities of location potential of Polish territory in the context of political and spatial development in Central Eastern Europe region.

Especially it is necessary to mention the debate concerning the location and function of the territory of Poland, which was concentrated into two main concepts. The first one considered Poland as a transitional area (the main representatives W. Pol, W. Nałkowski, S. Lencewicz and S. Srokowski), while the latter emphasized the bridge character of its location (this concept advocated mainly by E. Romer). This discussion took place (along with the debate on the definition of Polish territory) ever since the mid-19th century. After 1918, hence after foundation of an independent Polish state, it acquired a new dimension in the context of its social and economic potential, as well as relations with other states of Europe.

The thoughts of E. Romer gained the largest response among the Polish professional community. Romero considered sea as the determining element of location , which all human societies incline to. According to him, situation of Poland between two inland seas: the Mediterranean and the Baltic-German, has been crucial for its genesis. It was these seas which enabled formation of areas where products of spiritual and material culture were exchanged. Poland is thus the bridge, a territory between seas, which connects the two main political and cultural centers of Europe, situated to the east and west of its territory.

An extensive debate with this focus has formed preconditions for application of geopolitical thoughts in searching for an optimal geopolitical orientation of Poland, which has become particularly topical in the interwar period. Polish politicians were significantly involved in this discourse as they formulated their own concepts of foreign policy. The first one could be named incorporative, respectively assimilation orientation. It was advocated by political current of national democrats, led by R. Dmowski. These ideas were based on a limited expansion of Poland eastward and promoted its Western political and cultural orientation. The problem of ethnic minorities in its eastern parts was to be solved by their assimilation. In contrast, Polish politician J. Piłsudski and his followers built their orientation on a federalist model of restored Poland. Its eastern boundaries were to be based approximately on the borders of the Polish state in 1772, before its three divisions. Ethnic changes in the eastern areas to the disadvantage of the proportion of the Polish population were to be addressed by the state’s federalization.

In addition to that, among academics, but also among policy makers, debate on the definition of the renewed Polish state which was

created after World War I, evolved. Territorial definition of "Poland", occurring in the rich debate among the Polish intelligentsia was therefore a challenging task and complex problem, which was reflected in the considerable differentiation of opinions on its resolution. Since the second half of the 19th century to the 1920s several concepts were presented, focusing on the problem of the territorial scope of independent Poland.

An important topic of geopolitical discourse within Polish geopolitics was the position of the state between two powers in context of implementation of Polish foreign policy. There is no doubt that the debate was marked by the shadow of the threat that was brought by this location in the form of neighborhood with imperial Russia and expansive Germany. The need to solve this problem with regard to the security of Poland stretched throughout the development of Polish geopolitics and it reached its peak at the end of the interwar period. It was then, that the concept of so called Intermarium, which had longer tradition in Polish geopolitical thinking, gained prominence. J. Piłsudski and after him J. Beck tried unsuccessfully to put it in practise. Based on the premise that the space of Central Eastern Europe is balkanized in a number of states.

These small states are merely a tool of external forces and therefore it is necessary bring their natural potential together under Polish command. Poland should be the one to take the lead in the coalition of small countries of Central and Eastern Europe, and this block should have the potential to stall imperial ambitions of Germany and Russia. After World War II, there was an attempt to revive this concept and create Intermarium in the form of confederation of Central Eastern European countries to contribute to consolidating peace on the continent after the defeat of Germany and in terms of enhanced status of the Soviet Union in Europe.

The debate following on the significant change in the definition of Polish state contributed to the development of geopolitical thinking in Poland after World War II. In this context, the issue of a new western border of Poland, known as the border on the Oder and Neisse, was among the most analyzed, as well as the extension of Polish access to the Baltic Sea. Arguments that the geopolitical location of post-war Poland, as well as its boundary configurations were significantly more favorable than those of the interwar Polish state prevailed. After World War II, the country won advantageous state borders and nearly optimal shape from territorial point of view.

Decline of geopolitical thinking in Poland after the incorporation and resettlement of western areas was associated not only with the

condemnation of geopolitics in the Eastern bloc, as well as with the stabilization of geopolitical situation in Central Eastern Europe during the Cold War. For Poland, this meant a relatively simple geopolitical position with three neighboring countries that were members of the same economic and military-political groupings.

Redevelopment of Polish geopolitics is associated with substantial changes in the Central and Eastern Europe, which took place from 1989 to 1993 and greatly affected Poland. This was the only country in Central Europe which changed all of its neighbours in the course of four years. Their power potential significantly transformed the position of the Polish state in the area of Central Eastern Europe. United Germany has become the western neighbour of Poland, while in the east Poland gained four new neighbours after the collapse of the Soviet Union. After the split of Czechoslovakia, Poland borders with two states in south.

Mindful of these changes the development of Polish geopolitical thinking after 1989 was associated with analysis of pan-European and global transformations. As we have mentioned above, concerning the geopolitical debates on the position of Poland, priority attention was paid to the challenges in the east and in the west, that is to the relations with neighbouring powers. After the demise of bipolar world, new directions of thought have opened for searching for optimal strategy in the context of geopolitical position of Poland. They are based mainly on understanding the scale of Poland in the European context and thus influence the geopolitical concept of its foreign policy.

We can agree with the idea that the geopolitical debate in Poland will in the near future largely relate to its significant geopolitical dilemmas. It is the fulfillment of its responsibilities as a buffer zone to the east of the European Union as well as the border member state of NATO, or as a bridge for cultural and economic exchange between East and West. At the same time Polish geopolitical thinking will undoubtedly respond to the fact that the demographic, economic and location potential of Poland affects not only the development in the area of Central Europe, but that it is necessary to focus on pan-European, or the global scale.

Autor: Robert Ištok

Název: Moderné poľské geopolitické myslenie v kontexte poľskej štátnosti

Vydavatel: Ostravská univerzita v Ostravě

Rok vydání: 2012

Vydání: první

Počet stran: 84

Náklad: 200 ks

ISBN: 978-80-7464-150-3

O autorovi:

Prof. RNDr. Robert Ištok, CSc. (1957) absolvoval štúdium odboru *geografia a kartografia* v špecializácii *humánna a regionálna geografia* na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po absolvovaní vysokoškolského štúdia v roku 1981 pracuje na súčasnej Katedre geografie a regionálního rozvoja Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, kde prednáša predmety, zemarané na politickú geografiu a geopolitiku, globalistiku a regionálny rozvoj. Od roku 2006 pôsobí aj na Katedre sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity v Ostrave, kde prednáša vybrané kapitoly z politickej a kultúrnej geografie. Vo svojej vedeckovýskumnej činnosti sa prioritne orientuje na problematiku politickej geografie a geopolitiky. Je autorom a spoluautorom siedmych monografií a vysokoškolských učebníc, ako aj osemdesiatich pôvodných vedeckých prác. Okrem toho bol vedúcim riešiteľských kolektívov ôsmich grantových projektov. Za univerzitného profesora v odbore *geografia* bol vymenovaný v roku 2008 po úspešnej inaugurácii na Prešovskej univerzite.

UNIVERSITAS OSTRAVIENSIS

ISBN: 978-80-7464-150-3